1-15 Ekim 1984 Sayı: 11/150 Lira

YeniGündem

DIŞ POLİTİKAYA POLİTİKA KARIŞTIRMAYIN

İngiliz Müslüman Algar'la İslamiyet üzerine

HP'de "ideolojik ayrılık" ● Solda demokrasi tartışması

Tedrisatımızdan kesitler ● Libya'daki işçiler

"Neden mi Açkıcı İşliği? "Açkıcı İşliği", "Anahtarcı Dükkânı"nın tam Türkçe karşılığıdır. Devlet adamlarının da, aydınların da bilmediği bir şey var; halk Rumca konuşuyor!"

Doruktekin Yayıları, Açkıcı İşliği, Kımız Besiliği ... ve Sadi Danişmentoğlu:

Ben Türk'ü kokusundan tanırım!

OSMAN BALCIGİL

İstanbullular bilirler, Tophane'den Karaköy'e giderken Kuledibi durağının arkasında, içiçe iki küçük dükkân vardır: *Küçük* bir anahtarcı ve küçük bir büfe. Dükkânların üzerinde de ilginç bir tabela asılıdır: "Doruktekin *ANAHTARCI* Işliği." Önceleri bu tabelanın yerinde "Doruktekin AÇKICI İşliği" yazılı başka bir tabela vardı. Hemen yanında asılı olan bir başkasında ise şu ibare yer alıyordu: "Doruktekin KIMIZ *Besiliği*".

Bir yandan anahtar yaparken öte yandan makinedeki tostun kızarıp kızarmadığını kontrol eden dükkâncı, aynı zamanda gelip-giden müşterilere ne istediklerini soruyor, isteklerini çarçabuk yerine getiriyor:

— *Ne istemiştiniz?*

— Tabelanız ilgimizi çekti: "Doruktekin / Anahtarcı İşliği." Neden İşlik"? Doruktekin ne anlama geliyor?

— *Anahtarcılık ve büfecilik yapıyorum. "Açkıcı İşliği"* anahtarcı dükkanı*'nın tam Türkçe karşılığıdır. Daha önce de "Kımız Besiliği" tabelası vardı,* besilik *terimini de* büfe*'ye karşılık olmak üzere kullanıyorum.*

Anahtarcı ve *büfeci* —kendi tabiriyle *açkıcı* ve *besici*— Sadi Danişmentoğlu, iyi giyimli, uzun boylu, dinç ve heyecanlı bir ihtiyar. Sözcükler ağzından süratle ve bitevi ye dökülüyor.

— *Devlet adamlarının da, aydınların da bilmediği bir şey var, halk Rumca konuşuyor.* Ispanak, lahana, marul, pırasa *gibi sebze isimleri,* izmarit, istavrit, lüfer *gibi balık isimleri,* masa, sandalye, kiler, ambar *gibi eşya ve*

yer isimleri hepsi Rumca. Kiremit *sözü Rumca.* Ninni *sözü bile Rumca, 60'a yakın şehirin ismi Rumca.* Kiremit *sözü Rumca, Rumca'da çanak manasına geliyor,* keramiti. *Türkçe'ye sözcükler Latince'den, Arapça'dan, Asurca'dan, Gerdanice'den, Hititçe'den girmiş. Velhasıl bugün Türkiye'de Türkiye halkının kendi dili yok.*

Şaşırmamak elde değil. Bir yandan gelen müşterilere sigara satıp, anahtar yaparken bir yandan da bizi bilâ fasıla sözcük yağmuruna tutan, neredeyse otobüsten indiğimize ineceğimize pişman eden bu zat-ı muhterem de kim ola? Anlaşılan, tabela ilginçlik olsun diye asılmamış...

— Dil'le çok ilgili olduğunuz anlaşılıyor, bu ilginin nedeni nedir?

— *Ben teknik terimlere karşılık bulmak için 1947 yılında işe başladım. O zamanlar Pertevniyal Lisesi'nde matematik öğretmeniydim. Şimdi biyoloji, jeoloji terimlerine kadar geldim. Her yabancı sözcüğe Türkçe karşılık bulmak imkânı var. Bakın, ben* olanak *sözcüğünü kullanmıyorum, çünkü Ermenicedeki* avanak *sözcüğü Türkçeye geçmiş bu kelimedeki* nak *ekinden kalkılarak* olanak *sözcüğü türetilmiş.* Yazanak *da bunun gibi. Türk Dil Kurultayı'nda ben* yazanak *sözcüğüne karşılık olmak üzere* bildirmelik *sözcüğünü kullanmıştım. Japonlar, Macarlar gibi* bütünler *kendi dillerinde karşılığını bulmadan gümrükten mal sokmuyorlar.* Ulus *sözcüğü Moğolca,* millet *sözcüğü ise Arapça olduğundan kullanmıyorum. Ben bu kelimelerin yerine* bütün *terimini kullanıyorum.*

— Günlük konuşmada hiç yabancı kelime kullanmıyor musunuz?

— *İster istemez Osmanlıca kullanıyorum. Ama yazar-*

ken bütünüyle Türkçe yazıyorum.

— Sadi bey, Pertevniyal Lisesi'nde matematik öğretmenliği yaptığınızı söylemiştiniz. Öğretmen Okulu'ndan mı mezun oldunuz?

— Ben dört fakülte bitirdim paşam. Önce Fen Fakültesi'ni bitirdim, fizik/matematik lisansı yaptım. Sonra yedeksubaylığımı yaparken Yüksek Denizcilik Okulu'nun makine bölümünü bitirdim. Ardından Rotterdam Hochschule'sini ve sonunda da Edebiyat Fakültesi'nin Klasik Filoloji kısmını bitirdim. Yunanca, Arapça ve Farsçayı burada öğrendim. Türkoloji öğrenimimi de burada tamamladım.

Sadi Danişmentoğlu'nun neden anahtarcılıkla uğraştığına gelince: Bir özel firmanın hesabına Hollanda'da kasa açma sistemlerini öğrenmiş. Türkiye'ye döndüğünde özel firmalar, devlet daireleri, oto sahipleri kendisini arayıp bulmuşlar, o da otomobillerin ve kasaların kilitlerini mum, kibrit ve ham anahtar kullanarak açmaya başlamış. Sadi bey bu işten 15-20 dakika içinde 3-5 bin TL kazanabiliyormuş. Bugüne kadar anahtarcılık mesleğinden 13 milyon lira vergi vermiş. Bilime değer verilmediği için anahtarcılık mesleğini seçtiğini söyleyen Sadi Danişmentoğlu'na göre:

— Türkiye'de en büyük atom alimi de olsanız, ya hoca yaparlar, ya da bir araştırma görevine verirler. Elinize üç-beş kuruş ya geçer ya geçmez.

Bir yandan konuşmasına aralıksız devam ederken bir yandan da satış yapan Danişmentoğlu bu arada bozuk para vermeyenlere söylenmeden de edemiyor... Danişmentoğlu birden konuyu değiştiriyor —artık inisiyatif ondadır—, ve asıl ilgi alanına geri dönüyor:

— Türk Dil Kurumu'nun çalıştırılmamasına karşıyım. Atatürk Akademi kurmasını bilmiyor muydu? Biliyordu. Ama Türk Dil Kurumu'nu kurdu. Yapılması gereken Türk Dil Kurumu'nu çalıştırmaktı, çözümü çalıştırmamakta buldular. Bence bu karar yanlıştır. Akademi olacak da ne olacak? İçinde şimdi isimlerini söylemek istemediğim bir sürü gerici...

Dil araştırmalarını ilerlettikçe birçok sözün Türkçe olmadığını *tutturan —tutturmak* diyor, çünkü *tespit etmek* de *saptamak* da Türkçe değilmiş— Sadi Danişmentoğlu, dilimize yerleşmiş birçok yeni sözcüğün de yaratıcısı! Bugün gündelik hayatta kullanılan sözcüklerinden bazıları: *kalıcı, saldırı, ölçek.*

— Sadi bey, her geçişimizde sizi burada anahtar yaparken ya da büfecilikle uğraşırken görüyoruz. İşyerinizde harcadığınız zaman bütün gününüzü almıyor mu?

Sadi Danişmentoğlu, "Açkıcı İşliği"nde her an tetikte yaşıyor. Fotoğrafının çekilmemesi için, "şüpheli" bir durum gördüğünde hemen yüzünü saklıyor.

"Toplum Yapısı ve SOYAÇEKME" Sadi Danişmentoğlu'nun yayımladığı tek kitap (üstte). Danişmentoğlu, Hilmi Ziya Ülken'in bu kitabını işte böyle sunuyor (altta).

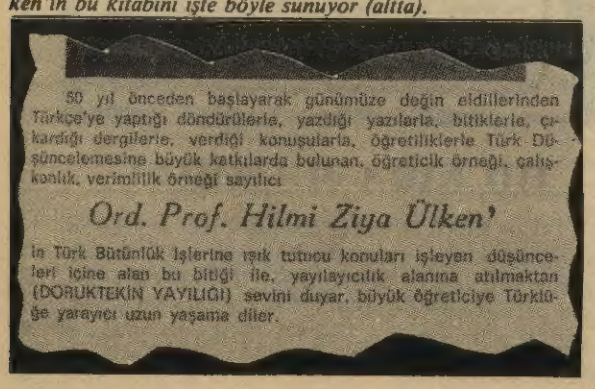

"Boğazları geçilmez yaptım.
Borakstan benden başka anlayan yok.
KGB, MOSSAD, CIA peşimde.
Bu adamlardan hiçbiri devlet yönetmeyi bilmiyor."

Dil çalışmalarınızı nasıl sürdürüyorsunuz?

— Namusunla çalışacak birini bulduğum zamanlar günümün 8 saatini masa başında dil çalışarak değerlendiriyorum. Namusunla çalışacak kimse bulamadığımda tezgâha kendim geçiyorum. Böyle zamanlarda da cumartesi ve pazar günleri dille uğraşıyorum.

"Bir Türk"

"Doruktekin Açkıcı İşliği" ve "Doruktekin Kımız Besiliği"nde satılanlar arasında "Doruktekin *Yayıları*" ndan çıkmış bir kitap da var.

— Sadi bey, anlaşılan yayıncılıkla da uğraşıyorsunuz.

— Hayır, "Doruktekin Yayıları" ndan çıkardığım tek kitap bu, H.Ziya Ülken'in kitabı. Ama pek çok dergiye ve gazeteye yazılar yazdım.

H.Ziya Ülken'in kitabının üzerinde beş ulustan insanın resmi var. Resimlerin altlarında da hangi ulustan olduklarını belirten ibareler: Türk, Amerikan, İngiliz, Fransız, Alman.

— Türk'ün resmi hiç yabancı değil. Kim acaba?
— Bir Türk.
— Size çok benziyor.
— Bir Türk.
— Gençlik resminiz mi?
— ...

Sadi Danişmentoğlu anlamlı anlamlı gülümsemekle yetiniyor.

— Peki Sadi bey, konuşmamızın başında Türkiye'de halkın Rumca konuştuğundan yakınmıştınız, azınlıklarla ilgili görüşleriniz nelerdir.

— Namuslarıyla yaşarlarsa bir diyeceğim yok. Onlar bizim bayrağımıza boyun eğmişler, bizim reayalarımız.

— Bağışlayın ama bu yaklaşımınız bende Hitler'i çağrıştırdı.

— Hitler'in Almanlar için söylediğini, ben Türkler için söylüyorum. Türk farklıdır. Ben Türk'ü bir bakışta diğerlerinden ayırırım.

— Sadi Danişmentoğlu bu ara titrememedir.

— Peki Sayın Danişmentoğlu, ben Türk'e benziyor muyum?

— Uzat bakayım kafanı!

— Titreme sırası bendedir.

— Hah. Evet, burnunun alnıla birleştiği yer oyuk. Tamam, sen Türksün. Ben Türk'ü kokusundan tanırım.

- Nasıl, Türk gibi kokuyor muyum bari?

— Türk olmasaydın kokundan anlardım.

Politika

Anahtarcı dükkânından yükselen sesler zaman zaman etraftakilerin ilgisini çekiyor. Çevre dükkânlardan gelip gitmeler oluyor. Sigara satışları artıyor. Ortalığın durulmasını sağlamak için verilen kısa aradan sonra:

— Sayın Sadi Danişmentoğlu, sizinle aynı görüşleri paylaşan politik eğilimler hakkındaki düşünceleriniz neler?

— Benim Türkiye'de şimdiye kadar görüş birliğinde olduğum bir politik eğilim olmadı. Benim görüşlerim herkesinkinden farklıdır.

— Genel seçimlerde oyunuzu kime verdiniz?
— Birine verdim işte.
— Anlaşılan Sunalp Paşa'ya verdiniz.
— Hayır vermedim.
— O halde Calp beye verdiniz.
— Hayır vermedim.
— Özal Bey'e vermiş olamazsınız.
— Evet, ona verdim. Akıllı adam. İşini biliyor. Teknik adam. Alnı açık. Halkın arasından yetişmiş...

Ve sanat

Doruktekin Açkıcı İşliği'nin sahibi politikadan söz edilince, çok heyecanlanıyor, sinirleniyor. Onu rahatlatmak, sakinleştirmek için politikadan uzaklaşmakta yarar var.

— Sadi Bey sanat ve edebiyatla aranız nasıl?

— Severim. Sanatı da, edebiyatı da severim. Bütün Türk yazarlarını okurum. Serbest nazım yazan şairleri Nazım Hikmet dışında sevmiyorum. O iyi bir şairdi, ama ideolojisi yanlıştı. Türkiye'deki edebiyatçıların hepsi basit adamlar. Köyde, kırda olmuş bitmiş olayları kâğıda dökmekten başka bir iş yapmamışlar. Batı'daki gibi klasik eserler verdikleri söylenemez. Sanat dediniz, ben müzikle de uğraşırım, iyi saz, flüt ve piyano çalarım.

— Sinemaya, tiyatroya gider misiniz, TV izler misiniz?

— Hiçbiri beni tatmin etmiyor. Yaşını başını almış bir adam için üç tekerlekli bisiklet neyse sinema, tiyatro ve TV de benim için o. Bunlar halkı, ayak takımını, basit adamları uyutmak için uydurulmuş şeyler.

Geçtiğimiz günlerde millî gurur incindi

Amerika'ya karşı...

ALPAY KABACALI

ABD Senato Komisyonu'nun Ermenilerle ilgili kararı basında geniş yankılar uyandırdı. Kimi köşe yazarları Başbakanın "beklemek"ten yana tutumunu haklı bulurken birçoğu da acele tepki göstermekten, "kararlı ve güçlü" davranmaktan yana olduklarını ifade ettiler.

Tam bağımsızlık

Nadir Nadi, 21 Eylül günlü *Cumhuriyet*'teki yazısında Osmanlı Devleti'nin son döneminde bile, *"Türkiye üzerinde dolaplar çeviren emperyalist devletlerin tüm çabalarına karşın, yüzyıllarca birarada yaşamış Türklerle azınlıkların —özellikle Ermenilerin— nerede ise aynı ailenin bireyleri olduğunu"* belirterek şöyle dedi:

"ABD, çeşitli eğilimlerin boy gösterdiği bir ülkedir. Washington'da yıllardan beri yuvalanmış lobiler bulunur. Rum lobisi, Ermeni lobisi, Yahudi lobisi çok kez Kongre üzerinde etkili olmaktadır. 1970li yıllardan bu yana bunlar Türkiye'ye karşı cephe almış durumdalar. Neden? Her birinin kendine özgü bir amacı var. Türkiye'yi zayıf görüyorlar ya da Amerikan yönetimi üzerinde sürekli baskı kurarak zayıflatmak, giderek yalnızlığa sürüklemek istiyorlar. Biz ise geçmişteki kimi iktidarların 'varsa yoksa Amerika' diyerek yürütmeye çalıştıkları pelteleşmiş, gevşek politikaları yüzünden zaman zaman o lobilere adeta destek oluyoruz. Neymiş? Amerika'dan başka seçenek yokmuş. Bu görüşe karşı çıktınız mı, aşırı solcusunuz, sakıncalısınız, vatan hainisiniz! Seçeneği olmayan tek yol, Atatürk'ün tam bağımsızlık ilkesine sıkı sıkıya sarılmaktır. O yolu bulamadığımız sürece başımızındertten kurtulamayacağını bir anlasak!"

GÜNEŞ, 25 Eylül 1984

"Çok ciddi bir uyarı"

19 Eylül günlü *Milliyet*'te *Teoman Erel*, *"beklemek ve sağlam değerlendirmeler yapmak"* gerektiğini savundu:

"Türkiye bu gelişmeler karşısında boş duramaz. Elbette ki haklarımızı koruyacağız. Gerek ittifaklardaki ortaklık haklarımızı, gerek kan ve ateş pahasına elde ettiğimiz egemenliğimizi ve toprak bütünlüğümüzü sonuna kadar müdafaa edeceğiz. Bu durumlarda önemli olan sanıldığı gibi 'bir saniye dahi kaybedilmemesi' değil, hatta payına düşmana göre daha aza indirgemektir. Bu bakımdan birkaç hafta, hatta birkaç ay beklemek ve bu arada bilgi toplayıp sağlam değerlendirmeler yapmak doğru olacaktır. Ayrıca Çankaya toplantısı sonunda yapılan açıklamalar o kadar suya tirit görünmüyor. Başbakan Turgut Özal, ABD Başkanlık seçimlerinden sonra Kongre'nin Ermeni taraftarı tutumunda bir değişiklik olmaz ve ABD yönetimi bu sakin tutumundan kendisini ayırmazsa, ABD üslerini de kapsayan anlaşmanın iptal edilebileceğini söylemiştir. (...) Demek ki, 1984 yılı sonuçlanırken, ABD yönetim ve Kongre'si Türkiye'ye yönelik Haçlı Seferi'nden uzaklaşacağını yeterli garantiyle Türkiye'ye bildirmezse, Ankara çok önemli bir karar alabileceği şimdiden açıklamış oluyor. Başbakanın ağzından çıkan bu sözler, F-16, nükleer santral ya da ITT anlaşmalarının bozulması ihtimalinden daha fazla ağırlık taşıyan çok ciddi bir uyarıdır."

"Bugünkü hazin manzara"

19 Eylül günlü *Tercüman*'da *Fahir Armaoğlu, Erel*'in aksine, Başbakan *Özal*'ın bu konudaki açıklamasını kaygı verici bulduğunu belirtti ve şunları yazdı:

"Mesele, aylardan beri Kongre'de Türkiye ile alâkalı her meselede aleyhimize alınan ve ancak 'düşmanca' diyebileceğimiz kararların ortaya çıkardığı umumî durumdur. Bir haldeki, Kongre'de Türkiye aleyhtarlığı yapmak politikada puan kazandırıyor. Sözümona, Türkiye taraflısı olan Başkan Reagan bile, Türkiye aleyhindeki bir kampanyaya ses çıkarmamak suretiyle oy toplamaya ve seçim şansını artırmaya çalışıyor. Bu başkanın temsilcisi olan bir Amerikan elçisi de Türk hükümetinin bir bakanına 'Sözleriniz hoşuma gitmedi' demek cüretini kendisinde bulabiliyor. Ve Sayın Başbakan bunu dahi ciddiye alacak bir hadise telâkki etmiyor. Bu umumî durum içindeki bir mühim çelişki de Türk-Amerikan münasebetleri Amerika tarafından tahrip edilirken, bu tahribatı tamir etmeye ve münasebetleri korumaya çalışanın Türkiye olmasıdır. Böyle çelişki ve zaaflarla Türk dış politikası yürütülmez. Yürütülmeye kalkıldığı takdirde de bugünkü hazin manzara ortaya çıkar."

ABD'de lobi oluşturmak...

17 ve 18 Eylül günlü *Millî Gazete*'de *"ABD'den dost tutmak"* başlığı altında konuyu ele alan *Abdurrahman Dilipak*, yazısını şöyle bitirdi:

"Eğer Ermenilerin ortak olduğu şirketlerle Ermenilere karşı ABD'de Türkiye yanlısı lobi oluşturma hevesleri, Müslüman olmanın verdiği ruh yüceliğine tercih ediliyorsa o başka.. O zaman daha çok yüzüstü yere kapaklanırız ve küstah Amerikalı, daha çoook saldırır onurumuza, vatanımıza... ABD, terörizme karşı değil, ABD'nin askerî gücü dünya barışı ve insanların temel hak ve özgürlüklerinin korunması için bir teminat değil.. Bunu anlamak gerek.. SSCB hiç değil.. Ama ABD de değil.. Sonsuza dek, her şeye rağmen müttefiklerine baksana... Baksana Güney Afrika rejimine, İsrail'e, nihai hedeflerine... Allahım, bize, iktidardakilere, herkese akıl ve basiret ver... (Amin)".

"Kararlılık ve güçlülük"

19 Eylül günlü *Dünya*'nın başyazısında, Türkiye'nin *"kararlı"* davranması ve tepkisini bir an önce dile getirmesi gerektiği savunuldu:

"... Kongre'nin bu yaklaşımı, bazı Ermeni grupların bugüne kadarki soyut iddialarının uluslararası hukuk platformuna çekilmesi anlamına gelmektedir. Bir bakıma, onlarca cana malolan Ermeni terörü siyasal hedefine ulaşma yolunda önemli bir aşama kaydetmiştir. Türkiye, eğer Ermeni iddialarının örneğin Birleşmiş Milletler'de tartışılır hale gelmesini istemiyorsa, Kasım ayında yapılacak Amerikan başkanlık seçimleri sonrasına kadar 'bekle-gör' politikası izleyemez. Uluslararası forumlardaki böyle bir tartışma, Türkiye'yi 'iki tarafın biri' durumuna düşürür. Tartışılmaz egemenlik haklarıyla ilgili kararlılığın bugünden dile getirilmesi, istenilmeyen sonuçların doğmasını önlemek bakımından kaçınılmazdır."

"Hangi Amerikalılar?"

Oktay Ekşi, 25 Ocak günlü *Güneş*'te, Başbakan *Özal*'ın ANAP'ın Genişletilmiş Başkanlık Divanı toplantısında *"70-80 yıl önce ABD Kongresi'nin Ermeni konusuyla ilgili çok daha ağır müzakereler yaptığını, hatta iki savaş gemisini Mersin'e yolladığını"* hatırlattığını; *"Bugün öyle bir şey yok. Merak etmeyin,"* dediğini belirttikten sonra şunları yazdı:

"Ulusal onurumuzla oynanmasında o kadar ileri gidildi ki, kimi 'Amerikan uçak şirketi General Dynamics'in Ankara temsilcisi Bay Jones'un, davamızı kurtarmak için' alelacele Washington'a uçtuğunu müjdeliyor. Yani bizi bir şirket mümessiline muhtaç görüyor. Kimi de 'Kongre bu konuda bugün karar almasın da ne zaman alırsa alsın' diyor. Meselenin aslı ile ve bu kararların ileride ne kadar vahim sonuçlar doğuracağı hususuyla değil, sadece bugünü nasıl kurtarabiliriz ve Amerikalıları darıltmadan bu işin içinden nasıl sıyrılabiliriz diye bakıyor. Hangi Amerikalıları? Ulusal bütünlüğümüzü tartışan Amerikalıları... Aslında Sayın Özal 70-80 sene öncesini hatırlatmakta galiba haklı... Biz bu duruma sadece Osmanlı İmparatorluğu'nun ancak sonlarında düşmüştük!" □

Telefonlar çaldı...çaldı...

"Bu spiker hangi milletten?"

BEŞİKTAŞ'ın Viyana'daki mücadelesini TV, banttan veriyordu... Vatandaşın sonuçtan haberi yoktu...

Beşiktaş, karşılaşmanın 11. dakikasında 1-0 öne geçmişti... Devletin parası ile Viyana'ya giden Türk spikerin TV'de golü anlatması çok yavaş, çok cansızdı...

Derken sahneye hakem çıkmıştı... Beşiktaşlı her futbolcunun normal ikili mücadelesinde, İtalyan hakem basıyordu aleyhine faulü... Mafia'nın hortladığı ülkenin hakemi, kimbilir ne biçim hesaplar içinde Beşiktaş'a futbol oynatmak istemiyordu...

Yavaş yavaş servisimizin telefonları çalmaya başlamıştı... Gurbette ahlaksızca bir hakem oyununa yakalanan Beşiktaş'ın haksızlığı TV'de maçı anlatan spiker tarafından dile getirilmiyordu. Bırakalım dile getirilmesi bir yana, spikerin lütfen dakikada bir cümle olan sözleri bile, kolay kolay anlaşılmıyordu.

Telefonlar hızlanmıştı... Durmadan soruyorlardı:

"Kim bu maçı anlatan spiker?..."

İtalyan hakem hiç olmayacak bir pozisyonda penaltıyı çalmış, Rapid Takımı'na beraberliği bağışlamıştı...

Spikerde yorum yoktu... Yorum bir yana, en ufak bir kıpırdama yoktu...

Hakem hep Beşiktaş'ın aleyhine çalıyordu... İkili mücadelede, frikikten yenilen 3'üncü golde... Rapid'i İstanbul'da altından kalkılamayacak bir sonuca ulaştırmak istiyordu.

Vatandaş durmadan telefonla arıyor, hıçkıra hıçkıra spikerin kim olduğunu soruyordu.

4'üncü golün penaltısını da aşağılık ruhundan karanlık bir solukla çıkarmıştı... İtiraz edene sarı kart gösteriyordu. Rıza arkasını dönüyor, ona da kırmızı kart gösteriyordu.

Telefon, telefon, telefon...

Vatandaş gözyaşları içinde soruyordu:

"Bu spiker hangi milletten?..."

HIÇKIRA HIÇKIRA!..

Tekzip edilen bir haber nedeniyle spor sayfası sorumlusu, yılların gazetecisi Doğan Koloğlu'nun görevine son veren *Hürriyet* gazetesi, Beşiktaş'ın Rapid'e yenilmesinin nedenini 19 Eylül günü yukarıdaki yazı ile açıklayarak müthiş bir gazetecilik(!) örneği daha verdi...

"Emekçi Sibel 'cadıların' teorilerini altüst etti!.." başlıklı yazıya

Zorunlu bir cevap

"Üç sayfalık bilmişliğin bir yerinde isabet kaydetmiş feminist kafadarlar: kitabın hazırlanışı sırasında gözden kaçmış dizgi hatası. Ama himmet edin de, hippy'lere komünist diyecek kadar cahil olmayalım. Yine de düzelti fırsatı verdiğiniz için teşekkür ederim. Niçin Feminizm Değil'in 39. sayfasındaki ifade şöyle olacak: 'Anarşist komünler genel görünüm itibariyle günümüzden 10-15 yıl öncesinin hippy komünlerinden farksızdır.'"

SİBEL ÖZBUDUN

Yeni Gündem'in 1-15 Eylül 1984 tarihli nüshasında *"Emekçi Sibel cadıların teorilelerini altüst etti"* başlığı altında yayınlanan (sayı 9, s.31-33) A.Düzkan ve H.Koç imzalı yazının doğrudan muhatabı olmakla, şahsıma yöneltilen saldırıları derginiz sayfalarında cevaplamak zorunluluğu duyuyorum. Dilerim aynı tatsız zorunluluğu başkaları için yaratmamaya bundan böyle daha çok özen gösterirsiniz.

Öncelikle şunu belirteyim, *Niçin Feminizm Değil*'i kaleme alırken, bunun başta ülkemizin nevzuhur feministleri olmak üzere, kimi aydınları tedirgin edeceğini biliyordum. Ancak ne yalan söyleyeyim, gelen tepkilerin daha akılcı, daha bilimselliğe yönelik, daha yönteme dayalı olmasını bekliyor, daha doğrusu bunun böyle olmasını *diliyordum* - ülkemizin düşünsel ve kültürel yaşamı adına. Oysa belirli bir düzeyi tutturma iddiasındaki derginizin, görüşlerimin mahkûm edilişine (?) ayırdığı uzunca yer, bir yandan cahilane bir sübjektivizmin, bir yandan da bir espri uğruna insan harcama alışkanlığının damgasını taşıyor.

Feminizme heveslendikleri anlaşılan bu iki yazar, bilirbilmez saldırılarla, benim söylemediğimi bana söyleterek yarattıkları hayaletlerle savaşmak ucuzluğuyla, seviyeli ve geliştirici bir tartışmanın da yolunu kapatmış oluyorlar.

Tek tek örnekliyorum:

1. *"Üretimci-emek-sahibi altyapı kadını"* biçimindeki tanım önerisi, yazarları *"şoka uğratmış" kendi deyişleriyle ve hemen, altyapı kadını varsa üstyapı kadını da vardır"* yolundaki ucuz kurnazlığa sapmışlar. Oysa *"kendi-içinde-sınıf"* ve/ile *"kendisi-için-sınıf"* ayrımına açılan bir tanımlamadır sözkonusu olan. Ne var ki, çok bilmiş sosyologlarımızı bu hiç mi hiç ilgilendirmez. Böyle bir ayrımın farkında olup olmadıkları dahi kuşkuludur. Değil mi ki kendi *"bilmişlik"* sınırları dışına çıkılmıştır, bir dudak büküşüyle, bir omuz silkişiyle geçiştiriverirler tartışmaya sunulan tezi...

2. *Niçin Feminizm Değil*'i okuyup da benim burada emekçilere *"toplumsal hareketlerde yeralmayıp kendi karınlarını doyurmaya bakmalarını"* öğütlediğimi hükmetmek, kestirmeden söyleyeyim, bir sanrı (hallucination)'dır. Hele mantık şöyle olursa: *"S.Ö.'un feminizme bir alternatif olarak sunmaya çalıştığı sosyalist mücadele de dahil hiçbir hareketlilik bugünden yarına kimsenin karnını doyurmaz. O yüzden baskıdan rahatsız tüm toplumsal kesimlerin bu tür aldatmacalara karnı toktur ve toplumu dönüştürme mücadelesi içinde yerlerini alacaklardır."* Bu iler-tutar yanı olmayan ifadenin neresini cevaplayayım? Bir kez, sosyalizmin feminizme alternatif olması sözkonusu değildir. Olsa olsa, son yıllarda kimi feministler *"kadınların kurtuluşu"*nu emekçilerin mücadelesine alternatif gösterme çabasına girmişlerdir, o kadar. İkinci olarak, *"karın doyurma"* mantığının sakatlığını vurgulamaya bilmem gerek var mı? Hele hele *"bugünden yarına kimsenin karnını doyurmuyor"* diye sosyalizmin bir *"aldatmaca"* olduğunu söylemek, haddini bilmezlikten başka bir şey değildir.

3. Sosyolojiyi çok sevdikleri beni sık sık sosyoloji bilmezlikle suçlamalarından anlaşılan yazarlar, 14. yüzyılda burjuvaziden sözedişime şaşırmışlar. Herhalde bu sınıfın 18.-19. yüzyılda birdenbire gökten zembille inip siyasi iktidarı ele geçirdiğini düşünüyorlar. Bu kadar şaşkınlığa ne hacet, lütfen ülkemizde 3. basımı 1982'de yapılan, *Leo Huberman*'ın *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla* adlı kitabını edinip ilk 48 sayfasını dikkatlice okusunlar. Batı Avrupa'da 12. yüzyıl, hatta daha öncesinden itibaren feodal senyörlerin denetiminden bağımsızlaşarak serbest ticarete ve sermaye birikimine yönelen kentlerin varlığını hayretle öğrenecekler. Bu kentlerde gelişen ticaret, bankerlik, serbest meslek vb. faaliyetleri yürütenlerin nasıl niteleneceğini derin sosyoloji bilgileriyle çıkarsarlar, umarım.

Kuşkusuz başka kaynaklar da gösterilebilir, ancak çevirmeni *Murat Belge* olan bu kitabı bulmanın onlar için zor olmadığını tahmin ederim.

4. *A.Düzkan* ve *H.Koç*'u kızdıran bir başka husus, feminist talepleri tarihte gündeme getiren sınıfın burjuvazi olduğunu belirtmem. Ancak bu iki heveslinin keyfi olsun diye tarihi değiştiremezdim. Beğensinler beğenmesinler, kadınların toplumsal konumu sorunu 19. yüzyılda her iki sınıfa (burjuvazi ve işçi sınıfı) farklı biçimlerde yansımış, burjuvazinin kadınları kendi sınıfsallıklarından kaynaklanan özel sorunlarına verdikleri cevapları, *"feminizm"* biçiminde sistemleştirmişlerdir. Ve feminizm, 19. yüzyılda emekçi sınıflar içinde ilgi yaratmadı. Yazarlar bana inanmamakta özgürdürler elbet, ancak bir zahmet, kaynak bölümünde adından sözettiğim, çoğu feminist eğilimli tarihçilerin çalışmaları olan kitapları bulup, bir göz atsınlar. Böylelikle savunuculuğuna soyundukları hareketi biraz daha iyi öğrenip, en azından bundan sonra girecekleri tartışmalarda mahçup olmazlar.

5. Gelelim yine bir sanrı sonucu bana *"proleter kadınların yoksulluktan dayağın acısını duymadıkları"*nı söyletmelerine. İnsanın kendisine yakıştırılan zırvaları cevaplaması oldukça güç bir iş, ama zorunluluk işte.

Söylemeye gerek var mı, bilmiyorum, ben kitabımın hiçbir yerinde böylesi bir *saçmalığa* yer vermiş değilim. Bütün karşı çıktığım, *"şiddet"*in gerisindeki iktisadi-siyasal-tarihsel-toplumsal etkenlerin gözlerden gizlenip sorunun yapay bir *"kadın-erkek çatışması"*na indirgenişidir.

6. Yazarlar yine bir yerlerden benim emekçilerin her zaman yoksul olduğunu söylediğime hükmetmişler; bunu düzeltip hemen ardından ekliyorlar: *"O kadar vülgerlik Aytunç Altındal'ın kadın kuramcısında bulunur"* diye.

Burada biraz duralım. *"Aytunç Altındal'ın kadın kuramcısı"* şeklindeki ifade, son derece çirkin bir yakıştırmadır; bir kişinin görüşlerinin, düşüncelerinin ya da önerilerinin değil, doğrudan şahsının hedef alınması, küçük düşürülmesi amacını taşır. Kendi adıma söyleyeyim, ben bilimsel çalışmalarda *"şeyh-mürid"* ilişkisini kabul edenlerden değilim. Belli bir konuda öne sürülen görüşler aklınıza yatarsa, bunların bilimsel olduğuna ikna olursanız, bu görüşleri benimseyebilir, savunabilirsiniz; yoksa kabul etmez, ve eğer bilimsel dürüstlük diye bir kaygınız varsa, eleştirisine girersiniz. Ama bilimde naiplik olmaz. Kimse kimsenin kuramcılığına atanmaz. Kimse kimsenin *'adamı"* olmaz. Ortaya atılan her yeni görüşü *"bu kimin adamı acaba"* diye araştırıp olmadık sonuçlar çıkarmak, bilime inzibat kafasıyla bakmanın bir yansımasıdır, olsa olsa.

7. Üç sayfalık bilmişliğin bir yerinde isabet kaydetmiş feminist kafadarlar: kitabın hazırlanışı sırasında gözden kaçmış bir dizgi hatasına. Ama himmet edin de, hippylere komünist diyecek kadar cahil olmayayım. Yine de düzelti fırsatı verdiğiniz için teşekkür ederim, *Niçin Feminizm Değil*'in 39. sayfasındaki ifade şöyle olacak: *"Anarşi komünler genel görünüm itibarıyla günümüzden 10-15 yıl öncesinin hippy komünlerinden farksızdır."* Şimdiye dek gözlerinden kaçmışsa diye ben söyleyeyim, kitapta benzeri çok sayıda dizgi hatası var. Ancak, *'popülist-anarşist'* dedikten sonra parantez açıp *'narodnik'* yazmanın ne mahzuru var, anlamadım. Herhangi bir ansiklopedide bulacakları bu veri bilgiç yazarları neden bu kadar tedirgin etmiş acaba?

8. Gelelim iki kategorinin bir arada bulunup bulunmayacağı sorununa. Etrafa *'yöntem'* öğretmeye bu kadar meraklı olan yazarlar, lisede felsefe ve mantık derslerine daha kendilerini vermiş olsalardı, farklı bilim dallarına özgü kategorilerin birarada kullanılamayacağını bilirlerdi. *"Elmalarla armutların toplanmayacağı"*, bir sağduyu sorunudur gerçekte. Cinsiyet, bilindiği üzere bir biyoloji kategorisidir, sınıfsallıksa toplum bilimlerinin alanına girer. Bu ikisini bir nedensellik ya da determinizm ilişkisi içinde karşı karşıya getirme çabaları, abesle iştigaldir. Tarihte her iki cins de ait oldukları sosyal sınıflara özgü konum ve değerlerin taşıyıcılığını üstlenmişlerdir. Aralarındaki toplumsal farklılaşmayı *bu haliyle* (biyolojik ve fizyolojik anlamında) cinsiyetleri değil, işbölümü içindeki konumları belirlemektedir. Bu konumların gelenekselleşmesi, Patriyarkalizm'i verir. Yoksa, çoğu feministlerin sandığı, ya da inanmak istediği gibi toplumu yatay olarak bölen bir işçi-burjuva ayrımıyla dikey olarak bölen bir kadın-erkek ayrımından sözetmek, kavram kargaşasından başka bir sonuç vermeyecektir.

9. Bir de benim şu *"aydınlık kafam"*ın bir türlü almadığı, her ideolojik akımın çeşitli sosyolojik kavramları kendi sistematiği içinde anlamlar yükleyerek kullanması var. Yazarlar feminizmin marksizmin sınıf tahlillerini şematize edip bazı terimleri değiştirerek kendine maletmesinin *"aparma"* (ben bu terimi kullanmamıştım, ama daha iyi oturuyor) olmadığını, benim mantığımla bakılırsa, *Marx*'ın emek kavramını *Ricardo*'dan, diyalektiğiyse *Hegel*'den apardığına hükmetmek gerekeceğini söylüyorlar. Eh, insaf! *Marx Ricardo*'nun *da* kullandığı *"emek* kavramını çözümleyerek *"emek"*le *"işgücü"* arasındaki farkı bulup bilim tarihine, iktisat tarihine armağan etmiş kişidir. *Hegel*'in diyalektik anlayışınıysa, materyalist felsefeyle bütünleştirerek yepyeni bir nitelik kazandırmıştır. Her iki buluş da özgün ve devrimselleştiricidir, bilim tarihinde birer dönüm noktası olma değerini taşır. Feministlerin *"çalıntıları"*nı aynı kefeye koymak, gaflet değilse nedir? Feministlerin, feminizmin böylesi özgün bir buluşundan sözetmek mümkün müdür? Hayır, bu hileli mantığın tevil götürür yanı yoktur.

10. Yazarlar feminizmi eleştirirken bir sürü marjinal olayı ya da feminizmden vazgeçmiş kadınları ele aldığımı söylüyorlar. Kimdir, nedir marjinal olan? *Cinsel politika*'sıyla ABD'nin ve giderek B.Avrupa'nın feministlerine ikinci İncil'i kazandıran (birincisi *İkinci Cins*) *Kate Millet* mi? *"Kadın hareketi"* dendiğinde ABD'de akla gelen ilk on isim arasında yeralan *Marilyn Webb* ya da *Ti-Grace Atkinson* mu? Yoksa en önemli feminist ideologlardan *Germaine Greer* mi? Ayıp oluyor biraz... (Bu arada, dipnotlardan birinde altını öfkeyle çizdiğiniz satırlar, bana değil *Marilyn Webb*'e ait. Kendisiyle yapılan konuşmada söylediği başka sözler herhalde sizi daha çok öfkelendirir, ama bana değil ona kızın lütfen...)

11. Kadınları cinsel faaliyetten menetmeye kalkıştığıma gelince... Ne diyeyim, kitabı lütfen bir kez daha ve daha dikkatli okuyun. Çünkü söylediklerimi hiç anlamamışsınız.

12. Kolejli kız öğrencilerin anket defterlerini cevaplamayı yıllar önce bıraktım. Bu nedenle sondaki iki soruya cevap vermeyeceğim.

Not: Ben emekçi sınıfa mensup bir aileden gelmedim. Ama yaşamını alınteriyle kazananların çıkarlarını savunmayı seçtim hayatımda. Ve bu seçimimden dolayı gurur duyarım. Siz çıkarcıların, alınteri hırsızlarının, kapkaççıların saflarını yeğliyorsanız, bunda özgürsünüz doğal olarak. Ancak bu size "emekçi" nitelemesiyle dalga geçmek, bir espri uğruna üretimci sınıfı harcamak hakkını vermez. Bunu da hatırlatayım. □

Heidegger faşizm... ve "biz"

Oruç Aruoba'nın **Yeni Gündem**'in 8. sayısındaki *"Heidegger neden faşist olamaz"* başlıklı yazısını hayretler içinde okudum. İnsanı hayrete düşüren, *Heidegger*'in faşist olup olmaması değil, *Oruç Aruoba*'nın akıl yürütmesi. Pek yabancısı olmadığımız bu akıl yürütmeyi yeniden kuralım:

Önerme 1: Faşizm kafasızlık, aptallık, vb.dir.

Önerme 2: Filozof *Heidegger* akıllıdır.

Sonuç: O halde, filozof *Heidegger* faşist değildir (olamaz).

Aynı akıl yürütmeyle daha neleri kanıtlamak mümkün! Ama *Oruç Aruoba* diyor ki: *"Bir kişi derinlemesine düşünerek, bir adım adım kavrama sürecinden geçerek faşist olamaz - ve tersi"*. Naziliğin, faşistliğin böyle bir *"problematik"* içinde düşünülmesi, *Heidegger*'in yaşam öyküsü ve siyasal kimliği ile ilgili dedikodulardan çok daha ciddi, çok daha vahim bir sorun bence. (Burada özel olarak felsefeci de değil, herhangi bir kişi sözkonusu çünkü.)

Ama önce felsefeci: Varsayalım *Heidegger* nazizmi desteklemiş olsun. Bu, Heidegger'in felsefi konum ve tezlerinin tümüyle ve zorunlu olarak nazizme uygun olduğunu hiç de göstermez. *Oruç Aruoba* eğer böyle düşünüyorsa haklı. Ama o zaman yapması gereken *Heidegger*'in felsefi tezlerinin nazizme uygun olmadığını göstermektir. Eğer bir indirgemecilik sözkonusu ise, onunla böyle acaip faşizm tanımları ve skolastik argümanlarla mı mücadele edilir? (*İsmet Özel*'in niçin, neden dolayı *Heidegger*'e faşist dediği bir yana, *Aruoba*'nın söylediklerine hiç ikna olmamasından anlaşılır ne var?)

Aslında *Aruoba*'nın *Heidegger* ile bir sorunu yok. Çünkü o, filozof, demek ki akıllı adam olduğuna göre faşist olamaz. Yani faşizmin *"kafasızlık"* (ya da akıldışılık?) olduğunu göstermek yeterli.

Aruoba, "ekonomik temelli toplum önerisi"'ni tutarlı bir biçimde izleyerek önce ulusçuluğu kapitalizmden çıkarıveriyor, II. Dünya Savaşı sonrasında da gününü dolduruyor. Tabii *"tutarlı"* olmak için aynı tarihlerde kapitalizmde *"uluslararasılaşıyor"* (çünkü ideoloji ekonomiyi yansıtır). Aslında ulusçuluk değil, faşist rejimler ortadan kalkıyor tabii ki. (*Oruç Aruoba* kavramları ne kadar belirsiz, bulanık kullanmış!) Ama faşist rejimlerin ortadan kalkması faşist ulusçuluğun ortadan kalkması anlamına gelmiyor: *Avrupa'da* gördükleri yerde yabancı işçi pataklayanlar, *Fransa'da* oylarını yüzde 11'e çıkaranlar var... *"Ulus"*a gelince, basitçe bir 'ad' değil, bir simge; ulusçuluk basitçe 'yansıma' değil, bir söylem. Simgenin, söylemin, ideolojinin ise özgül bir dinamiği, etkililiği, gücü var. Yoksa Atatürk'ün liberal ve demokratik ulusçuluğu ile nazizmler, faşizmler arasındaki *farkın* nedeni de basitçe ekonomik mi?

Irkçılık için *"ipe sapa gelmez bir düşünce"* diyor, bilim-dışı bir saçmalık olarak görüyor *Aruoba*. *"İnsanları haralarda at gibi üretmek"*, vb.'ni ait oldukları doğruluk düzeyinden (popüler/siyasal söylem) bir başka düzeye (teori, kavram) sorunsuzca taşımak hep pahalıya malolmamış mıdır? *Kavram: Aruoba, "insan gerçekçiliği"*, insana özgü *"doğal evrim"* diyor. Ama *Michel Foucault*, 18. ve 19. yüzyıllar boyunca gelişen çağdaş *"disiplin"*ler diyor, bir *modern* ırkçılıktan sözediyor ve faşizmi/nazizmi 'kan fantazileri ile çağdaş disipliner iktidarın bir bireşimi' olarak görüyor.

Oruç Aruoba yazısı boyunca, faşist düşüncenin içsel tutarsızlığını değil, 'gerçeğe' uymadığını gösterdi (kapitalizm, insan gerçekçiliği, vb.) Varsayalım birincisini yapmış olsun. Bir ideolojinin kabul edilmesi için mantıksal, ussal bir tutarlılığı mı olması gerekiyor? İdeolojinin 'tutarlılığının' mantıksal, ussal bir tutarlılıkla ilgili olmadığı, ideolojinin kendine özgü bir tutarlılığı olduğu ideoloji üzerine konuşan araştırmacı, incelemecilerin sık vurguladıkları bir doğrudur.

"Bir insan akıllı, düşünen bir insansa faşist ideolojiyi kabul edemez" mi? Yani özel olarak *faşist* ideolojiyi. Peki kim bu *"düşünen insan?"* Bu soruyu yanıtlamaya insanın dili varmıyor... Çünkü başkaları arasında *Nietzsche* ve *Foucault*'un da karşı çıktıkları, eleştirdikleri Batı felsefesinin, teorik hümanizmin düşünen öznesi... faşizme karşı!

Aruoba'ya göre, *"faşistlik belirli bir anlamda kafasızlık."* Ne anlamda? Bu noktada, kafasızlık, akılsızlıktan *"akıldışı"*na, *"güdüler"*e geçiveriyoruz: aklın buyruğunu askıya alıp heyecanın gemlerini çözmek, mantığa yer tanımamak, sürü halinde kendinden geçmek, zihinsel etkinlikten vazgeçmek... Bu tanıma göre, bir dans salonunda toplu halde danseden, şarkı söyleyen, eğlenen insanlar 'faşist' olabilir. Hatta bir futbol maçındakiler de.

Olan bilime, bilgiye, felsefeye, teoriye, akla olmuyor mu?

Mahmut MUTMAN/ANKARA

Çamur atmak yerine

Derginizin 9. sayısında "Emekçi Sibel 'cadıların' teorilerini altüst etti!.." başlıklı yazınızla ilgili olarak önemli gördüğüm bir konuya değinmek istiyorum.

Daha önce *Sibel Özbudun*'un *"Niçin Feminizm Değil"* adlı kitapçığını okumuştum. *Bilimsel bir çalışmanın ürünü* olarak değerlendirdiğim bu kitaba ve yazarına yazılan bir eleştiri de doğal olarak ilgimi çekti ve okudum. Ancak eleştiriyi okuyunca umduğumu bulamadım. Çünkü saygısızca yazılmış ve kitaptan çok yazarının kişiliğine yönelik kara çalmalarla dolu bir yazıydı. **Yeni Gündem**'i ciddi ve ağırlıklı bir dergi olarak tanıyorum. Böyle bir yazıyla karşılaşınca ne yalan söyleyeyim şaşırdım.

Yazarlarınız belli bir görüşü (feminizmi) savunuyor olabilirler. Ama bu onlara çamur atma hakkını vermez. Kaldı ki *Sibel Özbudun* da savunduğu şeyleri bilimsel temellere oturtma çabasıyla yazmış. Derginizde yeralan yazıda aynı bilimselliği görmek isterdim. Çamur atmak yerine feminizmi savunsalardı, bir okuyucu olarak biz de böyle bir tartışma zemininin oluşmasına sevinirdik.

Göksel GÖKSU/İSTANBUL

Faşizm ve faşistler bilinemez mi?

Yeni Gündem'in 8. sayısında *"Heidegger neden faşist olamaz"* başlıklı *Oruç Aruoba*'nın yazısı, birbiriyle yakından ilgili *"ulus"*, *"devlet"*, *"faşizm"* konularındaki yanlış yaklaşımı ile olayı tehlikeli bir noktaya götürüyor: *Faşizmin günümüzde bir tehlike olmadığına!*

Aslında bu konuları geçmişte aydınlar kapsamlı olarak tartıştı. Sonuçta farklı noktalara varıldıysa da en azından bazı kavramların herkesce bilinen ortak anlamları vardı, vardır.

Faşizm yazarın dediği gibi çözümlemeye uğrayınca içi boşalan, içeriksiz, kavramlardan oluşmamıştır. Tanımlanabilir —*faşizm finans kapitalin gerici, emperyalist unsurlarının açık terörist diktatörlüğüdür.*— Faşizm kendi içinde bütünlüğü olan bir ideolojiye sahiptir, kapitalist devlet tipinin farklı biçimlerinden biridir ve onun ideolojisidir. (Bu noktada: sosyalizmle faşizmin aynı olgu gibi ele alınıp kıyaslanması da yanlıştır.) Dolayısıyla kapitalizmden ayrı düşünülemez, bu sistemin belli koşullardaki ihtiyacını karşılamak üzere uygulamaya sokulur. Kapitalizm ne kadar akılcıysa o da o kadar akılcıdır. Faşistler hiç de sanıldığı gibi kafasız, akılsız değildir. İkinci Dünya Savaşı'nın nedeni *Hitler*'in manyaklığı değil, o günün koşullarında emperyalizmin bir dayatmasıdır. Yoksa *Hitler* aptal değildir, fakat faşisttir. Faşizm ve faşistlik olgusu psikolojik tahlillerle açıklanamaz. Bu mantık, belli koşulların oluşturduğu faşist devlet biçimi ve onun ideolojisine karşı doğru mücadele etmeyi gözardı eder. Bazı ülkelerde, burjuvaziden küçük burjuvaziye kadar, köylülere ve hatta işçilere kadar geniş kitlelerin desteğini alan, bazı ülkelerde uzun yıllar iktidarda kalan faşizm sadece akılsızlık ve mantıksızlıkla açıklanamaz. Bu, olaylara, Baltacı uçkuruna sahip olsaydı ... mantığıyla yaklaşmaktan farklı değil.

"Ulus" kavramı da faşizmin en temel dayanaklarından biri olarak konurken, (ki bu doğrudur), sonradan yanlış noktalara varılmıştır. Yazıda ulusu oluşturan ilkeler eksiktir. Dil-ırk-kültür (din) birliğine, ayrıca tarih-toprak ve iktisadi yaşam birliği de ilave edilmeli, çünkü bunlardan birisi dahi olmazsa ulus olmaz. Maddelerden biri daha belirgin olabilir. Eğer bunlardan birisi olmazsa o zaman ulus değil ulusal azınlık olur. Bir ülkede farklı diller konuşuluyorsa (farklı lehçeler değil) orada farklı uluslar ya da farklı ulusal azınlıklar birarada yaşıyordur.

Yazarın verdiği örneklerden farklı örnek vermek zorundayız. Eğer bir Alman ben Fransızım derse bu öznel bir olgudur ve farklı nesnel karakterleri olan iki ulusun olmadığını kanıtlamaz. Uluslar bugün de belirttiğimiz özellikleri ile vardır. Bazıları kendi bağımsız devletini kurmamış olsa bile. Avrupa birliği de ulusu ilk anlamında ortadan kaldıran bir gelişme değildir.

Bu, dünyadaki uluslararası tekellerin (entegrasyonu) birleşmesi ile mümkün olabilir. Ancak şirketlerin uluslararası olması farklı bir olgudur. Burada şirketlerin mülkiyeti çeşitli uluslara dağılmamaktadır. Uluslararası şirketler deyimi de entegrasyonu içermez (Bkz. "Uluslararası şirketler" Nuri Yıldırım). Uluslararası tekellerin entegrasyonu ve ulusların ortadan kalkması teorik olarak mümkündür, ancak günümüz dünyasında böyle bir durum henüz yoktur. Yarın ne olur bilinmez. Gün doğmadan neler doğar?

Bugün yazarın da dediği gibi *"faşizmin dayanağı en temel kavram ulus"*, henüz değişik bir anlam içermeden varlığını sürdürmektedir. Dolayısıyla faşizm bugün dünyanın birçok yerinde onlar kendilerine faşist demeseler de tehlikedir.

Ve faşizme karşı ideolojik mücadele oranı farklı da olsa her onurlu insanın sürdürmesi gereken vazgeçilmez görevidir.

Ali İNCE

Türk erkeği de boşanmaktan korkuyor

Yeni Gündem'in 9. sayısında *Nazlı Ilıcak*, Türk toplumu açısından önemli sayılabilecek bir saptama yapıyor. Sayın *Ilıcak*'ın *"Türk kadını boşanamıyor"* biçiminde özetlenen görüşüne katılmamak elbetteki elde değil. Ama, ben, bu cümlenin öznesinde bir eksiklik olduğu kanısındayım. Cümlenin doğrusu şöyle olmalıydı: *"Türk kadını özellikle de Türk erkeği boşanmaktan korkuyor."*

Hepimiz tarafından bilinen ekonomik ve toplumsal nedenler yüzünden Türk kadını boşanmayı göze alamıyor. Köydeki kadın dayak yemeye katlanarak çoğu kez evini, özellikle de çocuklarını terketmemekte ayak diriyor. Ama çocuk sahibi olmayınca da bıçak kemiğe dayanınca başka bir kocaya kaçarak bir tür boşanmayı gerçekleştiriyor. Ekonomik özgürlüğünü elde etmiş kentte yaşayan kadına gelince durum farklılaşma gösteriyor. Evliliğinin yürümediğine kanaat getiren ya da kötü davranışlara maruz kalan, ekonomik özgürlüğünü elde etmiş kadın (toplumsal baskıları göğüsleyemeyen bazı istisnalar dışında) boşanmaktan korkmuyor.

Oysa, köydeki ve kentteki Türk erkeği, eğitim düzeyi ve ekonomik koşulları ne kadar farklılık gösterirse göstersin, kadınını boşama konusunda şaşırtıcı bir benzerlik sergilemekte. Köydeki erkek karısını boşamasını gerektirecek nedenler ortaya çıkınca, genelde kadını kapıya koymak yönünde bir gelenek yaratmamış, aksine fazla mal göz çıkarmaz nasihatine kulak vererek eve kumayı getirivermiştir. Eve kuma getirmenin gelenekselleşmediği kentte ise erkek, "metres" müessesesini yaratmıştır. Ve bu müesseseyi olanca hızıyla işletirken, *"Dimyat'a pirince giderken evdeki bulgurdan olmamak"* için aşırı özen göstermektedir. Artık *"sevilmediği"*, *"arzu edilmediği"* ve *"adeta mutsuzluk kaynağı"* haline geldiği tekrarlanıp duran nikâhlı eş yine de bir türlü gözden çıkarılmamaktadır. Hatta *"metres"* müessesesi öylesine cazip bir hal almıştır ki, artık bu noktada nikâhlı eşin sevilip sevilmemesi bile önemini yitirmiştir.

Sonuç olarak, hem köydeki hem kentteki erkek, hiçbir toplumsal ve ekonomik baskı altında olmadığı halde, kendi rızasıyla boşanmaktan yana değildir. Hatta, belirli bir eğitim düzeyine ulaşmış çiftlerin boşanmaları üstüne yapılacak bir istatistikte, evliliğin sona ermesi konuşundaki nihaî kararı yüksek oranda kadınların verdiği ortaya çıkacaktır. Çünkü erkek de aynen kadın gibi boşanmaktan korkmakta ve kaçınmaktadır. Bu isteksizliğin ve korkunun temeli, erkeğin manevi güvencesi olan yuvasının elden gitmesine karşı duyduğu telaştır. Yeni bir düzen kurma konusunda kadından çok daha başarısız olan erkek, kurulu olan düzenini bozmaya yanaşmamaktadır. Bir yandan yuvasını manevi güvence olarak elinde tutarken, diğer yandan da kendisine dışarıda *"taze kan"* aramaktadır. Erkeğin bencilliği ve tamahkârlığı ile birleşen kötü günde yalnız kalma endişesi boşanma korkusunu daha da artırıyor.

İşte tüm bu nedenleri gözönünde bulundurarak Sayın *Ilıcak*'ın yazısında bir noktanın unutulduğunu söylüyor ve onu da ekliyorum. Türk erkeği de boşanmaktan korkuyor.

Ayla ÖZTÜRK/İSTANBUL

İNSANLAR
2 Osman Balcıgil: Açıkcı İşliği, Kımız Besiliği...

BASINDAN
4 Alpay Kabacalı: Amerika'ya karşı...

FEMİNİZM
5 Sibel Özbudun: Zorunlu bir cevap

TARTIŞMA
8 Ertuğrul Özkök: Alternatifsizlik psikozu ve demokratik sol
9 Erol Koç: Bir sol parti kitleler adına politika yapamaz
10 Engin Yılmaz: Demokrasi kimin malı?

DİLEKÇE
11 Dilekçe mi, bildiri mi?

EĞİTİM
12 Güler Tanyolaç/Hızır Ekşi: Eğitimde ideolojik bunalım var
14 Ahmet Maruf Buzcugil: Eğitimin çatısı
15 Saim Açıkgöz: Dokunulmaz yasaya dokunmayan uygulama
16 M.Tuncay/H.Özen: 1933 Darülfünun Tasfiyesi

İÇ POLİTİKA
20 M.Kemal Palaoğlu: Calp'le ayrılığım ideolojik

DIŞ POLİTİKA
21 Murat Belge: "Parti politikası" içte varsa dışta da vardır
22 Hicri Fişek: Dehşete düşüyorum!
23 Gökberk Ergenekon: ABD'nin tutumu şaşırtıcı

DÜNYADA
24 Jülide Ergüder: Peru'da komünal mutfaktan toplu mezara
26 Yarının Gündemi: Hindistan, İran, Almanya, Kıbrıs...

İMAR AFFI
28 "İmar affı"nın ardından

FIRÇA
29 "İmar"

EKONOMİ
30 Tansu Çiller: Bu sistem ne?
31 Milton Friedman: Şili'de olanlardan ben sorumlu değilim
32 Abdurrahman Dilipak: Libya-Türkiye ilişkileri

ESNAF
34 Tanıl Bora: Ahî Evran'dan Hüsamettin Tiyenşan'a

MAGAZİN
35 Yalçın Pekşen: Ben kimseyle dalga geçmiyorum

KÜLTÜR/SANAT
36 İskender Savaşır: Heidegger'in faşizmle ilişkisi "akıldışı" mı?
37 İsmet Özel: Heidegger'in Naziliği "farklı"
38 Hamit Algar: Türkiye'de Müslümanlık fazla geçmişe dönük

KİTAP
39 12 Eylül, Saat 04.00/Mehmet Ali Birand
40 Murat Belge: Martıların kentte işi ne?

Yeni Gündem

PERKA A.Ş./İletişim Yayınları adına
Sahibi: Zeki TÜRKKAN

Genel Yayın Yönetmeni: Murat BELGE
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Jülide ERGÜDER

Teknik Yönetmen: Turhan GÜNAY

Reklam ve halkla ilişkiler: Meral KATI, Çiğdem AÇAN

Bu sayıya katkıda bulunanlar: Serdar BAL, Osman BALCIGİL, Murat BELGE, Serpil BİLDİRİCİ, Tanıl BORA, Latif DEMİRCİ, Abdurrahman DİLİPAK, Jülide ERGÜDER, Turhan GÜNAY, Ziya HOCAOĞULLARI, Kürşat İSTANBULLU, Alpay KABACALI, Erol KOÇ, Aydın KÖYMEN, Lütfi KUZU, Abdullah ONAY, Sibel ÖZBUDUN, İsmet ÖZEL, Haldun ÖZEN, Ertuğrul ÖZKÖK, İskender SAVAŞIR, Sofu TUĞRUL, İbrahim TUNA, Mete TUNÇAY, Engin YILMAZ.

Dizgi ve teknik hizmetler: PERKA A.Ş. Ofset Tesisleri
Klodfarer Cad. İletişim Han, Cağaloğlu-İstanbul
Tel: 520 14 53 - 520 14 54 - 520 14 55
Ankara Bürosu: Necatibey Cad. Kerem Han No: 21/35 - Sıhhiye
Tel: 30 80 73 - 30 46 06

Baskı: Milsan Basın San. A.Ş.
Dağıtım: GAMEDA

Fiyatı: 150 TL. KKTC'nde 200 TL
Abone koşulları: Yurt içi 6 aylık 1.800 TL, 1 yıllık 3.600 TL
Yurtdışı: Avrupa 6 aylık $ 20, 1 yıllık $ 40, Amerika yıllık $ 50
İlan tarifesi:
Kapak içleri tam sayfa.....200.000 TL
İç sayfalar.....150.000 TL
Yarım sayfa.....75.000 TL
1/4 sayfa.....40.000 TL

Politika "gündem"den çıkıyor mu?

Yeni Gündem'in son sayılarını ve belki de elinizde tuttuğunuz sayısını okuyunca yanlış bir kanıya kapılabilirsiniz. Diyebilirsiniz ki, "**Yeni Gündem** artık politikaya ve özellikle de iç politikaya giderek daha az yer vermeye başladı." Konuların sayfalar arasında dağılımı gözönüne alınınca, böyle bir yargıya itiraz etmek olanağı gerçekten pek yok. Ancak açıklamamız gerekir ki, böyle bir yargıya yol açabilecek olan sayfa dağılımının ardında, **Yeni Gündem**'i çıkaranların dergiyi giderek daha fazla kültür yoğun bir dergi ya da bir "makaleler dergisi"ne dönüştürmek gibi sübjektif niyetleri yatmıyor. Gerçek olan şu ki; Türkiye'de epey zamandan beri politik yaşamda kendisini hissettiren, hem de şiddetle hissettiren bir yeknesaklık hüküm sürüyor. Politika adına yapılan tek şey, iktidar partisi ANAP'ın ya da daha doğrusu Başbakan Turgut Özal'ın yaptığı açıklamaların, verdiği demeçlerin desteklenmesi veya bunlara şiddetle karşı çıkılmasından ibaret. Herhangi bir alternatif getirmeyen, yeni bir politik çerçeve önermeyen bu "şiddetli" karşı çıkışlar, doğrusu gazetecilik anlayışı nedeniyle **Yeni Gündem**'i hiç ilgilendirmiyor. Ülkemizdeki egemen gazetecilik anlayışı, bir siyasi partinin, vermiş olduğu "genel görüşme" önergesi reddedildi diye Millet Meclisi oturumunu terketmesini, manşete çıkarabilir. Bir kez daha yineleyelim, biz olayları büyütmek ya da olay yaratmak peşinde değiliz. İşte bunlardan ötürüdür **Yeni Gündem**'deki özellikle iç politika sayfalarının giderek azalması. Buna bir de Türkiye'de bir türlü, herkesin düşüncesini özgürce söyleyebileceği, çoğunluğun veya toplum yönetimini ellerinde tutan güçlerin paylaşmadıkları görüşlerin serbestçe ifade edilebileceği bir demokratik düzenin gerçekleştirilememesi eklenince, **Yeni Gündem**'in işi daha da zorlaşıyor...

Burada sorun, şu ya da bu konuda *söylenebileceklerin* bir biçimde "kısıtlanmış" olması değil. Böyle ciddi bir sorun varolmakla birlikte, bu durum söyleyeceği söz olanların anlatmak istediklerini anlatmalarına engel değildir. Olsa olsa, *bir şeyi* anlatmaktan çok, onu *nasıl, hangi kelimelerle* anlatacağına önem verenler için bir engeldir. Bizim için sorun, iç politika alanında, düşünsel bir arka planı olmayan konuşmaların, karşı çıkışların egemen olması. Bir süreden beri, Türkiye'de şu ya da bu politikacı, politik parti veya akım bir yana, *politikanın kendisi* karalandı, suçlandı, mahkûm edildi. Herkesin, manav ve şoförün, öğretmen ve öğrencinin, muhalif ve muvafıkın yanı sıra, politikacının da değişmesi, bugünkü düzene uygun tipte bir politikacı olması istendi, talep edildi. Bu talebe uygun mu, değil mi, orasını bilemeyiz ama, ortaya çıkan yeni politikacı tipi, ya da boşluğu dolduran "izinli *yeni* politikacı tipi", bu toplumda şimdiye kadar gördüklerimize oranla, *politik düşünceden*, politik deney ve sezgiden, politik inisiyatiften en uzak olanı. Bir "politikacı"nın manevi-düşünsel boyutlarından, derinliğinden adamakıllı yoksun olduğu halde, itiş kakışından, hırçınlığından, kısa vadeli hesaplılığından hiç de yoksun değil. Ama bu da doğal karşılanmaz mı? Bir toplumda belli bir uğraş sistemli bir şekilde karalanır, "itibarsızlaştırılır" ise, o toplumun gerçek yetenekleri de bu uğraştan uzaklaştırılmış olur.

Yeni Gündem'in bu sayısında, Halkçı Parti'nin genel başkan adayları arasında adı geçmeye başlayan Sivas Milletvekili Mustafa Kemal Palaoğlu'yla arkadaşımız Aydın Köymen'in yapmış olduğu ilginç bir söyleşi var. Mustafa Kemal Palaoğlu bakın neler söylüyor: *"Sayın Genel Başkan'a göre, koşullar toplumun dışında, görünmeyen bir mekânda ve bilmediğimiz birtakım eller tarafından oluşturulmuştur. Biz onların demokrasi için uygun hale getirilmesini ve bize sunulmasını oturup bekleyeceğiz, sonra o koşullar içinde muhalefet yapmaya başlayacağız! Olmaz böyle şey."* Sayın Palaoğlu'nun bu sözlerine katılmamaya olanak var mı? Ama biliyoruz ki, egemen basın anlayışı açısından, bu sözlerin değil manşete çıkmasına, iç politika sayfasına bile girmesine pek olanak yoktur. Ve ne yazık ki Türkiye'de bu tür açıklamalarla politika gündemini zorlayan politikacı sayısı da son derece azdır. Yeni bir gündem oluşturmak çabasında olan **Yeni Gündem**'in açısından ise, bu tür yaklaşımlara sahip çıkmak ve onları tartışmaya açmak bir görevdir. Umarız böyle bir değerlendirmeden dolayı kimse, **Yeni Gündem**'i Halkçı Parti Genel Başkanlığı için Sayın Palaoğlu'nu desteklemek gibi bir itham altına sokmaz. Eğer yukarıya aldığımız sözleri, örneğin Sayın Calp söyleseydi biz yine aynı duyarlıkla hareket eder, aynı değerlendirmeyi yapardık.

Hatırlatmaktan yarar görüyoruz, ilk sayımızın arka kapağında yayınlanan *"Çağrı"*da şunları demiştik: *"Haberlere konu olsun, olmasın; insanlarımızı, ülkemizi, doğrudan ya da dolaylı ilgilendiren her olayda, görüş açıklayacak, düşünce geliştirecek ve bilgi üretecek bütün demokratlar için bir forum olmak istiyor. Amacımız bu!..."*

Evet, amacımız bu.

Alternatifsizlik psikozu ve demokratik sol

ERTUĞRUL ÖZKÖK

1960'lı yıllarda Fransız *'Yeni Dalga'* sinemasının bizi en-çok etkileyen filmlerinden biri J.L. Godard'ın *"Au Bout du Souffle"* adlı filmiydi. Şimdi ayrıntılarını unuttuğum bu filmin geçen yıl ABD'de yapılan yeni bir versiyonunu izledim. Türkiye'de *"Nefes Nefese"* adı altında gösterilen bu filmin son sahnesi gerçekten çok güzeldi. Çaldığı araba ile sevgilisini bulmaya giden genç sonunda polis tarafından kıstırılır. Elindeki tabancası yere düşen genç kanun kaçağı, silahlarını kendine doğrultmuş polisler karşısında bir an tereddüt eder. Artık ölümle teslim olmak arasında bir alternatifin bulunmadığını sandığımız sırada, birden dansetmeğe başlar. Genç adam ölümünden önce bir üçüncü eylem biçimini bulmuştur.

Türkiye son 10 yılda toplumsal ve siyasal yaşamın hemen tüm alanlarında bir alternatifsizlik demagojisini yaşadı. Ancak bu alternatifsizlik çığlıklarının hiç biri 24 Ocak 1980'le başlayan dönemdeki kadar bir cehennem kıskacına dönüşmedi. Ve sonunda *"yaşama"* eylemini *"yaşamı sürdürebilme"* düzeyinde tutma uğraşı veren insanlar bile bu alternatifsizlik telkinlerine inandılar.

Alternatifsizlik gerçek bir durumu mu yansıtır, yoksa bilinçli bir biçimde oluşturulan bir iklimin ortaya çıkardığı toplumsal bir histeri midir? Bu sorunun yanıtını alabilmek için önce alternatifsizlikle ilgili bu konjonktürün ciddi bir çözümlemesini yapmak gerekir. Alternatifsizlik konjonktürüne bakıldığı zaman her şeyden önce iki genel görünüm gözlenmektedir:

☐ Bu alternatifsizlik psikolojisi yalnızca Türkiye'ye özgü bir durum değildir. Hemen tüm ülkelerde insanların kulaklarına fısıldanmakta ve giderek daha çok yandaş bulmaktadır. Bu durumun dünyanın 1970'lerden beri içine düştüğü ekonomik bunalımla yakından ilişkisi bulunduğunu söylemek çok ilginç bir buluş olmayacaktır. Binlerce kez yazıldı ve söylendi. Ancak bunalım döneminin sonuçlarına bakıldığında şu iki eğilimin giderek yaygınlaştırılmaya çalışıldığı görülecektir. Bir yandan ekonomi ve siyaset arasındaki karşılıklı ilişki, salt ekonomik çözüm arayışları lehine bir dengesizlik denklemine doğru indirgenmek istenmekte, öte yandan eknomi içinde de sıkı para politikası olarak *vülgerleştirilen* bir ekonomik modelin alternatifsizleştirilmesi girişimi yaygınlaştırılmaktadır.

Bu iki düzlemli eğilimin yaygınlaşması ise gerçek amacına bunalımdan çıkış reçeteleri ile demokratik hak ve özgürlükler arasındaki ilişkilerin yeniden gözden geçirilmesi önerisi ile ulaşmaktadır. Bu son çerçevede demokratik yollardan hak arama ve elde etme özgürlüklerinin *"bir süre için"* askıya alınması, bunalımdan çıkışın bedeli olarak reçetelere daha rahatça yazılabilmektedir. Tabiî sorunsuz ve halktan kopuk grupçukların yol açtığı terör ortamı da bu önerilerin daha yüksek sesle dile getirilmesini kolaylaştırmaktadır.

☐ Alternatifsizlik olgusunun ikinci ve kanımca daha trajik boyutu ise bu psikozun yalnızca belli bir siyasal kesime değil, toplumun çeşitli kesimlerine de bulaşmasıdır. Bu durum özellikle soldaki partileri de etkileyerek, bunları kendi dışlarındaki güçlerin empoze ettiği kurallarla oynamaya yöneltmektedir. Bu çerçeve içinde bir çok sol parti bir yandan siyasal hak ve özgürlükler alanını genişletme uğraşını belirsiz bir yarına ertelerken, bir yandan da adına sosyal demokrat denilen partilerde sağdan empoze edilen modaya uygun olarak bir teknokratlar iktidarını özendirmektedir.

Alternatifsizliğin bu iki genel görünümünü böylece belirledikten sonra bizatihi kavramın kendisi üzerinde durmak gerekecektir. Nedir alternatifsizlik? Alternatifsizlik, her hangi bir şeyin yerine konabilecek, onun yerine uygulanabilecek bir başka şeyin bulunmaması durumudur. Kavram böyle tanımlandığı zaman alternatifsizliğin çok sınırlı durumlar için kullanılabilecek (hatta pratik olarak bulunmayan, kuramsal) bir kavram olduğu anlaşılacaktır. Buna karşılık alternatiflerin güçsüzlüğünden söz etmek daha kolaydır. Toplum yönetiminde al-

ternatifsizlik tartışmalarında şimdiye kadar açıkça söylenemeyen iki durum bulunmaktadır:

• *Alternatifsizlik ya da daha doğru deyişle alternatiflerin en azından bu dönem için geçerli olamayacağı savı, uygulanmakta olan çözüm önerisinin başarıya ulaşması durumunda gerçeklik kazanabilir.* Buna karşılık alternatifsiz olduğunu söylediğiniz çözüm önerisi başarısız ise, en azından onun kadar başarısız olabilecek başka çözüm önerileri de bulunabilir. Zaten başarısız bir uygulamanın doğru çözüm olarak kabul edilmesi de mümkün değildir.

• *Alternatifsizlik savları ancak alternatif olmaya aday olmayı sağlayan koşullar eşitlendiğinde bir anlam kazanır.* Burada soruyu açıkça soralım: Önerdiğiniz çözümler hangi siyasal koşullarda uygulanacaktır? Demokratik hak ve özgürlüklerin, toplumsal örgütlenme hakkının, ekonomik, siyasal ve hukuksal hak arama yollarının açık olduğu bir ortamda mı, yoksa bunlardan bir bölümünden "bir süre için vazgeçileceği" bir ortamda mı? Eğer bu ikinci durumda uygulanabilecek bir çözüm önerisi getiriyorsanız, o zaman toplumda alternatif tartışması zaten olmayacaktır. Buradaki alternatif tartışması hak ve özgürlüklerin hangi ölçüde sınırlandırılacağı biçimde bir *"mezhep içi anlaşmazlıktan"* öteye gitmeyecektir. Ancak alternatif tartışması demokratik hak ve özgürlüklerin genişletilmesi ile birlikte yürüyecek ve toplumun bütün sosyal güçlerini eşit koşullarda kapsamı içine alacak bir tartışma haline gelecek ise o zaman alternatifsizlik pratik geçerliliği olmayan bir kavram haline gelecektir. Bu bağlamda bakıldığında alternatifsizlik önerisinin aslında bir *otoriterlik eğiliminin* ifadesi olduğu bile söylenebilir. Unutulmamalı ki, demokrasi her şeyden önce alternatiflerin, en azından kuramsal olarak, sınırsız olduğu bir rejimin adıdır. Geçtiğimiz dönemlerde *"tek yol devrim"* sloganının ardında yola çıkanların öne sürdüğü alternatifsizlik siyasal boyutta ne kadar geçersiz ise ekonomik alandaki alternatifsizlik önerileri de demokrasi açısından o denli geçersiz sayılmak durumundadır.

Yukarıda açıklamaya çalıştığım tüm bu özellikler dikkate alındığında bugün toplumumuzda gerçek bir alternatif tartışmasının açılmadığı, yalnızca tek çözüm yolu olduğu sahiplerince söylenen empoze edilmiş bir alternatifin bulunduğu görülecektir. Ancak alternatifsiz olduğu söylenen bu önerinin 6 Kasım ve 15 Mart seçimlerinde yaygın bir halk desteği bulunduğunu yadsımak da mümkün değildir. Ne var ki, bu seçimde gerçek alternatiflerin iyi formüle edilemediği de unutulmamalıdır. İşte bu nedenle gerçek bir alternatif tartışmasının başlayabilmesi için tartışma koşullarının eşitlenmesi için uğraş vermek sandığımızdan da büyük önem taşımaktadır.

Kuşkusuz bu koşulları eşitleme için uğraş vermek bütün sosyal güçlerin görevidir. Ancak bu herşeyden önce 6 Kasım ve 25 Mart seçimlerinde alternatif önerilerini formüle edemeyen güçlere düşmektedir bu görev.

Yukarıda ekonomik bunalım konjonktürünün özellikle sosyal demokrat partileri de etkilediğini ve alternatifsizlik psikozunun bu partileri sardığını belirtmiştim. Bu psikoz kendini iki biçimde ortaya koymaktadır. Bir yandan sıkı para politikalarını yönlendiren "teknokrat kadro" özentisinin sosyal demokrat partilere sıçraması, bir yandan da içinde bulunulan koşulları "veri" sayılarak, parti politikaları ve stratejilerinin bu çerçeve içinde sıkışıp kalması.

SODEP Kurultayı ne yazık ki, gerçek bir alternatif tartışmasını başlatacak girişimlere olanak verecek çerçeveyi yaratma umudunu vermekten uzak geçmiştir. Kurultaya gidilen günlerde partinin büyük kent il başkanlarından biri *"bu kurultayda teknokrat bir kadronun yönetime gelmesinin yararlı olacağını"* söylerken, alternatifsizlik psikozunun ne ölçüde bu partiye sıçradığını da göstermiştir.

Ancak bundan daha vahimi bir sosyal demokrat partinin *"Anayasa değişikliği isteyemeyecek"* duruma gelmesidir. Kuşkusuz bu durum SODEP üyelerinin böyle bir şey istemediği anlamına gelmemektedir. Olsa olsa bu tür bir talebin *"gelecek döneme ertelenmesi"* bir taktik mesele olarak görülmektedir. Ancak bu taktik kararın altında Anayasa ile ilgili olarak oluşan bir *mitosun* etkili olduğu da gözden kaçmamaktadır. Anayasa'nın yakın bir geçmişte halkın yüzde 92'sinin oyunu aldığı ve bu nedenle buna dokunmanın yanlış olacağı inancı giderek bir çok sol çevrede bir taktik mesele olarak görülmektedir. Ancak bu durum alternatif tartışmaları ile ilgili büyük bir çelişkiye de çözüm getirmemektedir. Bir yandan gerçek bir alternatif olduğunuzu savunmak istiyor ve bunun koşullarını yaratmak istiyorsunuz (Bakınız: SODEP Programı'nın örgütlenme, çalışanların örgütlenme hakları ile ilgili bölümleri) bir yandan da gerçek bir alternatifi oluşturmak ve savunabilmek için gerekli koşulları yaratıcı hukuksal düzenlemeleri tartışmayı erteliyorsunuz.

Her şeyden önce bu Anayasa'nın tartışılamayacağı izlenimini silmek gerekir. Bir Anayasa toplum üyelerine belli özgürlükler sağlıyorsa, bunun en başında bu Anayasa'nın değiştirilmesini isteyebilme hakkının gelmesi gerekir. Zaten 1981 Anayasası'nın belli maddeleri dışında bu yönde sınırlandırıcı bir yanı yoktur. Ancak SODEP Genel Başkanının Kurultayda böyle bir şeyi söylemek gereğini duymaması bir *otosansür* olasılığının bulunup bulunmadığı sorusunu akla getirmektedir.

Anayasa konusundaki bu dokunulmazlık mitosu aşılamazsa ne olur? Her şeyden önce ciddi alternatiflerin geniş halk kesimleri gözünde kendini kabul ettirecek ve bu görüşlerin iktidar olabilmesini sağlayacak kanallar açılamamış olacaktır. *Bu yüzden Türkiye'deki demokrasinin pekiştirilmesi gündeminde Anayasa değişikliği tartışmasının da bulunduğu üstü örtülü bir biçimde de olsa kabul edilmelidir.* Bu nedenle Türkiye'de sol hareket bu kısırlığı aşarak, demokratik hak ve özgürlüklerin genişletilmesi konusunu gündeminin birinci maddesi olarak tutmak zorundadır. Çünkü gerçek bir alternatif oluşturarak buna meşruiyet kazandırmanın yolu da buradan geçmektedir. Şimdiki aşamada iktidarın, alternatif tartışmasında koşulları eşitlemek gibi sorunun bulunmadığı gözlenmektedir. 18 Haziran 1984 günü yayınlanan ve kooperatifçiliği ve kooperatifleri bir sosyal güç olmaktan çıkaran Yasa gücündeki Kararname bunu göstermektedir. Dolayısıyla alternatif tartışması koşullarının yaratılması için uğraş verme işi sol kesimin gündemindeki birinci madde olmalıdır. ☐

Bir sol parti kitleler adına politika yapamaz

EROL KOÇ

Yazıma iki tespitle başlamak niyetindeyim: Birincisi, 80 sonrası dönemde ve bugün de sınırlı bir kesim dışında, kitlelerin politik sorunlar ve tartışmalar karşısında apolitik bir *"durum ve tutum"* içinde oldukları; yine 80'den başlayarak sermaye lehine bir ekonomi-politikanın adeta alternatifsizlik avantajında yürütülmekte oluşudur.

Bu tespitler bana şunları ima ediyor: Politikayı, fiilen iktidarı elinde tutanların yaptıkları ve dolayısıyla, kitlelerin, "onaylarına başvurulduğunda" pasif bir tutumla bu onayı verdikleri; ikinci olarak, *"alternatifi olmayan"* ekonomi-politikanın, bir önceki nedenden, kaçınılmaz bir şekilde böyle bir niteliğe sahip olduğudur. Başka bir deyişle kitleler ve daha çok, onların temsilcisi sol partiler, politik alanda veri toplumun örgütlenme ve sorunlarına, politik çözümler üretemedikleri için, politikayı sermaye lehine güçler yapıyorlar ve dolayısıyla bir ekonomi-politika böylelikle alternatifsiz bir konum elde edebiliyor.

Bu belirleme, Batı'da da sol partilerin neden muhafazakâr partilerin izlediği politikaları izlemek zorunda olma durumuna düştüklerini açıklıyor, sanıyorum.

Türkiye'de böyle bir manzara-i umumiye'nin ortaya çıkmasının, Batı'ya göre, bazı özel durumları içerdiğini akıldan çıkarmamak gerek: Bence bu özel durumun en önemli unsuru, Türkiye'de, henüz bir *sivil toplumun olmayışıdır.*

O halde sol bir parti (1), bu belirlemelerin ışığında, şu somut problemle karşı karşıyadır: *Sivil bir toplumun oluşturulması mücadelesini* vermek.

Ben bu mücadelenin, birincisi, alternatif bir ekonomi-politikanın temellerini ve zeminini hazırlayacağı; ikincisi, ve dolayısıyla izlenmekte olan ekonomi-politikaya alternatif bir ekonomi-politikanın olduğunun gösterilmesini, sağlayacağı iddiasındayım. Zira, bir sol parti kitleler adına ve/veya yerine, politika yapamayacağına göre, ancak kitlelerin arzu ve talepleri doğrultusunda ve onların politika yapma sürecine aktif olarak katılmalarıyla politika yapabilir ve bu politikalar ancak bu şartla "alternatif" addedilebilir.

Türkiye'de 1982 Anayasası'nın sendikalara, meslek örgütlenmelerine... vs, politika yapma imkanını vermediği ileri sürülmekte ve bundan dolayı, sol bir partinin kadroları itibariyle "ne kadar solcu" olabileceği sorulmaktadır. İlk bakışta, kabul edilebilir gibi görünen bu yaklaşımın gözardı ettiği nokta, sol'un koşullara göre açıklama yapmak ve koşullara göre politika yapmak durumunda olmadığını anlayamamasıdır. Yani sol, koşulları bir "neden" olarak gösteremez; sol'un varlık nedeni "raison d'être", bizzat koşulların dönüştürülmesidir. Koşullar nedeniyle kendini mazur göstermeye çalışan bir sol hareketin, mantıken, sağ bir hareketten farkı nerede olacaktır?

Bu noktadan hareketle, sol, alternatif bir politika üretebilmenin ancak sivil toplum mücadelesi içinde mümkün olabileceğini kabul ettiğinde, sorun, yasal engellemeler koşulları içinde ve bunlara rağmen, *nasıl bir politik tavır* meselesi haline gelir.

Bunun için, birincisi ideolojik düzeyde bir mücadele şarttır: Bu mücadele, sermayenin iktidarına karşı, halkın iktidarını alternatif olarak koymak ve bunu ideolojik düzeyde savunmaktadır.

İşte bu, alternatif iktidarın, bugünkü koşullarda ve koşulları dönüştüre dönüştüre, nasıl olacağı, muhtevasının nelerden oluşacağı, sol hareketin politik arenaya koyacağı en önemli problemdir. Yani sol, bunu, bir problem olarak ve bunu gerçekleştirmek üzere, ortaya atmak zorundadır. Bir kez daha söylemekte yarar var: Kitleler politika yapmadan alternatif üretmek mümkün değildir; bugünkü alternatifsizlik, alternatif olmadığından değil; kitlelerin politika yapmamasından veya yapamamasından kaynaklanmaktadır. Onlar adına da alternatif bir program ortaya koymak, demokratik olmayacak; sermayenin bu programa karşı geliştirdiği her türlü mücadele, olması gereken gerekli direnci görmeyecektir. Dolayısıyla *"yukarıdan"* bir alternatif veya kitlelerin tartışmasından geçmeden oluşmuş bir alternatif hayat bağlarından yoksun olacak ve doğuşuyla birlikte her an ölüme mahkûm olacaktır.

Yukarıda alternatifsizlik, *"kitlelerin politika yapmamasından veya yapamamasından kaynaklanmaktadır"* dedik. Yazının başında kitlelerin apolitik bir durum ve tutum içinde olduğunu söylediğimize göre, yapamaması sözünün yerine yapmaması sözünü kullanmamız gerekiyor.

O halde sorun kitlelerin nasıl politika yapacakları; bir başka deyişle apolitik bir yapının nasıl ortadan kaldırılacağı meselesinde düğümleniyor.

Bu sorun, sanıyorum, tartışmamızın en canalıcı sorusudur.

Bu sorunun çözümü, kitlelerin kendi iktidarlarını gerçekleştirebilecekleri inancı içinde, somut politik ve ekonomik problemleri tartışması eyleminden geçer. Dolayısıyla, kendine sol diyen bir parti, birey birey aydınlar, bu tür problemleri tartışma alanına atmak zorundadırlar. Bu problemleri, hem kendileri tartışmalı, hem de kitlelerin tartışmasını sağlamalıdırlar. Kitlelerin böyle bir tartışmaya katılması için, problemlerin kitlelerin tartışmaya katılabilmeleri yönünde teşvik edici, harekete geçirici bir formülasyona sahip olması gerektiği açıktır.

Böyle bir *"formülasyon"* nasıl olabilir? Bence böyle bir formülasyonun en önemli kıstası, problemin somut bir problem olmasıdır. İkincisi problem somut olma niteliğinin yanı sıra, kesinlikle ve çözümü itibariyle, kitlelerin ihtiyacına cevap verme niteliği veya böyle bir amacı taşımalıdır. Bundan kastım, salt entelektüel bir ilgi taşıyan bir sorunun şimdilik demokrasi mücadelesinde yerinin acillik taşımadığıdır. Üçüncüsü, ortaya konulan problem, ister kısmî bir analiz gerektirsin isterse genel, demokratik bir toplum kurma mücadelesiyle ve halkın kendi iktidarının ancak alternatif olabileceği hedefiyle, mutlaka ilişkilendirilmelidir.

Hemen belirtmeliyim ki, somut problem ortaya koymak ve somut ihtiyaçlara cevap vermek üzere düşünmek, Boratav'ın eleştirel anlamda demese de tırnak içine alarak söylediği gibi güncelleşmek değildir (2). Bence sol, hem geçmişi, hem geleceği tartışmalıdır ama; aynı zamanda *bugünü de* tartışmalıdır. Yalnızca geçmişi tartışan, geleceğe ilişkin de *stratejik* olan bir sol, bugünü tartışmadan nasıl olur da stratejisinde sağlam olabilir?

Bu çerçeve içinde, *"başladığı"* ümidinde olduğum bu tartışmanın örneklerine değinmek istiyorum.

Zannediyorum, ima ettiği açılardan ve taşıdığı anlam yükü itibariyle, üzerinde en çok tartışmamız gereken konu devletçilik. Zira bu yalnızca, ekonomide gelişmenin sağlanması, rantların dağıtılması veya nasıl dağıtılması, tekellerin kırılması... vb.. sorunlarından dolayı değil; bizzat Osmanlıdan miras *teba* bir toplum; başka bir deyişle sivil toplum çerçevesi içinde yurttaş-demokrasi-devlet meselesini belli bir berraklığa ulaştırmak, üzerimizdeki bu tarihi yaptırımlara karşı, artık bir şeyler yapabilmemiz için gereklidir. Aydın, demokratik olmayan ve sivil topluma karşı bir devleti ve devletçilik geleneğini savunamaz. Bu nedenle *"Demokratik Misak birinci ilkedir"* (3).

Devletçilik meselesi burada bitmiyor; ekonomik düzeyde de implication'ları var: Plancılık ve iflas etmiş bir sermaye birikim modelinin, halen bazı aydınlarca ve sol iki parti tarafından savunulması. "Siyaset ve devlet kuramıyla ilgili sorunlarımızı çözdükten sonra, bölüşüm, büyüme ve bağımsızlık doğrultusunda daha fazla devlet müdahalesini, devlet işletmeciliğini ve planlamayı savunmaktan- şüphesiz ki herşeyi yeniden tartışmaya açmak koşuluyla- niçin peşinen kaçınalım? (4). Kanımca, sol, artık Boratav'ın belirttiği gibi, siyaset ve devlet kuramı ile ilgili sorunlarını çözmek üzere ama bunu mutlaka geleneksel ve tarihî miras-devletçilik boyutunu da tartışmaya katmak üzere ve belki de özellikle bu mesele üzerinde tartışmalıdır. Bu tartışma, muhtemelen, solun, birey-devlet-demokrasi üzerinde, örneğin daha fazla devlet müdahalesi, planlama ve bunun bir boyutu olan, halk adına aydın'ın karar verme ve yapmanın *neyin fedası* anlamına geldiği konularında, aydınlanmasını sağlayacaktır.

Diğer yandan, demokratik bir toplum öngörüsü içinde alternatif iktisat politikaları üzerine düşünmemiz, tartışmamız ve *yazmamız* gerekiyor. Bu noktada, Asaf Savaş'ın *"Alternatif Bir Büyüme Stratejisi"* adlı kitabı (5) önemli bir adım. Aynı çabayı Boratav'ın (6) çalışmasında da görmek mümkün.

Bunun ötesinde sol, kanımca, son derece somut, kısmî meseleler üzerinde de tartışmak zorundadır. Bunlar bugün izlenmekte olan dış ticaret politikasının doğuracağı sonuçlar ve dolayısıyla alternatif bir dış ticaret politikası; büyüme, işsizlik, bölüşüm, faiz politikaları, sektörler itibariyle analiz, vb... gibi iktisadi meseleler üzerinde, izlenmekte olan politikanın doğurduğu ve/veya doğurabileceği manzaralar buna karşılık, sol'un alternatifleri...

Kuşkusuz, demokrasi, devlet, emperyalizm meseleleri her an gündemimizdedir.

Sonuç olarak; alternatif'in, ancak kitlelerin tartışmaya katılmalarıyla, kitlelerin tartışmaya girebilmesi için de, somut problemlerin ortaya konmasıyla, mümkün olabileceği kanısındayım.

Bu ise kitlelerin politika yapması demektir. Alternatif bir iktisat politikasının olmaması, doğrudan doğruya kitlelerin politika yapmamasından kaynaklanmaktadır. Zira, sol'un alternatif iktisat politikası ancak, kitlelerin de katıldığı politik bir tartışma içinde üretilebilir.

Bu ise, sol ne-yi tartışmalıdır diyerek *"sol nedir"* sorusuna cevap aramaktan geçer. □

---

(1) Burada genel bir sol partiden sözediyorum. Açıktır ki sosyal-demokrat bir parti ile sosyalist bir partinin topluma ilişkin yaklaşımlarında, her düzeyde esaslı farklılıklar vardır, olmalıdır da. Ancak burada herhangi bir ayrıma gitmeden genel olarak bir sol partiden sözedişimin nedeni, bu partilerin demokrasi meselesinde, asgari noktaları olabileceğini varsaymamdan ileri geliyor.

Bu varsayımın kabul edilebilir olduğu elbette ki tartışmaya [illegible]. Ancak demokratik bir toplum *versus* otoriter bir toplum meselesinde, bu partilerin [illegible]inden yana oldukları görüşü içerisindeyim.

(2) *Krizin gelişimi ve Türkiye'nin Alternatif Sorunu,* Keyder, Pamuk ve Boratav, Kaynak Yay., s.70, 1984.

(3) İdris Küçükömer, *Türkiye'de Sol Liberal Olabilir mi-Program İlkeleri,* Yeni Gündem, s.3, 1984.

(4) Korkut Boratav, *Hangi İktisat Politikası Doğrudur?,* Yeni Gündem, s.3, 1984.

(5) Asaf Savaş Akat, *Alternatif Büyüme Stratejisi,* İletişim Yay., 1983.

(6) *Krizin Gelişimi ve Türkiye'nin Alternatif Sorunu,* Boratav.

Sol, rakip sahada tartışıyor

Demokrasi kimin malı?

"Köklü bir siyasal-toplumsal dönüşüm perspektifinden ele alınmadıkça, "demokrasi araç mıdır, amaç mıdır" tartışması anlamsız. Kapitalist üretim ilişkileri ebedi görülür de, sorun yalnızca üstyapı kurumlarının demokratik olmaması olarak görülürse, en ideal devlet biçimini seçmekte dileyen serbest."

ENGİN YILMAZ

Son yıllarda Türkiye solunun yeni düşünsel ve siyasal arayışlar içinde olduğu göze çarpıyor. Sosyalist hareketin evrensel tarihi açısından eski ama Türkiye sosyalistleri açısından oldukça yeni sayılabilecek tartışmaların ardında yatan temel belirleyici, kuşkusuz yaşanılan yenilgi ortamı. Kabul etmek gerekir ki, Türkiye'de sol hareketin, tarihinde vardığı en yüksek noktadan sonra, birdenbire olağanüstü zayıf düşmesi kolay hazmedilecek bir durum değil. Sosyalizmin dünya çapında vardığı tıkanıklık ortamında bir de ülke içinde varılan olumsuz nokta...

Bu ağır yükün altında kalmak da var, altından kalkmak da. Siyasi düşünce ve pratik alanında yeni açılımlara gereksinim duyulması bu yüzden. Dolaylı olarak bir özeleştiri faaliyeti de diyebiliriz buna. Geçmişe ilişkin bir hesaplaşma mutlaka zorunlu. Yaptıkları, yapabilecekleri ve yapamadıklarıyla tarihi-toplumsal zemin üzerinde bir bütün olarak geçmiş analiz edilmedikçe sosyalist hareketin Sisyphus söylenini tekrarlaması kaçınılmaz olacaktır. Tabii ki, bu analiz sosyalizmin kendi iç siyasal ve düşünsel ölçütleri içinde yapıldığı sürece anlamlı.

Bugün Türkiye'de sol, bilinen nedenlerden dolayı kendi belirlediği bir alan üzerinde tartışmayı ve siyasal mücadeleyi yürütememekte; ancak mevcut siyasal rejimin belirlediği bir alanda varlığını duyurmaya çabalamaktadır. Solun toplumla olan bağının kopukluğu ve sosyalist birey ve toplulukların birbirleriyle ilişkilerinin zayıflığı, dağınıklığı ortada. Ama sevindiricidir ki, özellikle son bir yıl içinde siyaset platformunun genişlemesine paralel olarak sosyalist kesimde de bir canlanmanın varlığı hissediliyor. Bol miktarda çelişkiyi ve bulanıklığı içeren bu kıpırdanış içinde iki ana yönelim saptanabilir sanırım: Solun gelip dayandığı tıkanıklığı, marksist teorik-politik sorunsal içinde aşmaya yönelik çabalar ve öte yanda da burjuva ideolojisinin geniş çaplı sızması. Sosyal demokrasi, ANAP ve Türkiye'de demokrasi üzerine dönen tartışmalarda bu iki ana yönelimin ipuçlarını ve gidebilecekleri doğrultuları sezebiliyoruz. Özellikle sosyaldemokratik yöneliş büyük bir tehlike; mevcut partiler yüzünden değil, ama, yeniden düşünsel planda bir umut, bir siyasal alternatif olarak geniş çaplı sunulması, etkinlik kazanma potansiyeline sahip olması ve yeniden sosyalist hareketi kuyruğuna takma olasılığı belirdiği için.

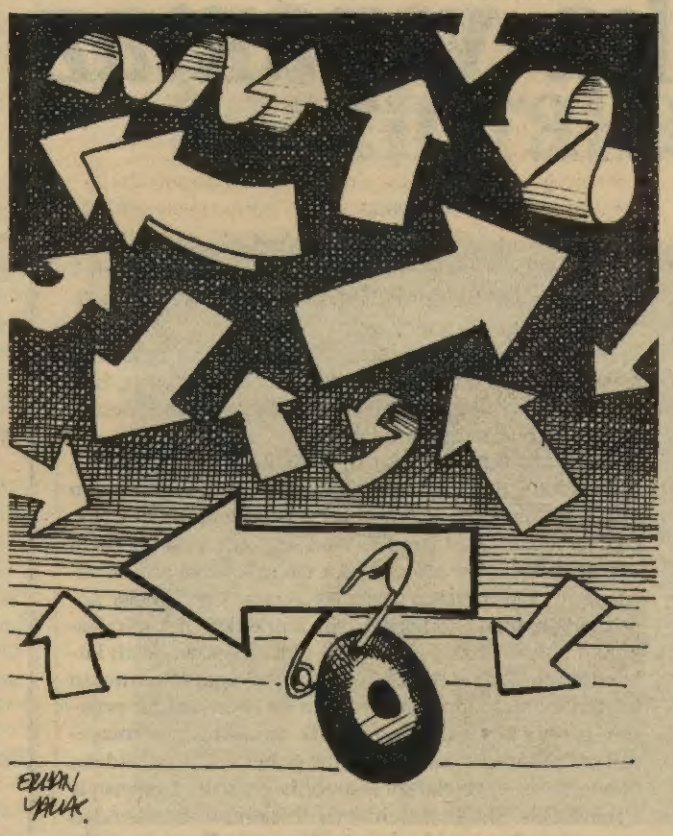

Sağ bir ideolojiye doğru

Dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi, ülkemizde de sol hareketin zayıf düştüğü, toplumla bağı koptuğu şu zamanda ideolojik sızmaların başladığı, burjuva ideolojisini ve siyaset perspektifi içinde üretilen önerilerin mücadele alanı olarak sol adına sunulduklarını gözlemleyebiliyoruz. Toplumsal muhalefet hareketi yükseldikçe radikalleşen aydınların da hareketin geri çekilişine paralel şekilde özümsendiklerini ve sosyal-demokrasi saflarına katıldıklarını yine görüyoruz. Bu eski marksist yeni sosyal demokrat aydınlar sosyalist analize burjuva ideolojisini sokmada önemli bir köprü işlevine sahipler. Demokrasi tartışmaları bu savın sınanacağı temel bir alan.

Kuşkusuz bugün demokrasi tartışmalarının gündemde baş köşeyi tutması zorunlu ve sevindirici bir olay. En azından sol siyasal teori içinde geçmişte yaşanılan sefalet anımsanırsa devlet ve demokrasi kavramları çevresinde biçimlenen verimli bir tartışma solun geleceği, yürüteceği siyasal pratik açısından son derece önemli. Ancak, bunun varolanı dönüştürmeyi amaçlayan bir anlama çabası olduğunu unutmamak gerekiyor. Oysa yaşadığımız ortamda bu gerçeğin unutulduğunu imleyen, burjuva demokrasisinin tek yönlü erdemlerini keşfeden "sol" bir anlayış gelişiyor. Yani sosyalizm adına sağ bir ideoloji savunuluyor. Kimi zaman açıkça, kimi zaman ise satır aralarında...

Daha köklü bir demokrasi perspektifi

"Kendi kendini koruyan, kurumlaşmış, kökleşmiş bir demokrasi" deniliyor ama, sınıf analizi bir köşede unutularak; kurumların gücünün sınıflardan değil, bizzat kendilerinden kaynaklandığı varsayılarak.. (Sınıf mücadelesi kavramı ancak geçmiş analiz edilirken kullanılıyor, bugüne gelince birden ortadan siliniyor.) Türkiye'de yerleşmesi istenen demokrasinin hangi sınıfsal dinamikler üzerine kurulacağı tartışılmıyor. Bu, burjuva demokrasi olduğu halde "aydın sosyalizmi"nce sanki onun ögelerini örtmüş, sınıf egemenliğini koruyormuş gibi görülüyor. Evet, sosyalist siyasal-toplumsal mücadele açısından burjuva demokrasisinin getirdiklerini yadsımıyoruz ama, sınırları ve işlevlerini de doğru görelim. Burjuva demokrasileri tüm dünyada girift sınıf mücadeleleri sonucu kurulmuş. Özellikle egemen sınıflara karşı sömürülen-ezilen sınıf ve kategorilerin yürüttüğü bir mücadele bu. Kapitalist toplumlarda demokratik hakların geliştirilmesi, korunması burjuvaziye rağmen işçi sınıfı önderliğinde gerçekleşmiş her zaman. Güvence de o, yoksa burjuvazinin demokrasiye ebedi bağlılığı değil. "Aman demokrasi", "Ne olur demokrasi" demekle iş yürümüyor.

Kaldı ki, burjuva demokrasisinin bir de başka yönü var. Kapitalizmin bir döneminde verilmeyen demokratik haklar bir ve sonraki aşamada kazanılmış ama artık sistem için bir tehlike olmaktan çıkmış olarak. Üstelik sistemin birer payandası işlevine sahip olmuşlar. Dolayısıyla bugün aynı talepleri gündeme getirmek yetersiz, değişik, daha köklü bir demokrasi perspektifi sunmak gerekli.

Politik toplum-sivil toplum

Aynı kuşku sivil toplum için de geçerli. Kendi başına sivil toplumun güçlenmesi burjuvanın egemenliğini sarsmaz, güçlendirir. Sivil toplumun gelişimi kapitalist üretim ilişkilerinin çizdiği sınır dışında değil ona uyarlı gerçekleşiyor. *Gramsci*'nin gösterdiği gibi; sivil toplum, burjuvazinin ideolojik-kültürel hegemonyasını kurduğu alan. *Gramsci*'nin teorik çalışmalarını yönlendiren bir kaygı da bu alanda mücadele etmenin önemini vurgulamaktı. Onun sorunsalında politik toplum-sivil toplum ayrımı burjuvazinin sınıf egemenliği olgusunu değiştirmiyor ancak, bunu farklı ülkelerde farklı şekilde nasıl kurduğu ve sürdürdüğünü anlamamıza ve sisteme alternatif mekanizmaları bugünden oluşturmaya başlamamıza, ideolojik hegemonyayı çözücü bir faaliyet yürütmemiz gerekliliğine işaret ediyordu. Bu yüzden sivil toplum-politik toplum ayrımını ortadan kaldırmaya yönelik sosyalist hareketin amacına uyarlı ilişki ve kurumların filizlerini bu toplumda atmaya çalışması *"sivil-toplumun bir an önce kurulması"* sorunsalından farklı bir niteliğe sahip. Diğeri ise sosyalistlerin hâlâ hegemonya kurma mücadelesini sürdüren burjuvazinin manipülasyonuna kapılmasına yol açar.

Köklü bir siyasal-toplumsal dönüşüm perspektifinden ele alınmadıkça *"demokrasi araç mıdır, amaç mıdır"* tartışması anlamsız. Kapitalist üretim ilişkileri ebedi görülür de sorun yalnızca üstyapı kurumlarının demokratik olup olmaması olarak görülürse en ideal devlet biçimini seçmekte dileyen serbest. Ancak mevcut üretim ilişkilerinin dönüşümünü sorgulamayan bir demokrasi tartışması sosyalistleri burjuva ideolojisi içine hapsetmek ve düzenin yeniden üretimini sağlayan marjinal bir öge olarak bırakmaktan ileri gidemeyecektir. Bu noktada demokrasinin kalem gerillaları da sosyal demokrasiyi alternatif olarak sunarken bu köhnemiş sandala binmek sosyalistleri ancak *Styxz* üzerinde bir gezintiye götürür.

Evet, sosyalistler demokrasi mücadelesi vermek zorundalar. Ama burjuva demokrasisinin bir ögesi olarak kalmak için değil, yeni bir toplum biçimine geçiş için. Sosyalistlerin görevi burjuvazinin kuramadığı, demokrasiyi onun yerine kurmak değil, topluma kendi daha üstün sosyalist demokrasi platformunu sunmaktır. Evrimci bir mantıkla düşünüp önce burjuva demokrasisinin yerleşmesini sağlamak ve onun koruyucu kanatları altında sosyalist siyasal faaliyetin yürütülebileceğini sanmak acı bir yanılgı. Sosyal demokratik söylemdeki demokrasinin kanatlarının ise aynen *İkarus* gibi güneşe yaklaştıkça eriyeceğini tahmin etmek zor olmasa gerek.

"Demokrasi bir araç değil, bir amaçtır, değerdir" deniliyor. Ama hangi demokrasi? Burjuva demokrasisini idealize etmek, sınıflarüstü nihai bir devlet biçimi, insana en yaraşır düzen olarak sunmak ne denli gerçekçi bir tutum? En iyi burjuva demokrasisinin bile kapitalist toplumu koruduğu ve yeni bir toplum biçimine geçişte ise bu devlet aygıtının radikal dönüşümünün gerektiği savı kulaklarda eski bir melodi olarak kalmamalı. Oysa, *"bugün geliştirilen sağ ideoloji, burjuva demokrasisi içinde, mevcut siyasal dönemin kurumlarının demokratikleştirilmesi ile sosyalizme gidileceğini söylüyor"* dersek herhalde bir senaryo yazmış olmayız. Bu evrimci mantık sosyalist ögelerin mevcut kurumların kabuk değiştirerek düzeltilmesiyle değil, onların dışında alternatif kurumların gerçekleşmesi ile atılacağını unutuyor.

Son olarak demokrasi tartışmalarında önemi vurgulanması gereken olumlu bir nokta var: Bir ideolojik öge olarak demokrasiye sahip çıkma ve onu sosyalist söyleme eklemleme çabası. Burjuva ideolojisinin hep sosyalistleri diktatörlük yanlısı olmakla suçladığını anımsarsak, sosyalistlerin politik-ideolojik mücadelelerinde kendi toplum projelerine uygun ve üstün nitelikte bir demokrasi anlayışını öne sürmelerinin ne denli gerekli olduğunu kavrarız. Ve asıl önemlisi *Althusser*'in *"İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları"* ve *Laclau*'nun *"Faşizm ve İdeoloji"* adlı çalışmalarında öne sürdükleri tezlerle birlikte birlikte *"demokrasi"* ideolojik ögesini temellendirdiğimizde, bunun siyasal mücadelede ne gibi geniş ufuklara ışık tuttuğunu da görebileceğiz.□

"Aydınlar Davası" sürüyor:

"Dilekçe mi, bildiri mi?"

Ankara Sıkıyönetim 1 Numaralı Askeri Mahkemesi Başkanlığı'na

Ülkemiz, uygar dünya önünde küçük düşürülmüş, aşağılanmıştır. Örneğin bir yurttaşın yabancı gazetelerde, radyo ve TV'lerde Türkiye'yi küçük düşürücü bir sözü yayımlansa bu yurttaş ülkemiz aleyhine suç işlemiş olur. Oysa kimi resmi kuruluş, Türkiye'yi dünya önünde küçük düşürücü davranış ve tutumda bulunmuş ve karar almıştır. Şöyle ki: Mahkemeniz geçen duruşmada gizlilik kararı almamışken, yabancı gazetecilerle, yabancı ve yerli bütün basın fotoğrafçıları ve TV muhabirleri, daha dış kapıdan geri çevrilerek mahkeme salonuna alınmamıştır. Bu yasaklama, yargılamanın açıklığına aykırı olduğu gibi, uygar dünya önünde yurdumuzu küçük düşürmüştür. Çünkü bu yasaklama, çağımızın koşullarında, duruşmanın ve yasaklamanın bütün dünyaya duyurulmasını önleyemediği gibi, bütün dünya gazetelerinde ve radyolarında Türkiye'nin, Türkiye'deki yönetimin ve Türkiye'de varlığı iddia edilen demokrasinin aleyhinde yayınlar yapılmasına neden olmuştur. Yani bir yurttaşın işlemesi durumunda suç sayılacak bir edim, görevi yasaları uygulamak olan herhangi bir resmi makam tarafından işlenmiştir. Üstelik bu yasaklamanın akılcı bir önlem olmadığı şuradan da bellidir ki, geçen duruşma bütün ayrıntılarıyla ve yasağı eleştiren yazılarla bütün dünya gazetelerinde çıkmıştır.

Sayın yargıç, geçen duruşmada, demokrasiye inanıyorsak, kaza kuvvetine de inanmamız gerektiğini buyurdunuz. Ülkemde kaza'nın kuvvetine inanmak istiyorum, inanmak istediğim için de bu dilekçeyi imzaladım. Sizden, yurdumuzu dünya önünde küçük düşüren, üstelik aleyhimize propagandadan başkaca hiçbir işe de yaramayan bu yasaklama kararını, yurdumda varlığına inanmak istediğim kaza kuvveti yoluyla kaldırmanızı diliyorum ve sıraladığım işlenmiş suçları bilginize sunuyorum. **Saygılarımla.**

Aziz Nesin
Mehmet Nusret Nesin)

Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı
1 Numaralı Askeri Mahkemesi Başkanlığı'na

Sayın Yargıç

Dilekçe hakkı, Anayasa'nın 74. maddesinde yer alan bir temel haktır. Yurttaşlar, tek başlarına ya da toplu olarak *"kendileriyle veya kamu ile ilgili dilek ve şikayetleri hakkında"* dilekçe verme hakkına sahiptirler. Toplu dilekçe hakkı, Anayasa'nın 26. maddesinde yazılı *"herkes düşünce ve kanaatlarını... tek başına veya toplu olarak açıklama hakkı"*nın da doğal uzantısıdır. Anayasa'da *"toplu dilekçe"* tanımının yer almamış olması bu hakkın yasaklandığı biçiminde yorumlanamaz. Anayasa'nın *"yerleşme ve seyahat hürriyeti"*ni düzenleyen 23. maddesi "herkes yerleşme ve seyahat hürriyetine sahiptir" der. Bu maddede *"toplu seyahat"* ile ilgili bir haktan söz edilmediği için *"toplu turizmi"* yasaklamak nasıl olası değilse, toplu dilekçeyi de yasaklamak böyle olası değildir.

Askeri Savcılık, Nokta dergisinin dilekçe için *"bildiri"* sözcüğünü kullandığını ileri sürerek, bu olgudan da bizlere yönelik bir suç ögesi çıkarmaktadır. Dava dışı oluşumların ve nitelemelerin sanıkları hiç ilgilendirmeyeceğini bizler kadar, bu iddianameyi düzenleyen savcı da bilmektedir. Kaldı ki, Nokta dergisi, olayı kamuoyuna sunarken *"dilekçeden soruşturmaya"* başlığını kullanmış, ara başlıkları için sürekli olarak *"dilekçe"* sözcüğünü vermiş, yalnızca haberin bir bölümünde *"aydınlar bildirisi olarak da adlandırılan"* biçiminde bir ifade kullanmıştır. Bunun bir iddianameye aktarılmış olmasındaki hukuksal anlamı ve inceliği yeterince değerlendiremediğimi açıkça itiraf etmek isterim. Askeri Savcı'ya soruşturma emri veren Sıkıyönetim Komutanlığı *"dilekçe"* sözcüğünü kullanmaktadır. Savcılık, eğer, soruşturma emrinde kullanılan sözcüklere, Nokta dergisinin satırları kadar önem verseydi, demek ki, "bildiri" varsayımına dayalı bir dava açılmamış olacaktı.

YÖK'te öğretim üyelerinin eşlerinin ahlâk anlayışlarının bile inceleme konusu yapılması, üniversitelerimizdeki bilim özgürlüğünü kısıtlayan baskılar ve tek yönlü siyasal ilişkilere yeşil ışık yakıcı uygulamalar karşısında takındığımız duyarlı tavır bile Askeri Savcılıkça suç kanıtı olarak nitelenmektedir.

Sayın Yargıç,

Savcılığın birbuçuk sayfa tutan iddianamesine bu kadar ayrıntılı yanıt vermemin amacı, yargı erkine duyduğum saygı ve bu saygı ile birlikte, sizler ve bizlerin, nelerle meşgul edildiğimizin saptanması çabasıdır. Savcılığın, bu iddianameyi hazırlarken bu titizliği göstermesini beklerdik.

Uğur Mumcu

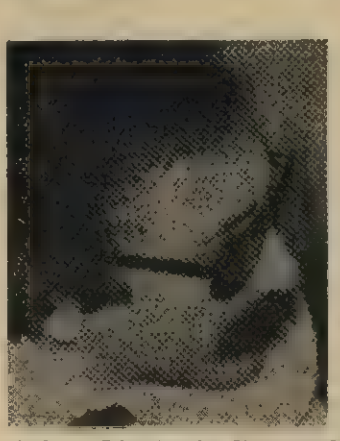

Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı
1 Numaralı Askeri Mahkemesi Başkanlığı'na

Sayın Yargıç,

Askeri Savcı'nın Anayasa'nın 74. maddesini gözardı ederek hazırladığı iddianame ile karşınızda sanık olarak bulunuyorum.

Hukuki bir metin olmaktan çok uzak olan bu iddianame ile yargılanmamızın, "ülkemizde henüz atlatılamayan ağır bunalım döneminin" bir kanıtı olduğuna inanıyorum.

Bu çerçevede, bu davanın insan haklarını, düşünce özgürlüğünü ve giderek demokratik rejimi çok yakından ilgilendiren bir dava olarak kabul edilmesi gerektiğini de ayrıca belirtmek durumundayım.

Askeri ve sivil yönetim makamlarında günlerce tartışıldıktan sonra, soruşturmanın başlatılmasına emir veren Sıkıyönetim Komutanı'nın bile, "dilekçe" dediği metin, yargılanmamızdan umulan amaç doğrultusunda "bildiri" şekline dönüştürülmüştür.

İddianamenin salt bu nedenle tartışmaya açık amaçlar taşıdığı da söylenebilir.

Bu amaçlardan ilkinin bizleri biçimsel bir suçlama platformuna oturtmak, yargılanmamızı "dilekçe-bildiri" tartışması ile sınırlamak olduğunu anlamak hiç de güç değildir. Bu nedenle, bu metnin bildiri ya da dilekçe olduğunun kanıtlanması için özel bir çaba gerekmediğine inanmıyorum.

Yargılanmamızın bir başka amacını ise şöyle anlamanın daha doğru olacağı kanısındayım:

İzlenen bu yolla, Türkiye'de yurttaşların uzun bir süre daha demokratik düzene ilişkin gözlem ve isteklerini dile getiremeyecekleri düşünülmektedir. Yargılanmamızla her gün daha somut taleplerle oluşan toplumsal muhalefete "aba altından sopa gösterilmek" istenmektedir.

Bu büyük bir yanılgıdır.

Türkiye'de demokrasi hiçbir zaman tam anlamıyla var olmadı ama demokrasi için mücadele edenler, demokrasiye inananlar her zaman oldu.

Bu insanlar, demokratik hak ve özgürlüklerinin her askıya alınışında, haklarını, canları pahasına korumaları gerektiğini artık çok iyi öğrendiler.

Dilekçemizin Cumhurbaşkanlığı ve TBMM Başkanlığı'na verilmesinden sonra, çeşitli nedenlerle kendilerine ulaşamadığımız çok sayıda yurttaş, "soruşturma açıldıktan sonra bile" imzaları ile katılma dileklerini bize ulaştırdılar. Sanırım bu örnek, tek başına Türk halkının demokrasi konusundaki kararlılığını göstermeye yeterlidir. Bu kararlılığın şimdilik örgütlenmemiş oluşu ülkeyi yönetenleri büyük yanılgılar içine düşürmektedir.

Anayasal hakkını kullanarak dilekçe veren yurttaşların askeri mahkemede yargılanmaları yanılgılar konusunda sadece bir tek örnektir.

Sayın Yargıç,

Bu salonda bulunan herkesin bildirinin ne olduğunu ya da neyin bildiri olmadığını çok iyi bildiğine inanıyorum.

27 Mayıs 1960 sabahı, 12 Mart 1971 öğle vakti, 12 Eylül 1980 sabaha karşı Türkiye radyolarından, Silahlı Kuvvetler'in yönetime el koyduğunu açıklayan metinler birer bildiri idiler.

O bildirilerin altında pul yoktu.

O bildiriler, hazırlayanlarca notere teslim edilmemişlerdi.

O bildiriler, ne Cumhurbaşkanı'na, ne de TBMM Başkanı'na sunulmamışlardı.

O bildiriler imzaya açılmamışlar ve imza işlemi tamamlandıktan sonra toplanmamışlardı.

Sözün kısası, TÜRKİYE'DE DEMOKRATİK DÜZENE İLİŞKİN GÖZLEM VE İSTEMLERİMİZ'i içeren bu metin bir bildiri değil, bir dilekçedir. Ama "BİZE GÖRE DEMOKRASİ" anlayışını değil, hak ve özgürlükleri, insan haklarını, kısaca, gerçek demokrasinin zorunluluğunu savunan bir dilekçedir.

Bu zorunluluğu savunmanın nedenine gelince... Türkiye'de uzun bir süreden beri demokrasinin kurum ve ilkelerinin içinin boşaltıldığı kanıtlarıyla ortadadır. Savunma aşamasında demokrasinin kurum ve ilkeleriyle çatışan olayları belgeleriyle Mahkemenize kanıt olarak sunacağım.

İddianamenin eleştirisine geçmeden önce önemli gördüğüm bir konuya değinmek istiyorum.

İddianamedeki suçlamaların çıkış noktasını ve dayandığı mantığı ayrıntıları ile açıklamadan mahkemenize sorgu vermemin doğru olmadığı kanısındayım. Çünkü, Askeri Savcı'nın suçlamasını dayandırdığı hukuka uygun olmayan yaklaşımlar dilekçemizin zaten özünü oluşturmaktadır.

Örneğin, dilekçedeki tespitlerden bir tanesinde, YARGI KARARI OLMAKSIZIN YURTTAŞLARIN HAKLARININ KISITLANMASINDAN yakınıyoruz. Sanki, dilekçe ile başvuru yapamayacağımıza ya da dilekçe yazamayacağımıza ilişkin yargı kararı varmış da, biz aksine davranmışız gibi, askeri mahkemede yargılanıyoruz.

İddia makamı istediği kadar "bildiri" desin, ben; hazırlık çalışmalarına katıldığım, çok sayıda kişiye imzalattığım, günlerce çantamda dolaştırdığım bu metnin dilekçe olduğunu biliyorum. Askeri Savcı'nın —olmayanı var etme çabasına— yardımcı olabilecek tek bir kanıt bile olmadığını rahatlıkla söyleyebilirim.

Yeni siyasal ve toplumsal yapılanmadan önemli paylar aldığını sandığım Askeri Savcı'nın yargılanma yöntemleri arasına yeni giren bir yöntemin etkisi altında kaldığını sanıyorum.

Bu yöntem, "yargılanmadan önce kamuoyu önünde mahkûm etme" yöntemidir.

Barış Derneği davasından önce Afyon'da, DİSK davasından önce Adana'da Devlet Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in konuşmaları ile dönemin yargılama özellikleri arasına girmiştir. Hakkında henüz iddianame bile düzenlenmeyen yüzlerce, binlerce insan, radyo ve televizyonlardan suçlu diye ilan edilmişlerdir.

Önce kamuoyu önünde, sonra, oluşturulan bu baskı ile yargı önünde mahkûm etme yönteminin, davamız için de söz konusu olduğu inancındayım.

Cumhurbaşkanı Evren, demokrasiye geçiş süreci diye adlandırılan bir dönemde, bizim için de Manisa'da konuşmuş, hiç haketmediğimiz ağır sözler söylemiştir.

Soruşturma konusu olan bir konuda, yürütmenin başı olan kişinin titizlik göstermesi gerekirken ve bu açık Anayasa hükmü olmasına rağmen tam aksinin yapılmasını yadırgıyorum.

Sayın Yargıç,

Böyle bir davada yargılanmaktan onur duyduğumu belirtmek istiyorum.

Ancak, tarihin bizi, biz Türk aydınlarını, bu metni 1984 yılında hazırladığımız için suçlayacağını biliyor ve bundan da eziklik duyuyorum. **Saygılarımla.**

Erbil TUŞALP

"Tevhid-i Tedrisat Kanunu", *yani Öğretim Birliği Yasası, yürürlüğe girdiği 1924 yılı için, o günün koşulları da dikkate alınırsa, bir çırpıda getirdiği köklü değişimler ve reformist yapısıyla önemli bir dönüm noktasıdır. Henüz, altı ayını doldurmamış genç Cumhuriyet'in böyle bir dönüşümü özumseyebilmesi olası mıydı? Kuşkusuz çeşitli güçlükler yaşandı. Direnmeler oldu. Fakat, özünü 1921 yılında toplanan* "Birinci Maarif Kongresi" *ve Atatürk'ün 1922 yılı Bursa konuşmasından alan yasa, tüm zorluklara karşın hızla uygulanmaya başladı. Devletin ve eğitiminin* "laik bir esasa" *bağlanması temel ilkelerden biri idi. O güne kadar, Şeriye ve Evkaf Nezareti'ne bağlı din ağırlıklı okul ve medreseler ile* "dünyevi" *bilgilere yönelik Maarif Okulları birleştirildi, medreseler hemen kapatıldı. Bir öğretim kurumundan çok,* "askere gitmemeyi amaçlayanların barındıkları çatı" *niteliğini taşıyan medreselerin 1924 yılındaki sayısı 479'du ve çoğunluğu işinde gücünde 18 bin dolayında öğrencisi vardı. Arapça ve Farsçanın kaldırılıp, öğretim programlarına Batı dillerinin konması da bu döneme rastlar.*

İptidailer, İdadiler, Sultaniler ve İnas (kız) Mektepleri, yerlerini ilkokul, ortaokul ve liselere bıraktı. Bunlar "şeklî" *değişikliklerdi. Asıl, ideolojik amaçlı bir değişiklik planlanmıştı. Ulusal Kurtuluş Savaşı yöneticilerinin her konudaki hareket noktası olan* "yeni devleti çağdaş uygarlık düzeyi" *ne çıkarma hedefi, milli eğitim politikalarının esas çerçevesini oluşturdu. Böylece oluşturulan yeni milli eğitim programıyla,* "ulusal karakterimize yatkın", "toplumun gereksinmelerine yönelik" *ve* "çağın gereklerine uygun" *bir öğretimin geliştirilmesi öngörüldü. Aslında, Cumhuriyet dönemiyle kurumsal bir nitelik kazanan bu hareket, 1908'lerde İkinci Meşrutiyet'le başlayan* "Milli Devlet" *oluşturma sürecinin milli eğitimdeki bir halkasıydı. Devlet oluşmuştu, şimdi bu devlete uygun bir millet oluşturulması gerekiyordu. Bir anlamda* "Osmanlı", "Türk" *e dönüştürülecekti. Bir yerde, tarihsel gelişim ve akışın ters bir görünümüydü bizdeki...*

Sanıyoruz, 1935'lerde "Türk'üm, doğruyum, çalışkanım..." *ı bağırmaya başladık. O günün koşullarına uyan coşkusundan, anlamından yitire yitire sürer gider bu nakarat... Sonradan yüzlercesini, binlercesini göreceğimiz basmakalıp ezberciliğin ve klişeleşmenin, küçücük beyinlere atılan ilk tohumu bu muydu acaba? Öyle görünüyor ki, elli yıl içinde yetişen üç kuşağın yüzeysel birlikteliğini sağlayan tek ortak kavram bu* "nakarat" *olmuştur. Oysa, kuşaklar arasında dil yönünden ve her yönden anlaşma ve bilgi iletişimi o denli kopukluk göstermiştir ki, bir kuşak bir önceki kuşağı bile anlayamaz durumlara düşmüştür. Bu kopukluk, özellikle tarihimizin genç kuşaklara aktarılmasında açık seçik kendini belli etmiştir. Bir Osmanlı tarihi vardır; imparatorluğun yükselmesini, duraklamasını, gerilemesini (çöküşünü değil) padişahların iyilikleri ve kötülükleriyle açıklayan.. Bir de Cumhuriyet Tarihi... Yüzyılları kapsayan bir dönemin gerçek olayları bu tarihten koparılıp atılmıştır. Başta dil zorluğu nedeniyle, incelenmesi, öğrenilmesi olanağı da artık hemen hemen yok gibidir.*

Öğretim sisteminde 60 yıldır bir sürü değişiklik yapılmıştır. Ama bunların hepsi yüzeysel ve biçimsel düzeyde kalan değişikliklerdir. Örneğin, liseler dört yıla çıkarılmış, iki yıl sonra vazgeçilmiştir. Sınavların biçimi değiştirilmiş, fen-edebiyat ayırımı liselerin ikinci sınıfına kaydırılmış, sonradan tümüyle kaldırılmıştır. Liselerin üniversiteye öğrenci yetiştiren kurumlar olduğu varsayımından hareketle "test" *uygulamaları geliştirilmiş, yabancı dile ağırlık veren* "devlet kolejleri" *açılmıştır. Evet, durmadan değişiklik yapılmıştır. Bu değişiklikler nedeniyle, farklı siyasi düşünceler, iktidarlar muhalefetler birbirine girmiş, birbirini suçlamıştır. Ancak, yapılmayan, yapılması tartışılmayan bir şey vardır ki, o da devletin eğitimden ne anladığı, neyi amaçladığıdır. Adı bile anlamsızlığını vurgulayan,* "Yurttaşlık Bilgisi" *diye bir ders okutulur yıllardan beri... Ne demektir Yurttaşlık Bilgisi? Bu toplumda yaşayan kişiler* "yurttaşlık" *gereklerini bilmezler mi? Kuşkusuz amaç başkadır. Bu dersle öğretilmek istenen,* "özgür yurttaş" *a karşı devletin yükümlü olduğu hak ve görevler yerine,* "tebaa" *nın devlete karşı görev ve sorumluluklarıdır. Türkiye'de eğitimin amacı, kişisel duyarlığı geliştirmek değil insanların kendilerini* "kitle psikolojisi" *içinde kaybetmelerini ve gerektiğinde de* "gönüllü olarak" *ölmelerini hazırlamaktır. Çocuk, devlet otoritesini temsil eden öğretmenin karşısında yıllarca oturarak, arzularını bastırmayı ve kendini devlet için feda etmeyi öğrenecektir...*

Zaman zaman, eğitim politikaları tartışılırken "demokrasi" *kavramı da telaffuz edilir:* "Demokrat insan yetiştirmek" *gibi. Öyle ya, her şeyin öğretildiği bir toplumda demokrasi de öğretilmelidir. Nasıl beden eğitimi yapılıyorsa, demokrasi eğitimi de yapılmalıdır...*

Sayfalarımızda yer alan orta eğitime ilişkin çeşitli görüşler ve değerlendirmeler şüphesiz önemli bilgileri içeriyor. Öyle sanıyoruz ki bu bilgilerin "öğrenilmesi" *okuyucularımıza Türkiye'deki eğitim sorununu değişik boyutlarda tartışma gereğinin kaçınılmaz olduğunu gösterecek ve o tür tartışmalara bir temel teşkil edecektir.*

İki eski eğitimciyle öğretim üzerine

Eğitimde ideolojik bunalım var

Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim eski Genel Müdürü Güler Tanyolaç ve İstanbul Millî Eğitim eski Müdürü Hızır Ekşi'yle, resmî "tedrisat" anlayışı ve haldeki eğitim düzeninin bazı sosyal sonuçları üzerine konuştuk. Her ikisi de şu anda SODEP'de üst düzeyde görevler almış olan (Tanyolaç genel sekreter yardımcısı, Ekşi merkez karar ve yönetim kurulu üyesi) iki eski eğitimci özellikle, ANAP hükümetinin öğretim alanındaki girişimlerine dikkat çektiler. Ekşi, "laik eğitimin 1984'te darbe yediğini" söylerken; Tanyolaç "Talim Terbiye Kurulu'nun tarihsel fonkisyonunu yitirdiğini" ileri sürdü, "huzursuz, düşündüğünü söyleyemeyen bir öğretmen kitlesinin yaratıldığına" işaret etti. 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun "eğitimi çağdaşlaştırdığını" söyleyen Ekşi'ye göre yeni oluşturulan Eğitim Yüksek Kurulu'nun "amacı ideolojik". Tanyolaç'ın üzerinde durduğu bir nokta da, "5 yıllık zorunlu eğitimin yetersiz kaldığı yolundaki görüşlerin yaygınlaştığı"..

— Sayın Ekşi, bize 1984 Türkiye'sindeki eğitim sistemini ve bu sistemin mantığını anlatır mısınız? Ayrıca bu sistemden kaynaklanan sakıncalar sizce nelerdir?

— Varolan eğitim sistemimiz 1921 yılından itibaren başlayarak 1950'li yıllara kadar çağdaşlaşmış ve ulusallaşmıştır. Gelişmiştir. Bağımsızlık, egemenlik, uygarlık, yenilikçilik, lâiklik, yaratıcılık, eşitlik, sosyal adalet, hukuk devleti, çalışmanın erdemi gibi kavramlarla sistem bir dereceye kadar özdeşleşmiştir. Programı, hedefleri, öğretmeni, tesisleri ve yöntemiyle kurumsallaşmıştır. Ancak bu, 1984 Türkiye'sinde yaratılan sistem bunalımını önlemeye yetmemiştir. Bugün temeli ideolojik olan bu bunalım ile lâik eğitim büyük bir darbe yedi. Bu yönüyle yeni düzenleme adı verilen bir grup operasyona gerek duyuldu. Bu operasyonun temeli zaten yeni anayasada vardı. Din kültürü ve ahlâk eğitimi dersi, anayasal düzeyde kurumlaştı. Daha önce devletin en önemli görevleri arasında sayılan eğitim, şimdilerde *"kimse eğitim hakkından yoksun bırakılamaz"* a dönüştü. Atatürk'ün *"Türk toplumunun gereksinimlerine dönük, çağın gereklerine, dünyadaki gelişmelere uygun, yaradılışımızla ilgili olmayan yabancı fikirlerden, geçmiş dönemin boş inançlarından uzak, ulusal karakterimize uygun olsun"* direktifleri bugünün Milli Eğitim Bakanı'nca Türk-İslam sentezine, örf ve adetlerimize uygun eğitim olarak anlaşılmaktadır. Bugünkü sistemin mantığı, parası olana hizmet etmek. Eğitim yatırımları kalkınmamızı olumsuz etkiliyor deyip bundan bir ölçüye kadar vazgeçmek. Devletin eğitime katkısını azaltıp, bireylerin katkılarını çoğaltmak. Mümkün mertebe eğitimi uzun zamana yaymak. Çünkü, bu yalancı bir istihdam anlamına geliyor. *Düşünen, araştıran, özgür, demokrat insan yerine koşullanmış, tek doğrucu, itaatkâr, sorup soruşturmayan insan yetiştirilmek istenmektedir.* Bu sistemin değil, onu çarpıtan bugünkü uygulayıcılarının mantığı önde görülmektedir. Bu sistemin sakıncaları açıktır. Yeteneklere göre farklılaşma olmaz. Bilimsel tavır kazandırılamaz. Özgür, demokrat insan yetiştirilemez. Bilinçsiz, uyuşuk, bu dünyadan az şey bekleyen, çelişkilerin kaynağını aramayan bir nesil yetişir. Eleyici bir sistem... Binlerce çocuk ve gencin bitip tükenmek bilmez sınav ve yarışlarla başarısızlığını sergilemek. Aşağılık duygusu yaratarak, kaderciliğe, boyun eğiciliğe yöneltmek.

— Sayın Tanyolaç, sizin temel eğitimle ilgili çalışmalarınız oldu. Bize ilkokulların bugünkü durumunu ve temel eğitimin oluşturulmasındaki gerçekleri anlatabilir misiniz? Mimarlarından biri olarak bu temel eğitim bugün yaygın olarak uygulanan sistemin sakıncalarını giderebileceği kanaatinde misiniz?

— Ülkemizde ilköğretimin bugünkü durumu ve temel eğitim hakkında bir değerlendirme yapabilmek için zorunlu ilköğretim kavramı üzerinde kısaca durmakta yarar görüyorum. İlköğretimin bütün vatandaşlar için zorunlu ve devlet okullarında parasız oluşunun bir anlamı vardır. Devlet, kişinin toplum içinde sağlıklı ve uyum içinde yaşayabilmesi için en az ilköğretim kademesinden geçmesini zorunlu kılmıştır. Beş yıllık bir ilkokulun kazandıracağı bilgi, beceri ve alışkanlıklarla yetinilmiştir. Yakın zamana kadar yeterli görülen ve sayılan beş yıllık sorunlu eğitimin bugün yetersiz kaldığı konusunda yaygın bir görüş birliği vardır. Başdöndürücü bir hızla değişen dünyamızda, ülkemizin bu gelişmelerin dışında kalması elbette düşünülemez. Hızla gelişen bilim ve teknolojiye, kalkınma planlarına uygun ve gelişmeye açık bir eğitim gereklidir. Bu nedenlerle zorunlu eğitim süresi tüm dünya ülkelerinde uzatılmıştır. Bizdeki gibi zorunlu eğitimde, beş yıllık ilkokul ile yetinen ülke sayısı yok denecek kadar azdır. Bu nedenlerle sekiz-on yıldan beri sekiz yıllık bir temel eğitim konusunda çalışmalara başlanmıştır. Temel eğitim ile çocuğun hem üst öğretime, hem de hayata hazırlanması öngörülmektedir. Hemen belirtelim ki, temel eğitim yeni bir kavramdır. Ve birçoklarının sandığı gibi sadece mevcut beş yıllık ilkokul ile üç yıllık ortaokulun birleştirilmesinden ibaret de değildir. Çağdaşlaşma süreci içinde nitelikli insan gücüne gereksinim duyulmaktadır. Bu durum kültür eğitiminin yanında teknik eğitime ağırlık vermeyi gerekli kılar. Kalkınma gerekleri ve uygun düşen becerilerin kazandırılması ise, beş yıllık ilköğretimle ve bugünkü programlarla olası görülmemektedir. Bu ise yeni bir temel eğitim anlayışını zorlamıştır. Değişen teknolojik ve toplumsal koşulların gereksinimlerini karşılayamayan beş yıllık ilköğretimin belirtmeye çalıştığımız yetersizliklerine bir de ülke çapında yaygın olan ikili öğretimin etkilerini de ekleyecek olursak, ilköğretimin bugünkü durumu hakkında iyi ve yeterli demek mümkün değildir. Son birkaç yıldan beri aşamalı olarak değişik bölgelerde 600-700 kadar okulda temel eğitim uygulaması yapılmakta olduğu, bunlardan alınacak sonuçlara göre, bu alandaki çalışmaların yönlendirileceği söylentileri vardır. Bildiğimiz kadarıyla, temel eğitim okullarının programları henüz hazırlanmamıştır. Bakanlık sözü edilen okullara diğer okullarda bulunmayan atölye ve laboratuvar kurmakla, temel eğitim deneme uygulaması yaptığını sanmaktadır. Bakanlık bu tavrıyla temel eğitimi amacından uzaklaştırmaktadır.

— Son yıllarda eğitimin en tartışmalı konularından biri 6 yaş uygulaması. Siz Milli Eğitim'de uzun süre hizmet vermiş bir kişi olarak 6 yaş uygulaması hakkında neler düşünüyorsunuz Sayın Ekşi?

— İktidar, diğer alanlarda yaptığı gibi, alelacele alınmış, tutarsız, geçersiz, bilimsel olmayan kararlarla eğitim sistemimizle de, çocuklarımızla da adeta sorumsuzca oynamaktadır. Aslında sorun 6 yaş sorunu değildir. Sorun 3-6 yaş arasında uygulanan okul öncesi eğitim sorunudur. Belli bir yaş grubunu kapsayan, programı, hedefleri, yöntemi, tesisleri ve öğretmeni olan bir alandır. Burada amaç, çocuklara okuma-yazma öğretmek, analara konken oynamak için zaman sağlamak değildir. Bu çağ çocuklarda dil, kavramlar ve düşünce ile zekâ gelişiminin büyük ölçüde tamamlandığı çağdır. Kendi işi, kendine yaptırılarak, sorumluluk duygusu geliştirilerek, iyiyi, güzeli, doğruyu seçebilmesi, serbest konuşma, doğa ve insana sevgi, duygu ve yeteneklerinin geliştirilmesi gerekir. Bunu özgür ve demokratik bir ortamda yapar. Bu saydıklarımız evlerde yapılamadığı için, okul öncesi eği-

Eski eğitimciler Güler Tanyolaç (ortada) ve Hızır Ekşi (sağda), resmi "tedrisat"la ilgili görüşlerini anlattılar.

tim/kurumlarında yapılır. Bunun için de bu uygulama gelişen kent bölgeleri, gecekondular, işçi yoğun bölgelerde, dar gelirli, çalışan ana-babaların çocuklarına öncelik verilerek başlamalıdır. Yoksa okuma-yazma yaşını bir yıl geri almak işin çalımıdır, gösterişi bile değildir. Onun için de uygulama tam bir fiyaskodur. Bağışlanamaz bir hatadır. Yedi yaşında bile okuma-yazma, okullarımızda gereğince öğretilemezken, bunun altı yaşa kaydırılması korkunç bir şeydir. Altı yaşın şimdi sistemdeki yeri nedir? Bir deneme sınıfı mıdır, hazırlık sınıfı mıdır? Yoksa ilkokul 6 yıl mı oldu? İki birinci sınıf, bir yedi yaş, biri altı yaş.

— Sayın Tanyolaç, bize öğretmenlerin bugün içinde bulundukları durumu anlatır mısınız? Bu durum eğitimi nasıl etkilemektedir?

— Öğretmen, toplumun mimarı, geleceğin güvencesidir. Genç Cumhuriyetimiz ve çağdaş atılımlar, devrimler, çoğunluğunu öğretmenlerin oluşturduğu bir avuç insan tarafından gerçekleşmiştir. Bugün öğretmen, öğretmen olmaya adım attığı andan başlayarak, mezun olduğu, atandığı ve göreve devam ettiği süre içinde, güvencesiz bir yaşam sürdürmektedir. Her gün nereye ve hangi okula atanacağını düşünen, ekonomik çıkmazlar içinde bocalayan bir öğretmenin öğrencilerine gerektiği şekilde yardımcı olacağı söylenemez. Son zamanlarda uygulanan ve rotasyon adı verilen yer değiştirmeler huzursuzluk ve moral çöküntüsü kaynağı halini almıştır. Eş durumu, hastalık, çocuk okutma ve diğer özel durumlar dikkate alınmadan, hiçbir sistemi olmadan uygulanan rotasyon, öğretmenleri giderek meslekten soğutmaktadır. Yine tek taraflı idarî işlemlerle haklarında bir yargı kararı bulunmamasına, meslekî yaşamlarında tek bir disiplin cezası olmamasına ve hiçbir soruşturma geçirmemiş bulunmalarına karşın, binlerce öğretmenin görevine son verilmiştir. Durumlarının bir kez daha incelenmesi cihetine dahi gidilmeyen bu kitle, çoluk çocuklarıyla yaşam savaşı vermektedir. Bu durum ise, meslekteki öğretmenler için korku, endişe ve huzursuzluk kaynağı oluşturmakta, okuduğunu saklayan, düşündüğünü söyleyemeyen bir öğretmen kitlesi yaratılmaktadır.

— Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı istişari bir kuruluş olan Talim ve Terbiye Dairesi'nin bugünkü durumu nedir Sayın Tanyolaç?

— 1933 yılında 2287 sayılı yasa ile Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde, bakanlığın bilimsel danışma kurulu olarak oluşturulan Talim ve Terbiye Dairesi danışma görevini uzun süre etkili bir şekilde yerine getirmiştir. Uzmanlık alanları itibarıyla bakanlık makamına ve ilgili dairelere görüş veren bu daire, zaman içinde tarihsel fonksiyonundan uzaklaştırılmıştır. Bu dairede görev alacak kişilerin seçiminde özen gösterilmekte ve alanlarında uzman olan kişiler seçilmekte iken, son yıllarda başka niteliklerin önem taşıdığı görülmüştür. 1984 yılına geldiğimizde Talim ve Terbiye Dairesi'nin tarihsel fonksiyonundan tamamen uzaklaşmış olduğunu görüyoruz. Daire, kanun hükmündeki kararname ile oluşturulan Eğitim Yüksek Kurulu'nun sekreteryası haline getirilmiştir. Siyasal iktidarlar tarafından değiştirilemeyecek bir eğitim politikasından söz edenler, kurdukları Eğitim Yüksek Kurulu aracılığı ile eğitimi tamamen iktidar politikası haline geçirmek istemektedirler.

— Sayın Ekşi, Eğitim Yüksek Kurulu ile ilgili düşünceleriniz neler?

— Yukarıda kısmen değinmiştim. Eğitim Yüksek Kurulu bana göre operasyondur. Ve amacı ideolojiktir. Köklü değişikliklerin çok yetkili ellerden geçtiği izlenimini vermek için herhalde eğitimi bakanlar düzeyinde ele almak, güçlü ve saygın kuruluşları işin içinde göstermek gerekiyordu. Böylece bilimsellikten uzaklaşmayı belki makul gösterebilecekler. Üstelik namuslu aydın ve eğitimcilerin operasyona ayak bağı olması da önlenmiş olacak. Son yıllarda bile görüldü ki, laiklikten dönüş ve benzeri konularda Talim ve Terbiye Kurulu'nda da önemli savunmalar, direnmeler, ve engellemeler oldu. Bundan sonra parti kurmaylarının eğitim ile ilgili önerileri hiç engel görmeden uygulamaya konulabilecektir. Spor federasyonlarının başlarına geçirilmesi düşünülen siyasilerle, basit anlamda siyaset sporu yapılmayacaktır. Bunlar operasyonun bilinçli ve örgütlü kesimini oluşturacaklardır. Bakanlığın adının değiştirilmesi de çok anlamlıdır. Tevhid-i Tedrisat Kanunu eğitimi çağdaşlaştırırken, yönetim tekelini de Milli Eğitim Bakanlığı'na veriyordu. Bu yasa yürürlükteyken, hem bakanlığın ad değiştirmesi, hem de Milli Eğitim'in önemli kararlarında çeşitli bakanlık ve kuruluş yöneticilerine, politikacılara yetki ve görev vermek yasal da, anayasal da değildir bence.

— Eğitim sistemimiz içinde varolan özel okullar ve Anadolu liseleri üzerinde önemli durulması gereken eğitim kurumlarıdır. Bu kurumlar devletin özenle koruması gereken eğitimde fırsat eşitliğini ortadan kaldırmaktadır. Üstelik bu, Anadolu liseleri eliyle devlet tarafından yapılmaktadır. Diğer yandan birer ticari kurum olan paralı özel okullara ekonomik durumları yüksek olan ailelerin çocukları girebildiğinden, bugünkü tabiri ile orta direğin çocukları için bu yol kapalıdır. Eğitimde fırsat eşitliği bozulmasına izin verilmeyecek bir devlet görevidir. Bu en azından demokrasinin de gereğidir. Eğitimde fırsat eşitliğini sağlamak görevi olan devletin yapacağı iş, tüm eğitim kurumlarının dengeli bir hale getirilmesini ve bu okullara girme yarışı içinde bulunan çocuklarımızı bu kaostan kurtarmak olmalıdır. Devlet eliyle özel eğitim kurumları yaratmak, eğitimde fırsat eşitliğini zedelediği gibi, bu durum demokrasi kuralları ile de bağdaşmamaktadır.

— Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz Sayın Ekşi.

— 1974'ten sonra tüm orta öğretim lise oldu. Lise, meslek lisesi, imam hatip lisesi, öğretmen lisesi. Bunun beklenen iki sakıncası doğdu. Birincisi, tüm orta öğretim öğrencilerini üniversite kapılarına yığdılar. İkincisi, önceleri hayata dönük, üretken insan yetiştiren ve belli mesleklere hazırlayan meslek okulları da kitap okuluna dönüştü. Öte yandan klâsik liseler sınıflandı. Fen liseleri, Anadolu liseleri ve normal lise gibi, Fen liseleri ile Anadolu liseleri biraz da devlet desteği ile ayrıcalıklı hale getirildi. Ders araç-gereçleri, programları, yöntemleri, öğretmen ve yöneticileriyle gözetildiler. Devletçe ayrıcalıklı hale getirilen bu okullar, varlıklı velilerce de desteklenince, üniversiteye çok öğrenci sokar oldular. Bu desteği ve ilgiyi göremeyenler de, ikinci sınıf, hatta salt istihdam liseleri haline geldiler. Yabancı dille öğretim yapan özel okullar da burada Anadolu liseleri gibi ilgi ve dikkat çekti. Bir de özel dershaneler adı altında alternatif liseler doğdu. Dahası, bireysel ve küçük gruplara ders veren bürolar doğdu. Cumhuriyetten önce de benzeri bir durum vardı. O zaman da sultanî, idadî ve benzeri adlarla liseler sınıflanmış idi. Hasan Âli Yücel döneminde orta öğretim hem fonksiyonel yönden ayrıldı, hem de düzeyi yükseldi, entelektüelleşti. Öğretim kurumlarından yararlanma açısından bakıldığında, eşitlikten şu anlaşılmalı, doğduğu ev, yöre, bölge, yaş, cinsiyet, ailenin ekonomik gücü, ana dili, fiziki ve zekâ gücü ne olursa olsun, herkes yeteneklerinin son sınırına kadar eğitilebilmeli, farklılaştırılabilmelidir. Devlet bunun için tüm önlemleri almak zorundadır. Eğitim hakkı, şansa, tesadüflere bağlı kalmamalıdır.

— Sayın Tanyolaç, Türkiye'deki yüksek öğretim kapasitesi tüm gençliğe cevap veremiyor. Üniversite sınavlarının sonunda, ilk ve orta öğretimle senelerini harcamış gençlerden büyük bir kısmı, hiçbir beceri sahibi olamadan ortada kalıyor. Üniversite sınavını kazanıp, bir okula girebilenler için de, belli uzmanlık alanlarının dışında, değişen fazla bir şey olmuyor. Bu gençler de üniversite öğrenimini tamamlayıp, belli alanlarda uzmanlaştıktan sonra, boşlukta kalıyor. Bu durumun giderilebilmesi için nasıl bir yöntem izlenebilir?

— Eğitim sisteminin çarpıklığından kaynaklanan bir durum bence. Ülkemizde insan gücü açığı saptanmamıştır. Üniversiteye ise, öğrenci isteğine göre değil, tutturabildiği puana göre girmektedir. Gelişmekte olan bir ülkeyiz. Şu anda sanayileşmemiş bir toplumuz. Ve eğitim denilince hep akla üniversite gelmiş. İnsan gücü açığı saptanmadan üniversite kontenjanları artırılmış ve lise mezunu işsiz yerine üniversite mezunu işsiz yeğlenmiştir. Tutturabildiği puana göre üniversiteye giren bir kişinin ise, gerek mezun olduğu dalda iş bulamaması, gerek bulduğu işin kendisini ekonomik açıdan tatmin etmemesi onu branşı dışında çalışmaya yöneltmiştir. Çözüm, toplumumuzun sanayi toplumu haline gelmesi ile açılacak iş sahalarında iş olanağı sağlanması ile mümkündür.

— Türkiye'de daha önce uygulanan bir sistem var, köy enstitüleri. Bu sistemin yeniden uygulamaya geçirilmesi, günümüz Türkiyesi için bir çözüm olabilir mi Sayın Tanyolaç?

— Bilindiği gibi, köy enstitüleri ülkemizin içinde bulunduğu koşullar ve eldeki olanaklar dikkate alınarak, ülkemizi kısa sürede azgelişmişlikten kurtarmak ve çağdaş uygarlık düzeyinin üzerine çıkarmayı amaçlayan, tamamen bize özgü bir eğitim sistemidir. Eğitimi ekonomik bir yatırım olarak gören, kısaca *üretim içinde ve üretim için eğitime yönelik* kurumlar, kuruluş aşamasının zor ve sıkıntılı dönemini atlatıp, tam beklenen ürünü vermeye başladıkları bir anda kapatılmışlardır. Bu kurumlar kuşkusuz kusursuz değillerdi. Kendilerini sürekli yenilemeye açık yapıları ile eksikliklerini kısa sürede giderebilirlerdi. Kapatılmamış olsalardı, ülkemizde bugün varolan sorunlardan birçoğu çoktan halledilmiş olurdu kanısındayım. Birçokları tarafından bu kurumların aynı amaçla ve aynı ad altında yeniden açılması gerekliliğinden söz edilmektedir. Bu toplumdaki değişme gerçeğini dikkate almayan bilimsel özlemi yansıtmaktan öteye geçmiyor. Bu kurumları yaratan 1940'lardaki ülke koşulları ve sorunları değişmiş, bunların yerini nicelik ve nitelik bakımından 50 yıl öncekinden çok farklı sorunlar almıştır. Olsa olsa köy enstitüleri deneyiminden yararlanılarak, benzer amaçlı ama bugünün koşullarına uygun ayrı yapıda yeni kurumlar açılabilir.

SERPİL BİLDİRİCİ

Teftiş Kurulu eski Başkanı şikayetçi:

Tedrisatta "tevhid", zaman içinde zedelendi

Millî Eğitim Bakanlığı Teftiş Kurulu eski Başkanı Ahmet Maruf Buzcugil'le 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun haldeki eğitim-öğretim düzeni üzerinde ne ölçüde etkili olduğundan, devletin öğretim alanındaki çabalarının yeterlilik düzeyine, Anadolu Liseleri'nden okul öncesi eğitime, öğretim hayatının çeşitli kesitleri üzerine söyleştik. Buzcugil, "tedrisat"ta "tevhid"in büyük ölçüde zedelendiği görüşünde.

"1924 yılında çıkmış olan "Tevhid-i Tedrisat Kanunu Muvakkate"si, sonradan geçiciliği kaldırılarak yasalaşmıştır. O günden bugüne, değişikliklere uğramasına karşın, yürürlüktedir. Bu yasanın getirdiği olumlu ya da olumsuz uygulamalar sizce nelerdir? Bu konudaki düşünceleriniz?"

— Tevhid-i Tedrisat Yasası Türkiye'de öğretimin demoratik olarak fırsat eşitliği, hak eşitliği biçiminde sürdürülmesini sağlayan bir yasadır. Ancak bu yasanın uygulamasında mutlu azınlığı kayırıcı ve Türkiye'nin geri kamış yöreleri insanlarının çocuklarına ana hakları tanıyıcı nitelikten zaman zaman uzaklaşmalar olmuş "Tevhid-i Tedrisat" dediğimiz öğretim birliği zedelenmiştir. Bu süreçte değişik iktidarların olumlu olumsuz yöndeki partizan görüşlerinin etkisiyle kurulan okullara girebilme, aynı haklardan aynı ölçülerde yararlanma açısından her zaman eşitlik sağlanamamıştır. Eğitim birliğini zedeleyen ögelerin arasında, Millî Eğitim'in dışında da bazı eğitim birimlerinin kurulması ve bu eğitim kurumlarında Millî Eğitim'in ortak ögelerini yürütücü, birlik ve bütünlüğü sağlayıcı öğretimin yapılamaması da rol oynamıştır. Bunun dışında Millî Eğitim'in, her geçen yıl öğretim birliği yönünden gelişmesinin sağlanması düşünülürken son dönemde bu öğretim birliğini zedeleyici yasa gücündeki 179 sayılı kararname çıkmıştır. Bu kararname öğretim birliğini olumsuz yönde etkileyen bir öge niteliği taşımaktadır.

"Bir parantez açalım burada: Tevhid-i tedrisat öğretim birliği anlamına gelir. Bu, aynı zamanda öğretim eşitliği anlamına da mı geliyordu? O zamanki yasa koyucunun çabası, amacı acaba bu muydu?"

— Öğretim birliği, öğretimde birlik, öğretimdeki eşitlikten soyutlanamaz. Öğretimdeki eşitlik hak eşitliği ve fırsat eşitliğidir. Öğretim birliği derken bir lise düşününüz ki bir diploma veriyor. Bu, yabancı dille öğretim yapan bir lisenin diplomasıdır. O okula girmek için parasal yönden olsun, bölgesel yönden olsun velilerin birçok fedakârlıklarına gereksinme vardır. Başka bir lise düşününüz ki, o lisede ne kitaplık vardır, ne laboratuvar ne de yeterli branş öğretmeni. Ama oradan mezun olana da lise diploması verilir. Fırsat eşitliğine bir örnektir bu... Birine beyaz birine kırmızı diploma verilmez. Tek diplomadır ama, öğretim düzeyi birbirinden çok farklıdır ve bu da "Tevhid-i Tedrisat"la bağdaşmaz.

"O zaman şöyle bir soru akla geliyor: Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun öngördüğü ders programları, dersler, ders araç ve gereçleri, okullar ve bunların kapasiteleri herhalde bir ölçüde belirlidir. Oysa ki bugün için, en azından okul binalarının ve sayısının yeterli olmadığı kanısı yaygındır. Devletin bu konudaki yatırımları yetersiz midir acaba?"

— Okullarımızın, yetişen çocuklarıneğitim ve öğretimlerini beklenen düzeyde karşılaması mümkün olmamaktadır. Okullarda genellikle ikili öğretim uygulandığından bina, laboratuvar, ders araç ve gereçleri gibi, öğretim ve eğitimden soyutlanması olanaksız olan öğelerin çoğu zaman özlemi çekilmektedir. Binalar yeterli sayıda değildir. Sınıflardaki öğrenci sayısı istenen, olması gereken sayının çok üstündedir. Öğretim aksamaktadır, programlar yetişmemektedir. Bu da öğrencilerin yeter düzeyde yetiştirilememelerine neden olmaktadır. Kaldı ki ortaöğretim düzeyindeki öğretimde öğrencilerin yüksek okula, üniversiteye girme amacı vardır. Oraya ulaşmak için bu okullarda okuyan çocuklarımız yeter bilgiden yoksun olmaları nedeniyle bu kez başka bir sorun ortaya çıkmaktadır. Bakıyorsunuz, bir lise öğretimi sürerken onun yanında üniversiteye hazırlık kursları, özel dersaneler kuruluyor. Liselerin yanında adeta ikinci bir lise ortaya çıkıyor. Çocuğun millî eğitimin yasal okullarında iyi yetişmediği velilere bir kanı olarak yerleşiyor, ona güvensizlik de birlikte oluşuyor. Böylece bu süreç çocukları, velileri üniversiteye ulaşamayacak, giremeyecek psikozuna sürüklüyor. Parasal gücü olanlar özel dersler de verdirerek, üniversiteye giriş sınavlarına ilişkin olan konsantre bilgileri, klişeleşmiş yüzeysel bilgilerin haplarını çok yüksek paralar vererek almak zorunda kalıyorlar. Bu yöntem, bilinçli öğrenme ve anlama yeteneğinden çok, gençlerin belleklerine dayanan bir öğretim yöntemidir.

"Efendim, siz de biliyorsunuz. Batı'da bir gencin lise öğrenimi yapması şart değildir. Daha baştan, yani temel eğitim dediğimiz sekiz yıllık öğrenimde sonra çocuklar yeteneklerine göre çeşitli sanat kollarına dağılıyorlar. Belli bir süre okuduktan sonra, önceden kazandıkları pratik bilgiler ve okuldan aldıkları teorik bilgilerle gerçek bir teknisyen olup çıkıyorlar, hatta bir mühendis düzeyinde... Bizde böyle bir uygulama söz konusu olabilir mi?"

— Mümkün. Hatta bir bakıma uygulanmaktadır. Tekniker dediğimiz teknisyenleri yetiştiren okullar vardır. Yatay ve dikey geçiş olanakları verilmiştir. Ancak bu yöntemin karşısında illa yüksek okulu bitireyim, illa üniversiteyi bitireyim şeklinde çocuklarımız itilmişlerdir bu görüşe...

> ***"Öğretim birliği, öğretimde birlik, öğretimdeki eşitlikten soyutlanamaz. Öğretimdeki eşitlik hak eşitliği ve fırsat eşitliğidir. Öğretim birliği derken bir lise düşününüz ki bir diploma veriyor. Bu, yabancı dille öğretim yapan bir lisenin diplomasıdır. O okula girmek için parasal yönden olsun, bölgesel yönden olsun velilerin birçok fedakârlıklarına gereksinme vardır. "***

"Bu yönlendirme nereden geliyor?"

— Bu yönlendirme lise adının bütün okullara verilmesi sonucudur. Eğer lise sözcüğü ile, üniversiteye girmeye hak kazanmış öğretim kurumları gösterilmek istenmeseydi, gene başarılı öğrencilerin dikey denklik sınavlarını vermesi suretiyle üniversiteye giriş sınavlarına girme hakkına sahip olabilecek şekilde bir düzenleme yapılsaydı, bu sakıncalı durum ortadan kalkardı. Ama bu yapılmamıştır.

"Peki, sanat enstitüsü mezunu olmak bir eksiklik duygusu mu yaratıyor gençte?"

— Ben meslek yaşamımda çok rastlamışımdır. Erkek sanat enstitüsü mezunu bir gencin millî eğitimde bir daktilo veya küçük bir memur olarak çalıştığını görmüşümdür. *'Efendim ben tesviyeciyim, efendim ben demirciyim'* derler sorduğum zaman. Peki neden? *'Efendim ellerim yağlanıyor, tırnaklarım kirleniyor da bana hor gözle bakıyorlar, bunun için ben mesleği bıraktım'* gibisine düşünceler egemendi. Artık bunlardan kurtulunmuştur. Her mesleğin kutsal yönü ağırlık kazanmış, her çalışma alanının şerefli bir çalışma alanı olduğu kabul edilmiş ve benimsenmiştir. Ancak ben gene sözü şuraya getirmek istiyorum: Genel kültür düzeyinden ödün verilmemesi gerekir. Bir meslek okulunda yeter dozda fizik, kimya, felsefe, edebiyat, tarih okutulamıyorsa ve salt meslek derslerine yöneliniyorsa bu genel kültürden, genel bilgilerden standart sayabileceğimiz belli nosyonlardan uzak kalan gençlerimizin yarı aydın olarak yetişmeleri gibi sakıncalı bir sonucun doğmasına yol açıyor demektir. Yarı aydınlardan oluşan kuşakların yarattığı sakıncalı sonuçları, sorunları, Türkiye en acı biçimde yaşamıştır.

"Efendim, biz söyleşimizin hemen tümünde öğretimden söz ettik, eğitime değinmedik. Bakanlığın adı bile Millî Eğitim. Yani eğitimle öğretimi birbirinden soyutlamak olası değil. Bu nedenle millî eğitim derken ve millî eğitimin karakterleri, sistemleri dendiğinde sizin aklınıza neler gelir?"

— Evet, öğretim eğitimden, eğitim öğretimden soyutlanamaz. 'Education' olarak Fransızca'da belirtilen sözcükle hem eğitim, hem öğretim anlaşılmaktadır. Bizde de Millî Eğitim Bakanlığı dendiği zaman bunun öğretimi de kapsadığı bir gerçektir. Bütçe saptamalarında, yatırımlarda, maalesef, sıradan bir bakanlık gibi görülen, gösterilen Millî Eğitim Bakanlığı, çeşitli organlarıyla bir bütündür. Karar, yani talim ve terbiye, denetim yani teftiş kurulu, uygulama yani merkez örgütünün ilgili genel müdürlükleri, yürütme yani okullar... Bu organlar arasında bilimsel araştırmaya, eşgüdüme, ulaşılan sonuçları değerlendirmeye dayalı yeterli bir iletişimin sağlanmış olması ve ikilemlerden uzak bulunulması başlıca koşuldur. Başarı oranının artması ve öğretim düzeyinin yükselmesi buna bağlıdır. İtiraf edeyim ki bugün millî eğitim bundan yoksundur.

"Köy Enstitüleri, eğer bugün, eski anlamında eski düzeyde sürseydi, acaba bugünün gereklerine yanıt verebilir ve beklenen fonksiyonu yerine getirebilir miydi? Yoksa bir aşama gereği duyulur muydu?"

— Aynen sürseydi, getireceğini sanmıyorum. Ancak bu kurumların çok yararlı olduğu bir zamanda kapatılması doğru olmamıştır. Onlar işleseydi, çağın gereğine uygun biçimde geliştirilecek ve belki bugünkü gereksinmeler bakımından düşündüklerimizi karşılayacaktı. Zaten eğitimin gereği budur. Eğitim, kişilerin yapısal durumlarını, gereklerini, değerlendirerek verilen bir öğedir. Giydirilen iğreti bir elbise olarak düşünülemez.

"Sayın Buzcugil, bir 'yarış atı' deyimi günlerce gazetelere başlık oldu. Şimdi, yeni bir girişimden söz ediliyor. O da tüm liseleri Anadolu Liseleri'ne dönüştürmek. Siz bu konuda ne düşünürsünüz?"

— Yabancı bir dilin, bazı disiplinlerin yabancı dille öğretilmesi için, bütün liselerin bu tür okullara dönüştürülmesi kuşkusuz güzeldir. Çocuklarımızın o zaman bir yarış atı olmaktan çıkacakları düşünülebilir. Ancak başarı derecesi ne olacaktır? Bugünkü liselerimizde yabancı dil öğretimi yeterli değildir. Öğretmen yetersizliği, öğretim metodları ve ders saatlerindeki noksanlar bugün bir lise öğrencisini yabancı dil bilerek mezun kılmamaktadır. Dil bilen öğretmen sayısı ortadayken, liselerin levhalarını 'Anadolu Lisesi'ne dönüştürmekle, öğretim düzeyinin Anadolu Liseleri öğretim düzeyine ulşabileceğine ben, kuşkuyla bakmaktayım. En büyük sorun yabancı dil öğretmeni sorunudur. Bir öğretmen ne kadar ıyi niyetli olursa olsun, ders saatleri yetersizliği, öğrenci sayısının fazlalığı nedenleriyle öğrenciye istediği düzeyde bilgi verememektedir.

"21. yüzyılın eşiğindeyiz. Bu dönemde acaba küçük çocuklarımızın yetiştirilmesi, özellikle okul öncesi diye tanımlanan 3-6 yaş arası çocukların eğitiminde saptanabilecek ve uygulanabilecek yöntemler var mıdır, varsa nedir, nasıl olabilir?"

— 21. yüzyıla yönelen bir Türkiye'de, yetişecek kuşakların nasıl yönlendirileceği, kuşkusuz en önemli konulardan biridir. Okul öncesi çocuklarımızın belirli bir eğitim sistemi içine alınarak uygar dünyanın insanı içinde yer alabilecek varlıklar olarak yetiştirilmesi sorunu üzerinde, 1978-79 yıllarında, bugün adını saygı ile andığım dönemin Millî Eğitim Bakanı sayın *Necdet Uğur*'un ileri bir görüşle okul öncesi sorununa yanıt verecek önlemleri almak üzere çalışmalara giriştiğini belirtmek isterim. Okul öncesinin ne demek olduğunu yalnız millî eğitimciler değil, anne ve babalar ve aydın kamuoyu gayet iyi bilmektedir. 3-6 yaş arasındaki dönemi, çocukların algıları, temel kavramlara ulaşmaları ve temel kavramları kullanabilmeleri, seçmeleri, karşılaştırmaları, sonuç çıkarmaları dönemidir. Bu dönem eğitiminin, okul çağındaki yararı bilimsel olarak saptanmıştır. Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülkede çok hızlı bir çalışma ile kuşakların çok çabuk gelişmesini ve onların Türkiye gerçeklerine uygun olarak yetişmelerini sağlamak başlıca amaçtır. □

SOFU TUĞRUL

Tevhid-i Tedrisat: Cumhuriyet eğitiminin çatısı

Dokunulmaz yasaya "dokunmayan" uygulama

SAİM AÇIKGÖZ (*)

Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze gelip geçen elli dolayındaki eğitim bakanından anımsananların sayısı, bir elin parmaklarından çok değildir. Ulusal eğitime yeni bir nitelik kazandıran ve yön verme başarısını gösterenlerin anımsanması, ötekilerinin unutulması ise doğaldır. Tarihin henüz yargısını vermediğinden ötürü yakın geçmiştekileri ayrık tutacak olursak, eğitim bakanlarından bir *Mustafa Necati, Dr. Reşit Galip* bir *Saffet Arıkan* ve hele bir *Hasan Âli Yücel* unutulmamışlardır. Sanırım bundan sonra da unutulmayacaklardır. Türk eğitimine hizmet ve katkıları, adlarının saygıyla anılmasını sağlayacaktır. Hem tarihsel ve hem de işlevsel bakımdan ilk sıra *Vasıf Çınar*'ındır. *Vasıf Çınar*, İzmir'in işgalini önlemek için girişilen Redd-i İlhak eylemindeki öncülüğü, Balıkesir'in *"İzmir'e Doğru"* gazetesinde yayımladığı Kurtuluş Savaşı'nı destekleyen yazıları ve yine Balıkesir Kuvay-ı Milliye'sindeki eylemli işlevleri ile genç devletin kuruluşu öncesi ve sürecinde emeği geçen bir kişidir. Daha sonra, Türk eğitiminin çatısını oluşturan Öğretim Birliği Yasası (Tevhid-i Tedrisat Kanunu)'nın çıkarılması için çaba harcayacak ve yasanın ilk uygulayıcısı olacaktır.

Bilindiği üzere Cumhuriyetin kuruluşu yıllarında, eğitim kurumları medreseler, mahalle-sıbyan okulları, rüştiye, idadi, liseler, orman, ticaret, tarım okulları ve darülfünün gibi dağınık bir görünüm ve yapıdadır. Aralarında ilke, amaç ve program birliği yoktur. Medreselerin iyileştirilmesi Tanzimat döneminde düşünülmüş, fakat gerçekleştirilememiştir. Yeni açılan okullar da dinsel içerikli öğretim yapmak eğiliminden kurtarılamamıştır.

Eğitimdeki bu yapısal bozukluğun ayrımına ilk varan *Mustafa Kemal*'dir. TBMM'nin 1 Mart 1923'teki toplantısındaki *"Evlâd-ı memleketin müştereken ve mütesaviyen iktisaba mecbur oldukları ulûm ve fünun vardır. Âli meslek ve ihtisas erbabının tefrik olunabileceği derecat-ı tahsile kadar terbiye ve tedriste vahdet, heyet-i içtimaiyemizin terakki ve tealisi nokta-i nazarından çok mühimdir"* ve ertesi yıl aynı günkü toplantısındaki *"Milletin âray-ı umumiyesinde tespit olunan ve tedrisatın tevhidi umdesinin bilâfeate-i an tatbiki lüzumunu müşahade ediyoruz. Bu yolda teahhurun zararları ve bu yolda tehalükün ciddî ve derin semereleri seri kararınıza vesile i tecelli olmalıdır"* sözleri ile eğitim-öğretimde birliğin sağlanmasının önemini vurgulamıştır.

Öğretim Birliği Yasası ve Vasıf Çınar

TBMM'nin 3 Mart 1924 günkü oturumunda görüşülerek kabul edilen, 6 Mart 1924 gün ve 63 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Öğretim Birliği Yasası (ÖBY), sözkonusu yapısal bozukluğun giderilmesi için çıkarılmış ve uygulamaya konulmuştur. Yasanın yürürlüğe girmesinden bir gün sonra da Balıkesir milletvekili olan *Vasıf Çınar*, Milli Eğitim Bakanlığı'na getirilmiştir. *Vasıf Çınar* gibi ilerici bir bakanın eline düşmesi ÖBY'nın büyük şansı olmuştur. Yozlaştırılmadan ve sulandırılmadan uygulanabilmiştir. Bakan, hiç gecikmeden bütün medreseleri kapatmıştır. Bu uygulaması kuşkusuz tepkisiz kalmamış; eğitim bütçesinin görüşülmesi sırasında sert tartışmaların çıkmasına yol açmış, kendisi de eleştirilere hedef olmuştur. Fakat o, yasayı dosdoğru uygulama yönündeki tutumundan ödün vermemiştir.

Yasanın geçmişine özetle değindikten sonra, biraz da bugünkü uygulamasına bakmak yerinde olacaktır. Yasaya göre, *"Türkiye dahilindeki bütün müessesat-ı ilmiye ve tedrisiye Maarif Vekaletine merbut"* olacaktır (m.1). Bu genel kuralın tek ayrıksı (istisna) olanı *"Mekteb-i Harbiyeye menşe teşkil eden liseler"*dir. 22.4.1924 gün ve 637 sayılı yasa ile yapılan değişiklikle bunlar, bütçe ve kadrolarıyla birlikte Milli Savunma Bakanlığı'na aktarılmıştır. TBMM'ndeki görüşmeler sırasında yapılan konuşmalara bakıldığında, yüksek öğretimin de yasa kapsamına alınmasının amaçlanmadığı anlaşılmaktadır.

Bugünkü okullaşma düzeni

Oysa bugün Türkiye'deki okullaşma düzeni, yasanın öngördüğü çerçeve içinde değildir. Orta öğretim düzeyinde öğrenim yapan birçok okul, organik olarak başka bakanlıklara ve kurumlara bağlıdır. Örneğin; tarım, ev ekonomisi,meteoroloji hayvan sağlığı meslek liseleri; meteoroloji, tarım teknik liseleri varlıklarını ve öğrenim işlevlerini Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı'na bağlı olarak sürdürmektedirler. Yine orta öğretim düzeyindeki sağlık meslek liseleri, çevre sağlığı meslek lisesi, ortopedik cihaz ve protez teknik okulu adındaki birçok okul ise Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na bağlıdır. İçişleri Bakanlığ'na bağlı polis koleji, Devlet bakanlığı'na bağlı tapu ve kadastro meslek lisesi, Ulaştırma Bakanlığı'na bağlı demiryol endüstri ve gemi yapım meslek liseleri vardır. Yasanın salt "Mekteb-i Harbiye'ye menşe teşkil eden liseleri" ayrık tuttuğu gözönünde bulundurulduğunda, böyle bir işlevleri olmayan elektronik, mızıka, kara, deniz, hava astsubay hazırlama okullarının Milli Savunma Bakanlığı'na bağlı olmasını da yasayla bağdaştırmak olanaksızdır. Sosyal Şigortalar Kurumu yoluyla Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na bağlı olarak öğretim yapan Ankara, Erzurum, İzmir ve İstanbul'daki sağlık meslek liseleri de bu örneklerin arasına eklenebilir.

Burada, hemen, bir noktaya değinmek gerekir. Söz konusu okulların haftalık ders dağıtım çizelgeleri, öğretim programları Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu'nun onayından geçmektedir (Askeri okullar bunun dışındadır). Böyle bir işlevsel bağlılık, yasanın 1. maddesindeki bağlayıcı hüküm için yeterli midir? Bize göre değildir. Çünkü, madde işlevsel değil, organik bağlılığı içermektedir. Anılan okulların MEGSB'na bağlanmasının yararlı olup olmayacağı açıktır ki tartışılabilir. Bizim üzerinde durduğumuz, işin bu yönü değildir. Yasanın açık anlatımının, uygulamayla bağdaşmadığıdır.

Yasa ile uygulama arasındaki bir başka uyuşmazlık, 4. madde üzerinde kendini göstermektedir. Burada *"...imamet ve hitabet gibi hidemat-ı diniyenin ifası vazifesiyle mükellef memurlar yetiştirmesi için ayrı mektepler"*in açılacağı, hükme bağlanmıştır. İmam-hatip okulları, buna dayanılarak açılmıştır ve öğretimlerini sürdürmektedirler. Maddenin yorumlanmasından, yasa koyucunun bu tür okulları, okullaşma ve kültürün yaygınlaştırılması aracı olarak görmediği, salt *"imamet ve hitabet"* gibi dinsel görevleri yerine getirecek personelin yetiştirilmesi amacına özgülediği sonucuna varılmaktadır. Eğer böyle sınırlayıcı ve kısıtlayıcı amaç gözetmemiş olsa idi, bu hususu ayrı bir madde içinde düzenleme yoluna gitmezdi. O takdirde de, dinsel öğretim yapan okullar 1. madde içinde yasal dayanağını bulmuş olurdu. İmam-hatip okullarının *"imamet ve hitabet"* görevini yürütecek personel sayısından çok fazla öğrenci aldığı ve mezun verdiği bilinmektedir. İkinci (1968-1972) ve Üçüncü (1973-1977) Beş Yıllık Kalkınma Planları, istihdam olanağı bulunmadığından imam-hatip okullarına alınacak öğrenci sayısının dondurulmasını öngörmekle, bu gerçeği açıkça ortaya koymak .dır.

Anayasalarımız, sekiz yasayı özel olarak koruması ve güvencesi altına almıştır. Anayasa koyucuya göre bunlar, devletin lâiklik niteliğinin ve çağdaş uygarlığa yükselme özlemlerinin hukuksal temelleridir. Bu ölçüde önemli sayılan ve dokunulmazlıkla pekiştirilen yasalardan bir ve ilki olan Öğretim Birliği Yasası'na uygun düşmeyen uygulamaların sürüp gitmesi düşündürücüdür. □

* Milli Eğitim Bakanlığı Eski Müfettişi, 12 Eylül'den sonra 1402 sayılı yasa uyarınca görevinden uzaklaştırıldı.

1933 Darülfünun Tasfiyesi

1 Ağustos 1933 tarihli gazetelerde, İlâhiyat Fakültesi'nden beş kişinin tasfiye edildiği haber verilmektedir... 1933 tasfiyesi, 1933'ten önce, 1932'de başladığı gibi, 1933'te de bitmemiş, 1934 yılında devam etmiştir. 1934 Haziranı'nda üniversitede bazı derslerin kaldırılması, bazılarının da birleştirilmesi sonucu, beş profesör daha açıkta bırakılmıştır.

M. TUNÇAY/H. ÖZEN

— 20, 25 müderris açığa çıkarılıyormuş!..
— Amman yerini iyi muhafaza et, kaptırmıyalım!...

Tasfiye listesi

Hukuk Fakültesi

1. Ahmet Ağaoğlu, 1869-1939 — Tarih-i Hukuk Müderrisı
2. Ethem Akif (Battalgazi), 1869-? — Tıbb-ı Adlî Müderrisi
3. Cevdet Ferit (Basman), 1882-? — Usul-ü Cezaiye Müderrisi
4. Hacı Âdil (Arda), 1869-1935 — Hukuk-u Medeniye Müderrisi
5. Hasan Tahsin (Aynî [zade]), 1877-? — Maliye Müderrisi
6. Mustafa Zühtü (İnhan), ?-1970 — İhsaiyat Müderrisi
7. Ahmet Reşit (Turnagil), ?-1947 — Hukuk-u Düvel Müderrisi
8. Kenan Omer (Öner), 1881-1949 — Cezaî Tatbikat Müderrisi
9. Muslihiddin Âdil (Taylan), 1881-1944 — İdare Hukuku Müderrisi
10. Abdurrahman Munip (Berkan), 1884-1949 — Hukuk-u Medeniye Müd.
11. Münir (Serim), 1885-1952 — İktisat Müderrisi
12. Cevat Abdürrahim (Gücün), 1882-? — Tatbikî Hukuk Muallimi
13. Ahmet Mithat, 1884-? — Hukuk-u Esasiye Muallimi
14. Memduh, ?-? — Ticaret-î Berriye Muallimi
15. Vehbi (Yekebaş [Lombrozo Lâkaplı]), ?-? — Ceza Hukuku Muallimi

Edebiyat Fakültesi

1. Ali Muzaffer (Göker), 1890-1959 — Asr-ı Hâzır Tarihi Müd.
2. Ismayıl Hakkı (Baltacıoğlu), 1886-1978 — Ulum-u Tedris ve Terbiye, İslâm Bediiyatı, İçtimaî Ruhiyat, İçtimaîyat Müderrisi
3. Ahmet Naim (Babanzade), 1872-1934 — Mabad-ü Tabia Müderrisi
4. Yusuf Behçet (Gücer), 1890-1952 — Kurun-u Vusta Tarihi Müderrisi
5. Ahmet Refik (Altınay), 1881-1939 — Türkiye Tarihi Müderrisi
6. Ali Ekrem (Bolayır), 1867-1937 — Şerh-i Mütün Müderrisi
7. Avram Galanti (Bodrumlu), 1874-1961 — Akvamı-Kadime-yi Şarkıyye Tarihi Müderrisi
8. Yusuf Şerif (Kılıçel), ?-? — Garp Edebiyatı Tarihi Müderrisi
9. Ömer Fe[illegible] (Kam), 1864-1944 — İran Edebiyat T.Müderrisi
10. Halil Nimettullah (Öztürk), ?-? — Mantık Müderrisi
11. Ali Macit (Arda), ?-1967 — Beşerî Coğrafya Müderrisi
12. Hamit Sadi (Selen), 1892-1968 — Umumî Coğrafya Müallimi
13. Mehmet Hamit (Hasancan [Kızılaycı]), 1870-1943 — İktisat Müderrisi

İlâhiyat Fakültesi

1. Hüseyin Avni (Karamehmedoğlu), ?-? — Hadis ve Hadis T. Müderrisi Arapkirli Hoca

1933 Darülfünun Tasfiyesi ile ilgili incelemelerimizin bir bölümünü de, Hukuk, Edebiyat ve İlâhiyat Fakültelerindeki görevlerine son verilen öğretim üye ve yardımcıları oluşturuyor.

Elimizdeki yazı, bugün üç ayrı dergide yayımlanan, 1933 Darülfünun Tasfiyesi konusundaki üç başka yazıyla bütünleşmektedir:

Yapıt'ta "1933'te Önce Darülfünun", Tarih ve Toplum'da "Bir Tek-Parti Politikacısının Önlenemez Yükselişi ve Düşüşü", Bilim ve Sanat'ta "Tıp ve Fen Fakülteleriyle Eczacı ve Dişçi Mekteplerinden Atılanlar".

İleride, bu konuyu kitaplaştırmayı amaçladığımız için, burada verdiğimiz bilgileri düzeltecek ve tamamlayacak okuyucu katkılarına çok memnun olacağımızı, şimdiden açıklamak istiyoruz.

Saptanabilen, fakat noksansız olmayan bir liste aşağıdadır. Listede yer alan ve her biri ülkemizin fikir yaşamında tanınmış olan birçok kişi arasından seçtiğimiz bazılarını bu yazıda tanıtacağız.

Bu listede Müderris Muavinleri *(doçent)* ve Asistanlar gösterilmemiştir. Aslında, İlâhiyat Fakültesi 1933'te tümüyle kapatılmış, fakat onun yerine Edebiyat Fakültesi'ne bağlı bir "İslâm Tetkikleri Enstitüsü" kurulduğu için, oraya atanan Müderris *(Ord.Prof.)* ve Muallimler *(Prof.)* tasfiye-dışı sayılmışlardır. Yine de, 1 Ağustos 1933 tarihli gazetelerde, İlâhiyat Fakültesi'nden de beş kişinin tasfiye edildiği haber verilmektedir. Bunların ikisi, aynı zamanda Edebiyat Fakültesi'nden atılan hocalardır (Nimet -Öztürk- ve İsmayıl Hakkı -Baltacıoğlu-); ikisine ise yeni üniversitenin Edebiyat Fakültesi'nde de yer verilmiştir (Şekip -Tunç- ve Fuat -Köprülü-).

1933 Tasfiyesi, birazdan görüleceği üzere, 1933'ten önce, 1932'de başladığı gibi, 1933'te de bitmemiş, 1934 yılında devam etmiştir. Gerçekten, 1934 Haziranı'nda Üni-

versite'de bazı derslerin kaldırılması, bazılarının da birleştirilmesi sonucu beş profesör daha açıkta bırakılmıştır. Bunlardan biri, Tıp Fakültesi Reisi *(dekan)* Tevfik Salim (Sağlam) Paşa'dır. Diğer dördünün biri Hukuk'tan, üçüyse İslâm Tetkikleri Enstitüsü'ndendir:

Ticaret-i Bahriyye Müderrisi Ali Kemal (Elbir), ?-? Tefsir Tarihi Müderrisi Şevket, ?-? Fârisî Muallimi Bâki, ?-? ve Tasavvuf T. Müderrisi Mehmet Ali Aynî, (Zade) 1869-1945.

★

1923'te Askerî ve 1924'te Mülkî Heyet-ı Mahsusa'lar aracılığıyla başlanan tasfiye işlemi (bu konuda bakınız: Mete Tunçay, "Heyet-i Mahsusa"lar (1923-1938) - Cumhuriyete Geçişte Osmanlı Asker ve Sivil Bürokrasinin Ayıklanması", A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi *Kanun-u Esasi'nin 100. Yılı Armağanı*, 1978, s. 307-29; aynı zamanda, *Bilineceği Bilmek*, s. 132-60), 1924'te Darülfünun muhtariyetinin kaldırılması ve Darülfünun'da tensikat istekleriyle yükseköğrenim alanında da uygulanmaya çalışılmış olmakla birlikte, Darülfünun Eminliği'nin *(rektörlük)* karşı koymalarıyla önlenmiştir. 1928'de Darülfünun'un içinden kışkırtmalarla konu yeniden gündeme gelmiş, ancak Maarif Vekili Mustafa Necati'nin durumu hemen Başvekil İsmet Paşa'ya iletmesiyle kapatılmıştır. Bununla birlikte, girişimler son bulmamış. TBMM'de öne sürülen görüşler üzerine bir yabancı uzman (Prof. A.Malche) çağırılmıştır. Darülfunun'a ilişkin olarak Maarif Vekili (ve Atatürk'ün hocası) Esat (Segay) Bey'in yumuşak yaklaşımı sürerken, geleceğin Maarif Vekili Dr. Reşit Galib'in I. Türk Tarih Kongresi'nde kendisine hedef seçtiği Zeki Velidî (Togan) Bey'i, Darülfünun'dan istifaya mecbur etmesiyle, 1933 Darülfünun Tasfiyesi fiilen 1932'de başlatılmıştır.

Bu hengâmede, tasfiyeye her zaman karşı çıkmış olan İsmayil Hakkı (Baltacıoğlu) ile cezrî ıslahat (köklü reform) taraftarı bulunan Ağaoğlu Ahmet Beyler kadro dışı bırakılmışlardır. 1930'da Darülfünun Eminliğine seçilemeyen ve *Darülfünun* muhtariyetine de, yöneticilerin seçimle göreve gelmesine de karşı olan Dr. Neş'et Ömer (İrdelp) Eminliğe atanmış, tasfiyenin perde arkasındakilerden (Atatürk devrimlerine muhalif olduğu bilinen) Köprülüzâde Fuat Bey ise, Edebiyat Fakültesi reisi olmuştur.

Zeki Velidi Togan

Ahmet Zeki Velidî (Togan)

İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Umumi Türk Tarihi Muallimi
İsterlitamak (Başkırdistan), 1890— İstanbul, 1970

Kazan'da ve Fergana'da tarih ve etnografya araştırmalarında bulundu. Soyvet Başkırdistan Cumhuriyeti ve Devlet Başkanlığı yaptı (1919-1920). Sonra, Türkistan Bağımsızlık mücadelesine katıldı. 1925'te Türkiye'ye geldi, Darülfünun muallimi oldu. I. Türk Tarih Kongresinde, yöneticilerle arasında çıkan görüş ayrılığı üzerine Türkiye'den ayrılmak zorunda kaldı. Darülfünun'daki görevinden istifa ederek Avrupa'ya gitti.

1939'da Viyana'da tarih dalından felsefe doktoru oldu. İkinci Dünya Savaşı başlayınca Türkiye'ye döndü, İstanbul Üniversitesi'nde Tarih Profesörlüğü'ne atandı. 1944'te Reha Oğuz Türkkan, Fethi Tevetoğlu, Nihal Atsız, Orhan Şaik Gökyay, Alparslan Türkeş vb. ile birlikte Turancılık davasında yargılandı. Mahkûmiyet kararı Askerî Yargıtay'ca bozuldu; İstanbul 2. numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi hakkında beraat kararı verdi. Üniversitedeki görevine devam etti.

Zeki Velidî Beyin, 1933 Tasfiyesi'nin 1932'deki öncükurbanı oluşunun ayrıntılarını Tarih ve Toplum *dergisinin Ekim sayısında anlattık. Burada, aynı olay yüzünden, iki de asistanın nasıl kovulduklarına dair bir not eklemekle yetiniyoruz.* "1932 yılında toplanan Türk Tarih Kurultayı'nda Zeki Velidî Togan ile ilgili olarak *[arkadaşı Pertev Nailî (Boratav) ile birlikte]* Dr. Reşit Galib'e bir protesto telgrafı çeken Hüseyin Nail, Reşit Galip Maarif Vekili olunca 13 Mart 1933'te asistanlıktan alınıp Malatya Ortaokulu'na Türkçe, az sonra Edirne Erkek Lisesi'ne Edebiyat öğretmeni olarak gönderilmiştir." *[Boratav da, aynı şekilde, asistanlıktan atılıp bir öğretmenlikle Konya'ya sürülmüştür.]*

Türk Ansiklopedisi, "Nihal Atsız" maddesi. *Ansiklopedi'nin, ister bu zatla ilgili bilgileri* Atsız *başlığı altında vermeyen dönemdeki yöneticilerine kızın, ister* N *harfini beklemeyip acele edilen dönemdeki yöneticilerine* Nihal Atsız *maddesini, ancak 19. ciltte, "Hüseyin" göbek adıyla bulabilirsiniz.*

Başlıca Yayınları
- Türk ve Tatar Tarihi (1912)
- İbn Fadlan's Reiseberichte (1939- doktora tezi)
- Biruni's Picture of the World (1940)
- Bugünkü Türkili (Türkistan) ve Yakın Tarihi (1942, 2 basım, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi)
- Umumi Türk Tarihine Giriş (1946-1969)
- Tarihte Usul (1950-1969)
- Harezmce Tercümeli Mukaddemetü'l Edeb (1951)
- Hatıralar (1969)
- Oğuz Destanı (1972)

Hakkında
Zeki Velidî Togan'a Armağan (İstanbul, 1950)

Tasfiyeden önce ve sonra

Yaltaklanmalar!

1933 Darülfünun Tasfiyesi'nde öğretim üyeliğinin atılanların hepsinin klâsik trajedi kahramanları gibi onurlu davrandıklarını sanmamak gerekir. Sayıları çok olmasa da, aralarından bazıları beşerî zaaflar göstermişlerdir.

Örneğin, Zeki Velidî Beyin harcandığı 1932 Tarih Kongresi'nde, Müderris Ahmet Refik (Altınay), şöyle bir özeleştiri yaparak kendisini kurtarmaya çalışmıştır:

"Muhterem arkadaşım Akçuraoğlu Yusuf Beyefendi'nin kıymetli konferanslarındaki tarih kitaplarımız hakkında olan tenkidlerini hüsn-ü telâkki ediyorum. Kendi kitaplarımın da işaret olunan noksanlardan kurtulmuş olmadığını biliyorum. Bugüne kadar bütün mesaimde noksan olduğunu gördüğüm noktaları, kıymetli çocuklarımızı ve aziz milletimizi tenvir edecek yeni mesaimle doldurmaya çalışacağım. Eski eserlerimdeki görüş hatalarımı yeni eserlerimle baştan nihayete kadar tashih edeceğim. Belki ve ancak ondan sonra milletime hasrettiğim hayatımı mükâfatlandırmış olacağım. (Alkışlar)."

I. Türk Tarih Kongresi, s.609.

Daha açıkçası, Namık Kemal'in oğlunun işten atıldıktan sonra, Samet Ağaoğlu'nun deyimiyle, kendisini mânen idama mahkûm eden kişiye, —bakanlıktan da düştüğü halde— iş bulma umuduyla yazdığı şu satırlardır:

25/3Î933

"*Pek Muhterem Beyfendi,*

Te'lif ve tercüme hey'eti âzalığına tâyin olunduğumu müsteşar vekili Avni Beyin 10/8/1933'de gazetelere vukua gelen beyanatından anlayarak zatı âlilerine arzı şükran etmek için devlethanelerine şitaban olmak istemiş isem de şiddetli surette hastalandığımdan bu vazifeyi ancak evvelki gün ifa etmeğe imkân arayabildim ve sizi o gün bulamadığım gibi bu sabah da mülâkat şerefinden mahrum kaldım. Pek küçük bir insana büyük bir iyilik ettiniz ve gayet temiz bir yüreğin hakikî minnettarlığını kazandınız; buna itimat buyurmanızı rica ederim. Henüz memuriyetim hakkında resmî bir emir almamış isem de, kararınızın tebdil olunacağına ihtimal veremiyorum. Şayet böyle garip bir muameleye maruz olursam, gene size karşı şükran ve minnet hislerim payidar olacaktır. Çünkü siz benim feryadımı dinlediniz ve beni lûtfen takdirinize mazhar ettiniz.

Gayet derin hürmetlerimi kabul buyurunuz, Beyefendi hazretleri.

Mülga Darülfünun Müderrislerinden
Ali Ekrem (Bolayır)"

Ş.Elman, *Dr.Reşit Galip*, s.143.

Ahmet Ağaoğlu

Ahmet (Ağaoğlu)

Tarih-i Hukuk Müderrisi
Şuşa (Azerbaycan) 1868- 1869— İstanbul 1939

Sorbonne'da tarih, filoloji ve hukuk öğrenimi gördü. Kafkasya'da siyasal çalışmalar yaptı, gazete çıkardı. Mayıs 1909'da Darülfünun'da Rusça muallimi oldu, sonra Türk-Moğol Tarihi muallimliği de üstlendi. 1912'de İttihat ve Terakki Cemiyeti Meclis-i Umumi âzâsı ve Karahisar mebusu oldu. 1919'da birçok aydınla birlikte tevkif edilerek Malta'ya sürüldü. 1921'de Ankara'ya gitti. Matbuat Umum Müdürü oldu. *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinin başyazarlığını yaptı. 1923'den itibaren II. ve III. dönem TBMM'lerinde Kars milletvekilliğine seçildi. Aynı zamanda Ankara Hukuk Mektebinde Hukuk-u Esasiye *muallimi oldu, bu görevi 1930 yılına kadar sürdürdü.* Kars mebusu iken Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurucuları arasında yer aldı. 1931'de milletvekilliği sona erince, o dönemde Meclise giren Yusuf Ziya (Özer)'in istifası üzerine, İstanbul Darülfünunu'nda boşalan Hukuk Tarihi Müderrisliğine tayin edildi (*Resmi Gazete*, Sayı 1941- 4.XI.1931). Bir yandan da, *Akın* gazetesini çıkarmaya başladı. 26 Mart 1932'de Türk Tarih Kurumu üyeliğine seçildi. Darülfünun'da kadro dışı bırakılınca, 6 Ağustos 1933 tarihli *Akın* gazetesinde "Açık Mektup: Üniversite Kadrosuna Alınmış Eski Arkadaşlara" başlıklı bir başyazı yazdı. Bu açık mektupda; "Darülfünun'un zaafı ve noksanları, şahıslardan ziyade sistemde ve usülde idi... Ben cezrî ıslahat taraftarıydım... Darülfünun'la alâkam, 1932 başından bu yana 1.5 yıldır..." Atılanlar hakkında "beş paralık kıymeti olmayan, sefil ruhlu, pespaye bir güruh"un "zebunküşluk" ve "çirkabluğu" ile cehalet ve hiyanet suçmaları yapılıyor. "Siz ne-

den protesto etmiyorsunuz? Yoksa sükûtunuz tasvibi mi ifade eder?" diyordu.

Bu yazıya, ne o "güruh"tan ne de akademik meslekdaşlarından olan birisi, *Kadro*'cu Burhan Âsaf (Belge), hükümet organı *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde (8 Ağustosta) cevap verdi: "Medrese ve İrtica." Ağaoğlu'nun haklı yakınmalarını anlayışla karşılayan Burhan Âsaf, yine de şunları söylemekten kendini alamıyordu: *"İnkılap devirlerinde biytaraf unsur opportunist demektir, biytaraflık da opportunizm! Ahmet Bey de teslim eder ki, opportunist adam ahlâklı olamaz. ... Tarihe karışan Darülfünun, liberalizmin ve hukuk-u esasiyenin softalığını temsil ediyordu. Ve bunun için 'medrese' idi, bunun için 'mürteci' idi."* Ona göre *İngiliz emperyalizminin ideolojisi olan liberalizm ve hukuk-u esasiye* (anayasacılık), Türkiye denizlerinde *de* batan bir gemi, Ahmet Bey ise, onu terketmek istemeyen inatçı kaptanıdır. Burhan Âsaf, bir öndeyide de bulunmaktaydı: *"Alman, İtalyan ve Rus Darülfünunlarından sonra, pek yakında Oxford ve Sorbonne gibi müesseselerde de, ilim telâkkisinde yeni ölçüler kabul etmek ıstırarında kalacaklardır."*

Ağaoğlu Ahmet Bey, ölümüne kadar siyasetle ilgisini kesmedi, yazı yazmayı sürdürdü.

Başlıca Yayınları
- Societe Orientale, Nouvelle Revue
- Les Origines de la Religion Chiite, Cambridge Üniversitesi 1982 yayını.
- İslâm ve Ahund (Azerbaycan lehçesiyle, 1900)
- Il ri Şima po islamu iv islame. (Rusça, 1901)
- Üç Medeniyet (1920)
- Serbest İnsanlar Ülkesinde (1930)
- Devlet ve Fert (1939)
- Teşkilât-ı Esasiye Kanunu Şerhi
- Hukuk-u Esasiye Nazariyesi

Türk Hukuk Tarihi

Serbest Fırka Hatıraları (1947-1969)

Hakkında

Samet Ağaoğlu : Babamdan Hatıralar (İstanbul, 1940)
Babamın Arkadaşları.

Fahri Çoker : "Ahmet Ağaoğlu", Türk Tarih Kurumu - Kuruluş Amacı ve Çalışmaları, s. 363-367

Ahmet Refik (Altınay)

Türkiye Tarihi Müderrisi
İstanbul 1880/1881— İstanbul 1937

Harbiye'yi bitirdi. Askerî okullarda öğretmenlik yaparken gazetelere sürekli yazı yazdı. *Tercüman-ı Hakikat* ve *Millet* gazeteleri başyazarı oldu. Harp Okulu tarih öğretmenliğine getirildi. Genelkurmay'da *Askerî Mecmua*'nın yayınını yönetti. Tarih-i Osmanî Encümeni'ne daimi üye seçildi. Balkan Savaşı sonunda emekli oldu.

Bu dönemde kütüphanelerde ve devlet arşivinde araştırmaları için bilgi ve belge topladı.

Tekrar orduda göreve çağrıldı. Sansür Genel Müfettişi oldu. Kavalalı Mehmet Ali Paşa'yı eleştiren birkaç yazısından ötürü Sadrazam Sait Halim Paşa tarafından görevinden azledildi, Ulukışla'ya arpa ve saman memuru olarak gönderildi. Bu fırsatı kullanarak, Nevşehirli Damat İbrahim Paşa hakkında araştırmalar yaptı. Eskişehir sevk komisyonu başkanıyken hastalanınca İstanbul'da oturmasına izin verildi.

Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda yabancı gazetecilerden oluşan bir heyetin başında Batum, Kars, Ardahan, Artvin, Erzurum, Erzincan ve Trabzon çevresinde Ermeni eylemleri hakkında incelemeler yaptı (1919).

1918'de Darülfünun'da önce Osmanlı tarihi, sonra Türkiye tarihi müderrisi oldu. Türk Tarih Encümeni başkanlığı yaptı. 1933 Darülfünun tasfiyesinde görevine son verildikten sonra da tarihsel içerikli yazılar ve kitaplar yazmayı sürdürdü; ama yaşam güçlüğü içinde kaldı.

Birçoğu bestelenmiş şiirleri ve şarkıları vardı. Demirbaş Şarl adlı eseri nedeniyle 1918'de İsveç hükûmeti tarafından bir nişanla ödüllendirilmiştir.

Yüzelli dolayında eser vermiş, gazetelerde ve dergilerde pek çok yazıları yayımlanmıştır. Zevkle okunan yazıları geniş halk kesiminde tarihsel yazı sevgisi yaratmıştır.

Başlıca Yayınları
- Tarihî Simalar (1915)
- Kadınlar Saltanatı (1916)
- Cem Sultan (1923)
- Âlimler ve Sanatkârlar (1924)
- Mimar Sinan (1929)
- Büyük İskender (1931)
- Hoca Nüfuzu (1933)
- Türk Mimarları (1936)
- Büyük Tarih-i Umumî (1910-1912, 6 cilt)
- Kafkas Yollarında (1919)
- Okul Tarih Kitapları (1912-1965 arasında 23 ders kitabının 49 kez basımı yapılmıştır)

Hakkında

Muzaffer Gökman : Tarihi Sevdiren Adam, Ahmet Refik Altınay: Hayatı ve Eserleri (İstanbul, 1978).

Hacı Âdil (Arda)

Hukuk-u Medeniyye Müderrisi
Lofça 1869— İstanbul 1935

İstanbul Hukku Mektebi'ni bitirdi. Selânik Hukuk Mektebi hocalığı yaptı. 1908 ve 1911'de iki kez Selânik mebusu, 1909-10 ve 1913-15'de iki kez Edirne Valisi oldu. 1910'da İttihat ve Terakki Merkez-i Umumî Mes'ul Murahhası ve Kâtib-i Umumisi oldu. İki kez Dahiliye Nâzırlığında bulundu (1912-1913). 1915'de Bursa mebusu seçildi ve 1918'e kadar Meclis-i Mebusan Reisliği yaptı.

Mütareke'de İttihat ve Terakki erkânıyla birlikte Malta'ya sürüldü. Sürgün'den sonra Almanya'da tedavi gördü. 1922'de önce Adana, sonra Bursa valisi oldu. 1923'de Reji (Tütün inhisarı) Müdürlüğü, sonra İnhisarlar İdaresi Meclis Reisliği yaptı. Lozan Antlaşması'na göre İstanbul'da kurulan Türk-Fransız Muhtelit Hakem Mahkemesi'nde Türk Hakemliği ve Darülfünun Hukuk Fakültesi'nde müderrislik ve müdürlük (dekanlık) görevlerinde bulundu.

Yayınları
- Borçlar Kanunu Şerhi (1929- 2 cilt)

Hakkında
- (Haz.) Hayri Orhun vb., *50 Ünlü Vali- Meşhur Valiler* (Ankara: İçişleri Bakanlığı Merkez Valileri Bürosu Yay., 1969), s. 285-92. Ölümü üzerine, Mithat Cemal Kuntay'ın yazdığı şiir için bakınız: *Yücel* (Şubat 1935), s. 1

Hasan Tahsin (Aynî/zade)

Maliye Müderrisi
Serfiçe 1877— İstanbul 1962

1896'da Mülkiye Mektebi'ni birincilikle bitirdi. Çeşitli liselerde müdürlük ve öğretmenlik yaptı. Mülkiye Mektebi ile Hukuk Fakültesi'nde muallimlik ve müderrislik görevlerinde bulundu. 1933 Darülfünun tasfiyesinde kadro dışı bırakıldıktan sonra, İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi'nde ve (1936'da Ankara'ya taşınıncaya kadar) Mülkiye'de öğretim üyeliğini sürdürdü. 1937 ve 1946'da jübileleri yapıldı.

1934'te dersleri lâğvedilerek İslâm Tetkikleri Enstitüsü'nden çıkarılan eski İlâhiyat Fakültesi ordinaryüslerinden Mehmet Ali Aynî/zade'nin kardeşiydi. Reşat Ekrem Koçu, İstanbul Ansiklopedisi'nde (Cilt III, s. 1618-19) onun hakkında şunları yazmıştır:

"Kırkbeş yılı aşan öğretim hizmetlerine ve yayınladığı çok kıymetli eserlerine, muhtelif gazete ve mecmualarda yazdığı ilmî makaleleri de eklenirse, Hasan Tahsin Aynî'nin 'Türk irfanı'na olan hizmeti için hiç tereddüt etmeden 'çok büyük' olmuştur, demek gerekir."

Başlıca Yayınları
- İlm-i Mâlî (1913 ve 1914)
- İlm-i İktisat (Ch. Gide'den çevirinin, 4. cildi, 1919)
- Ondokuzuncu Asır Bidayetinden Zamanımıza kadar
- Türk Bütçesi ve Maliye Sistemi (1928)
- Borsa Rehberi (1928)
- İlm-i Mâlî ve Maliye Kanunları (1934)

Hakkında
- Ali Çankaya, Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, Cilt III, s. 645-47.

Ismayıl Hakkı (Baltacıoğlu)

Ulum-u Tedris ve Terbiye, İslâm Bediyatı, İçtimâî Ruhiyat, İçtimâiyat Müderrisi.
İstanbul 1886— Ankara 1978

Darülfünun Tabiiyat Bölümü'nü bitirdi. İstanbul Darülmuallimini Usul-ü Tedris muallimi iken, 1911'de Avrupa'ya gönderildi. 1913'de Darülfünun Fenn-i Terbiye muallimi oldu. 1919'da Terbiye Müderrisi oldu. Darülfünun'da terbiye, sosyoloji, psikoloji; Sanayi-i Nefise Mektebi'nde sanat tarihi ve estetik dersleri verdi.

Maarif Nezareti Tedrisat-ı Tâliye, Tedrisat-ı Âliye ve Heyet-i Teftişiye Müdir-i Umumiliklerinde bulundu.

Edebiyat Fakültesi Reisliği (1922), Cumhuriyet döneminin ilk Darülfünun Eminliği (1923-1924) görevlerini yaptı.

1929 yılında Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü'nün kurucu müdürlüğü görevinde çalıştı.

12 Ağustos 1930'da kurulan ve 17 Kasım 1930'da kapanan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın İstanbul İl Başkanlığı'nı yaptı.

1933'de Darülfünun tasfiyesinde kadro dışı bırakıldı. 1934'de yayımlamaya başladığı haftalık *Yeni Adam* gazetesini ölümüne kadar sürdürdü.

1942'de Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Pedagoji Kürsüsü profesörlüğüne atandı. 1942-1946 yıllarında Afyon, 1946-1950 yıllarında Kırşehir Milletvekilliği yaptı.

1951-1973 yıllarında Türk Dil Kurumu yönetim ve yürütme kurullarında çalıştı. Uzun süre terim kolu başkanlığı yaptı.

Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Türk ve İslâm Sanatları Tarihi Enstitüsü'nde yıllarca çalıştı.

1977 yılında Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi tarafından kendisine onur doktorluğu sanı verildi.

Yaşamının son gününe kadar elinden bırakmadığı kalemini yerine göre bir hastabakıcı eli gibi yumuşak yaraları deşen, temizleyen bir neşter gibi keskin, gericiliği püskürten bir balta gibi sert biçimde başarıyla kullandı. Binlerce öğrenci yetiştirdi, 100'den fazla kitap, sayısız yazı yazdı, yüzlerce konferans verdi.

Başlıca Yayınları
- Talim ve Terbiye de İnkılâp (1912)
- Usul-ü Terbiye ve Tedris (1915)
- İzmir Konferansları (1915)
- Maarifte Bir Siyaset (1919)
- Terbiye Dersleri (1923)
- Jean Jacques Rousseau- Terbiye Felsefesi (1930)

Ismayıl Hakkı Baltacıoğlu

- Demokrasi ve Sanat (1931)
- İçtimaî Mektep- Nazariyesi ve Prensipleri (1932)
- Terbiye (1932)
- Tarih ve Terbiye (1933)
- Sanat (1934)
- Sosyoloji (1934)
- Felsefe (1938)
- Tiyatro (1941)
- Türke Doğru (1942-1943, 2 cilt)
- Batak (1943- Roman)
- Rüyamdaki Okullar (1944)
- Batıya Doğru (1945)
- Halk'ın Evi (1950)
- Kuran (1957- çeviri)
- Türklerde Yazı Sanatı (1958)
- Pedagojide İhtilâl (1964)
- Kültürce Kalkınmanın Sosyal Şartları (1967)
- Atatürk (1973)

Hakkında

Sabri Kolçak : I.H. Baltacıoğlu: Hayatı, Eserleri, Tezleri, Felsefesi. İzmir 1968

E. Taşdemirci : I.H. Baltacıoğlu'nun Eğitim Felsefesi. Ankara, 1973, 214 s. (A.Ü.Dil- Tarih Coğrafya Fak. Pedagoji Lisans tezi)

Howard E. Wilson
İlhan Başgöz : "I.H.Baltacıoğlu ve Toplumsal Okul", Türkiye Cumhuriyeti'nde Eğitim ve Atatürk. Ankara 1968, s. 129-133

Kemal Aytaç : "Baltacıoğlu'nun 'Eğitim Sistemi'nin Ana Gelişimi", Yeni Adam (Mayıs 1978), sayı: 921, s. 4-8

Not: *Yeni Adam*'ın bu sayısında Baltacıoğlu hakkında S. Ünver'in, H.R. Öymen'in, R. Adasal'ın, İ.A. Çubukçu'nun, M.R. İnan'ın, E.Z. Karal'ın ve diğer birçok tanınmış kişinin yazıları vardır.

Abdurrahman Münip Berkan

Abdurrahman Münip (Berkan)

Hukuk-u Medeniyye Müderrisi
Selânik 1884— İstanbul 1949

İstanbul Hukuku'ndan sonra, Paris Hukuk Fakültesi'nden de mezun olmuş ve Fransız adliyesinde staj görmüştür. 1914'te memlekete dönünce, mahkeme ve reisliklerinde ve Adliye Nezareti Umur-u Hukukiyye Müdürlüğü'nde bulundu.

Darülfünun müderrisliği gibi, Tramvay ve Tünel İdaresi hukuk müşavirliği de, İstanbul Barosu avukatlığı da son derece başarılıydı.

1946'da Demokrat Parti'den İstanbul milletvekili seçildi. Daha önce (1929'da bir vergi işinden ötürü) bir ay avukatlıktan men' cezası aldığı gerekçesiyle, CHP'li Nazım Poroy 6 Aralık 1946'da mazbatasının kabulüne itiraz etti. İnceleme yapan komisyon, seçim sonucunun kabul edilmesini önerdi. TBMM Genel Kurulu'nda 110'a karşı 123 oyla mazbatası reddedildi.

Başlıca Yayınları (?)

Hakkında

• H. Basri Erk, *Meşhur Türk Hukukçuları* (Adana, 1958), s. 433-36

Ali Ekrem Bolayır

Namıkkemalzade Ali Ekrem (Bolayır)

Şerh-i Mütun Müderrisi
İstanbul 1867— İstanbul 1937

Özel öğrenim gördü; Arapça, Farsça ve Fransızca öğrendi. Namık Kemal'in ölümü üzerine II. Abdülhamit tarafından Mabeyn Kâtipliğine atandı. 1906 Kudüs mutasarrıfı, 1908'de Akdeniz Adaları valisi oldu. 1909'da valilikten çıkarıldı. 1910'da Darülfünun Edebiyat Tarihi muallimliğine, 1912'de Rodos valiliğine getirildi. Yunan istilâsında esir düştü. Esaret dönüşünde Darülfünun müderrisi oldu. 1933 Darülfünun tasfiyesinden sonra Maltepe Askerî Lisesi'nde edebiyat öğretmenliği yaptı. Son yıllarda yoksulluk içinde yaşadı, Mazhar Osman tarafından bir süre tedavi edildi.

Edebiyatçı olarak ancak orta halli bir sanatkâr sayılan Ali Ekrem Bey, Türk Edebiyatı Tarihini en iyi bilenlerdendi.

Başlıca Yayınları

• Ruh-u Kemâl (1909)
• Zilâl-i İlham (1909)

Parti umdelerine aykırı fikir ve kanaata yer yok

1933 Darülfünun Tasfiyesi'nin amacı, Üniversite'yi tek-parti yönetimine şöyle arz-ı ubudiyyet edecek (kulluk sunacak) hale getirmekti (*) :

11.IV.1944

Sayın Vekilimize

Ebedi Şefimiz Atatürk'ün mutlu eliyle kurulmuş olan Fakültemizin biz Türk öğreticileri, bugün, 11 Nisan 1944 tarihinde toplandık. Partimizin programını yeniden madde madde okuduk. Partimizin prensipleri hakkında şimdiye kadar taşıdığımız inanı ve duyduğumuz heyecanı bu sefer de hep birlikte bir kere daha teyit ve tekit ettik. Kemalizmin, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi, Lâyik, İnkılâpçı ve Cumhuriyetçi umdelerinin kayıtsız şartsız hizmetkârı olduğumuzu; bize tevdi edilmiş olan Yüksek Öğretim gençliğini bu umdeler içinde yetiştirdiğimizi ve yetiştirmeğe devam edeceğimizi; bu umdelerin mâna ve değerine aykırı herhangi fikir ve kanaata, şimdiye kadar olduğu gibi şimdiden sonra da, yer vermiyeceğimizi; ve Partimizin Değişmez Genel Başkanı İnönü'ye bağlılığımızı derin saygılarımızla bildiririz.

Profesör	Ş. Aziz Kansu	İmza
”	N. Halil Onan	”
”	Abdülkadir İnan	”
”	Enver Ziya Karal	”
”	Akdes Nimet Kurat	”
”	Bekir Sıtkı Baykal	”
”	Cemal Alagöz	”
”	Necati Lugal	(Rahatsız)
Doçent	Pertev Boratav	İmza
”	Saadet Çağatay	”
”	Kenan Akyüz	”
”	Şinasi Altundağ	”
”	Halil Inalcık	”
”	Afet İnan	(Rahatsız)
”	Osman Turan	İmza
”	Halil Demircioğlu	”
”	Danyal Bediz	”
”	Niyazi Çıtakoğlu	”
”	Ferruh Sanır	”
”	Necati Akder	”
”	Muzaffer Şerif Başoğlu	(Bulanamadı)
”	Bedi Ziya Egemen	İmza
”	Niyazi Berkes	”
”	Behice Boran	”
”	Hamdi Ragıp Atademir	”
”	Nusret Hızır	”
”	Şükrü Akkaya	”
”	Melâhat Özgü	”
”	Necip Üçok	”
”	Bedrettin Tuncel	”
”	Adile Ayda	”
”	Saffet Korkut	”
”	Hamit Dereli	”
”	İrfan Şahinbaş	”
”	Orhan Burian	(Rahatsız)
”	Azra Erhat	İmza
”	Sedat Alp	”
”	Muzaffer Şenyürek	”
”	Seniha Tunakan	”
”	Ekrem Akurgal	”

(*) Bu resmî yazı, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dekanı Şevket Aziz Kansu tarafından, Maarif Vekili Hasan Âli Yücel'e sunulmuştur.

• Çocuk Şiirleri (1917)
• Ordunun Defteri (1918)
• Anavatan (1921)
• Lisanımız (1930)
• Şiir Demeti (1925)
• Usül-ü Kitabet Dersleri, Mesalik-i Edebiyye (1928)
• Namık Kemal (1930)

Hakkında

Nekrolojiler	: Türk Edebiyatı tarihlerinden başka,
M.Osman Uzman	: ”Namık Kemalzade Ali Ekrem”, *İstanbul Seririyatı*, 19 (1937), s.66-68.
Hasan Âli Yücel	: ”Ali Ekrem”, *Akşam* 6.9.1937. ”Ali Ekrem”, *Akşam* 29.9.1937.
A.İ.Tokgöz	: ”Ali Ekrem Bolayır”, *Yücel*, cilt: VI, s.56-57.

Ömer Ferit (Kam)

Şerh-i Mütun, sonra İran Edebiyatı Tarihi Müderrisi
İstanbul 1864— Ankara 1944

Bir süre Tıbbiye ve Hukuk'a devam ettikten sonra, özel eğitim gördü. Arapça, Farsça ve Fransızca öğrendi. Edebiyat, din, felsefe ve tarih alanlarında kendisini yetiştirdi. 1887 yılında Hariciye Nezareti Tercüme Odasına mülâzım olarak girdi, ayrıca Fransızca öğretmenliği de yapmaya başladı. 1914'te Darülfünun'a muallim (profesör) oldu. 1918'de Dar-ül Hikmet-ül İslâmiye'ye üye seçildi. 1919'daki Ali Kemal tasfiyesinde, bir süre Darülfünun dışında kaldı. 1923'te bir yıllığına Ankara'ya giderek TBMM'nin Tetkikat ve Telifat-ı İslâmiye Heyeti'nde çalıştı. 1924'te Metinler Şerhi, sonra da İran Edebiyatı müderrisi oldu. Maarif Vekâletinden Fazilet Mükâfatı aldı. 1933 Tasfiyesinde görevinden çıkarılmasına çok üzüldü. Gelmiş geçmiş en bilgili edebiyat tarihçilerindendi.

Ömer Ferit, Mehmet Akif (Ersoy), —1933 Tasfiyesinde kendisi gibi, işinden atılan— Fatih (Gökmen) Hoca ve Tahir-ül Mevlevî (Olgun) Bey ve Efendilerin yakın dostu, Türk musiki bilgini ve sanatçısı Ruşen Ferit Bey'in de babasıydı.

1943'te Ankara Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi İran edebiyatı kürsüsü profesörlüğüne yeniden atandı.

Başlıca Yayınları

• Türrehat (1887) ilk gençlik şiirleri
• Dinî ve Felsefî Musahabeler (1911)
• Vahdet-i Vücut (1912)
• Âsâr-ı Edebiye Tetkikatı (1916)
• Şerh-i Mütun (1919-1922)
• İlm-i Ahlâk (1924) E. Boirac'tan çeviri
• İran Edebiyatı Tarihi (1927)

Hakkında

• Agâh Sırrı Levent, *Prof. Ferit Kam, Hayatı ve Eserleri* (İstanbul, 1946)

Muslihiddin Âdil (Taylan)

Hukuk-u İdare Müderrisi
Selânik 1881— Ankara 1944

1902'de Mülkiye Mektebi'ni bitirerek devlet hizmetine girdi. İdareciliklerde bulundu. İkinci Meşrutiyet'te Selânik Hukuk Mektebi müderrisliğine ve müdürlüğüne atandı. 1909'da *Terakki-i Nisvan* (kadınların ilerlemesi) gazetesini çıkaran İsmet Sait hanımla evlendi. 1913'te İstanbul Hukuk Fakültesi müderris ve müdürü (dekan) oldu. 1918 güzündeki son İttihat ve Terakki hükûmeti zamanında Maarif Nâzırı Dr. Nâzım'ın müsteşarlığına getirildi. Sonradan, Ali Kemal tarafından azledildi. 1919 Temmuzu'nda Tarik (yol) adlı bir gazete çıkararak, Amerikan Mandat'sı yanlılarına karşı Millî Mücadeleyi savundu. (Gazetesi 1920 Ocak ayında kapatıldı.) Çeşitli davalarda solcuların avukatlığını üstlendi. Lozan Barış Konferansı'nda Türk Heyeti müşaviri oldu. Darülfünun'dan atılıncaya kadar Hukuk Fakültesi'nde müderrislik, sonra da avukatlık yaptı.

Başlıca Yayınları

• Mukayeseli Hukuk-u İdare Dersleri (Selânik, 1911)
• İktisat Dersleri (Selânik, 1912)

Bu kitaptan bir bölümü, (Kerim Sadi?) *Katkı* dergisinde (Sayı 22, Ocak 1976, s. 14-22) özetlemiştir: ”Muslihiddin Âdil Sosyalizmi Nasıl Aydınlatıyordu?”

• Malûmat-ı Hukukiyye (İstanbul, 1914)
• Malûmat-ı Ahlâkiyye ve Medeniyye (1915)
• Alman Hayat-ı İrfanı (1917)
• Beynelmilel İçtimaiyyat Kongresi ve İntibalarım (1922)
• Cumhuriyet Çocuklarına Malûmat-ı Vataniyye, 2 cilt (1926-27)

Hakkında

• Ali Çankaya, Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, Cilt III, s. 936-38.

Yeni Gündem okurları derginin iç politika sayfalarında Halkçı Parti'ye çok fazla yer verildiği yolunda, ilk bakışta haklı gibi gözükebilecek bir yargıya sahip olabilirler. Ancak Türkiye'de iç politika ve bunun yapıcıları olan siyasi partiler dikkatle, tarafsız bir gözle gözlendiğinde en yoğun tartışmaların ve düşünce ayrılıklarının sergilendiği ve en fazla hareketliliğin varolduğu partinin Halkçı Parti olduğu da bir gerçek. **Yeni Gündem**, bugüne kadar Halkçı Parti içindeki bu hareketliliği ve farklılıkları okurlarına aktarmaya çalıştı. Şimdilerde Halkçı Parti Sivas milletvekili Sayın *M.Kemal Palaoğlu*'nun adı, partinin yeni genel başkan adayları arasında geçiyor. Bugüne kadar Halkçı Parti'yi dikkatle izleyen **Yeni Gündem** bu gelişmeye kayıtsız kalamazdı. Hem Halkçı Parti'nin portresini tüm çizgileri ve renkleriyle tamamlamak, hem de açıkça genel başkanlığa aday olduğunu söyleyen Sayın *Palaoğlu*'na haksızlık etmemek için aşağıdaki söyleşiyi yapmak bizim için kaçınılmazdı. Umuyoruz okurlarımız bu söyleşiyi okuduktan sonra, Sayın *Palaoğlu*'nun, demokrasi konusunda çok hassas ve taraflı bir yayın organı olan **Yeni Gündem**'de, konuya ilişkin düşüncelerinin yayımlanmasının hiç de yanlış olmadığı konusunda bizimle fikir birliğine varacaklardır. Aslında Sayın *Palaoğlu* ile daha birçok konu üzerinde de görüştük. Örneğin, *"alternatif iktisat politikaları"* konusunda da Sayın *Palaoğlu* ilginç açıklamalar yaptı. Sayın *Palaoğlu*, sosyal demokrasiye de farklı bir yaklaşımda bulunduğunu açıkladı. Ne yazık ki, tüm görüşmeyi olduğu gibi aktarmak **Yeni Gündem**'in sayfa yetersizliği nedeniyle mümkün değil. Bu nedenle aşağıdaki söyleşi, Sayın *Palaoğlu*'yla yaptığımız görüşmenin yalnızca bir bölümünü oluşturuyor...

M.Kemal Palaoğlu: Calp'le ayrılığım ideolojik

"Sayın Palaoğlu, Halkçı Parti'nin kuruluşundan bu yana bir türlü bir kimlik kazanamadığı gözleniyor. Parti, adeta bir kimlik bunalımı yaşıyor. Bu yargıya katılıyorsanız temel nedenlerini açıklar mısınız?"

— Cevabıma, bir partinin kuruluşundan neyi anladığımdan başlamak istiyorum. Halkçı Parti'nin, parti olarak sosyopolitik anlamda henüz kurulmadığına inanıyorum. Şüphesiz yasal gerekleri yerine getirmek açısından Halkçı Parti, 19 Mayıs 1983 günü İçişleri Bakanı'na verilen dilekçe ile kurulmuştur. Ama, sosyopolitik olarak henüz kurulmamıştır. Kuruluş sürecini, kesilmeyen, artan sancılarıyla ve arayışlarıyla halen yaşamaktadır ve galiba daha uzun bir süre de yaşayacaktır. Söz konusu durumun bu dönemin öbür partileri için de geçerli olduğuna inanıyorum. Dönemin olağandışı ve özgün koşulları, böyle gerektiriyordu. Geçmişe baktığımızda, toplumumuzda şu veya bu şekilde izler bırakmış, topluma damgasını vurmuş, değişik zaman dilimleri içinde doğmuş, yaşamış siyasal partilerin hepsi, kuruluş dilekçelerini ilgili mercilere verirken sosyopolitik anlamda çoktan kurulmuşlardı. Ve o dilekçe, son biçimsel işlemi oluşturuyordu.

Oysa Halkçı Parti dilekçesini İçişleri Bakanı'na verirken, bu, partinin kuruluş yolundaki *ilk* işlemini oluşturuyordu. Kuruluşu ondan sonra yaşıyoruz ve yaşayacağız. İşte ben arayışların ve sancıların temeldeki nedenini böyle açıklıyorum. Halkçı Parti henüz kurulmamıştır. Düşünerek, taşınarak ve hangi anlama gelebileceğini ölçerek, tartarak söylemek istiyorum: Halkçı Parti bir kimlik bunalımı içindedir. Ben bir üyesi olarak partimin, halkın özlemlerine, taleplerine, yani halkın "temayülat-ı umumiyesine" mutabık olabilecek bir kimliğe ulaşmasını temenni ediyorum.

"Bu açıklamanız bir başka soru sorma olanağını verdi. Galiba Halkçı Parti kurulurken, kamuoyunda etkinliği olan soldaki isimler bir liste halinde getirilip, içinden kurucular seçildi. Böylece parti kuruldu sayıldı. Görüldüğü gibi, bu, birkaç kişinin iradesine bağlı, tepeden bir kurulma. Şimdi, bu şekilde kurulan bir partinin o sizin bahsettiğiniz halkın 'temayülat-ı umumiyesine' mutabık hale gelebilmesi mümkün mü?"

— Ben bunu, içtenlikle söyleyeyim ki, mümkün görmekteyim ve onun için de bu doğrultuda çaba gösteriyorum.

"Bakın, Türkiye 1946'dan beri bir demokrasi dönemi yaşıyor. Fakat bunun çok iyi gitmediği ortada. Üç defa ciddi kesintilere uğradı. Bunun temel nedeni Türkiye'de demokrasinin tepeden kurulabileceğine, Batılı demokratik kurumları olduğu gibi aktararak kurulabileceğine inanılmış olması. İşe böyle başlayınca demokrasi bir türlü halka mal olamadı. Halk, demokratik kurumların kendisi için taşıdığı anlamı kavrayamadı. Çünkü o kurumları kendisi mücadele ile oluşturmadı. Şimdi bu örneği bir siyasi parti düzeyine indirgersek, aynı şekilde kurulmuş bir siyasi partinin, sizin umduğunuz biçimde halka mal olabilmesi nasıl mümkün olur?"

— Benzetmeniz doğru. Ama ben Türkiye'de demokrasinin bütünüyle bir ithal metaı olduğuna tümüyle katılmıyorum. Fakat adım adım, mevzi mevzi halk tarafından mücadelesi verilerek kazanılan bir hayat biçimi de olmadığı ne yazık ki doğru. Böyle kazanılmış olsa kolay kaybedilmemesi gerekirdi. Ancak Türk toplumu serbest bırakıldığında tercihini daima demokrasiden yana yapmıştır. Serbest bırakıldığında diyorum, çünkü halkımız bürokrasinin tasallutundan bir türlü kurtulamamıştır...

"Umutlu ve inançlısınız Sayın Palaoğlu. Herhalde bu nedenle genel başkan adayları arasında adınız geçiyor. Bunu tespit edelim, genel başkanlığa aday olacağınız doğru mu?"

— Sayın Köymen, bunda bir ölçüde gerçeklik payı var. Halkçı Parti'de saklanamaz biçimde ve saklanmasına gerek de olmayan bir başkanlık sorunu var. Benim adaylığım kesin değil. Arkadaşlarımın temennileri, benim niyetim var. Kurultayımıza daha çok uzun bir zaman bulunduğu için, yıpranmamak gibi basit politik kaygılarla değil, ama zamanın ne getirip götüreceğini bilemediğim için sadece niyetim var diyorum. Adaylığı demokratik bir fantazi olarak almıyorum. Yani parti içi demokrasi vardır, birden çok sayıda aday iyi bir şeydir, falan gibi dürtülerle aday olmaya niyetlenmiyorum. Cesaretle ve açıkça söylemek istiyorum ki, muhtemel adaylığım yönteme, yönetime ve detay politikalara muhalefetimden kaynaklanmıyor. Çok açık olarak ifade ediyorum, aday olma niyetimin altında yatan temel neden ideolojiktir...

"O zaman, Sayın Palaoğlu, söz, sizin yönetimle ideolojik farklılığınıza geliyor..."

— Halkçı Parti'nin Sayın Genel Başkanı'na içtenlikle saygısı olan bir insanım. Ben, iyi muhalefet yapılıyor, yapılamıyor, parti iyi yönetiliyor, yönetilemiyor gibi tartışmaların dışında kalmak istiyorum. Her şeyden önce ben Halkçı Parti Genel Başkanı'nın demokrasi anlayışıyla mutabık olmadığını söylemek mecburiyetindeyim.

Hatırlayacaksınız, birkaç gün önce bir demecinde, Türkiye'nin baş sorununun demokrasiye dönmek olduğunu ifade buyururken Sayın Calp, kendisi için demokrasinin, ekonomiden de, çalışma hayatından da, işçi sorunlarından da, hatta politikadan da önemli olduğunu söylemiştir. Özünü teşkil etmesi gereken sorun ve dayanaklardan böylesine soyutlanarak gökyüzünün bir tarafına itilen bir demokrasi anlayışıyla mutabık olmama imkân yoktur. Böyle bir ayrılığın ideolojik olduğunu söylemek herhalde yanlış olmuyor. Demokrasi konusundaki düşüncelerimiz bu kadar farklı olduğu için, demokrasiye dönüş yolundaki mücadele konusunda da son derece derin ve ciddi ayrılıklara sahip oluyoruz.

Sayın Genel Başkan'a göre, koşullar toplumun dışında, görünmeyen bir mekânda ve bilmediğimiz birtakım eller tarafından oluşturulmuştur. Biz onların demokrasi için uygun hale getirilmesini ve bize sunulmasını oturup bekleyeceğiz, sonra o koşullar içinde muhalefet yapmaya başlayacağız! Olmaz böyle şey. Bu tutuma alabildiğine abartılmış bir determinizm demeye bile imkân yok. Çünkü abartmalı determinizmlerin de ciddiyeti vardır.

"Peki Sayın Palaoğlu, size göre Türkiye'de demokratikleşmeyi engelleyen koşullar nelerdir?"

— Bugün demokrasiye dönüşün karşılaştığı güçlükler... Daima olduğu gibi yapısal ve tarihsel birtakım güçlükleri var. Batı'da demokrasi, bir tarihsel sürecin yaşanmasıyla oluşmuş. Bir sınıfın siyasi ideolojisi olarak yükselmiş ve yerleşmiş. Profesyonel politikacılar, hem demokratik iklimi yapmak, hem de onun içinde politika yapmak gibi bir dramı yaşamamışlar. Oysa Türkiye'de politikacılar böyle bir açmazla karşı karşıyadır.

Demokratikleşmenin önündeki güncel güçlüklere gelince... Çoğulcu ve özgürlükçü olmayan bir siyasi rejime demokrasi denemez. Türkiye'nin bugünkü pozitif hukukuyla, çoğulcu bir demokrasiden bahsetmek mümkün değildir. Ama bunu adım adım inşa etmek gerekir. Bu kolay bir şey değildir. İzninizle bu noktada Türkiye'de anayasalar karşısında takınılan tavırlara değinmek istiyorum. Türkiye'de 1960'dan sonra, altını çizerek belirtmek istiyorum, anayasalar ya günah keçisi olmuştur, ya fetiş. Her iyilik her kötülük ona mal edilmek istenmiştir. Çok ilginç bir anımı nakletmeme izin verin. Kısa bir süre önce yeni bir eve taşındım. Taşınırken, eski fotoğrafların konduğu zarflardan biri patladı, fotoğraflar döküldü. Tesadüf bu ya, yüzlerce fotoğrafın içinden küçük boyutlu biri, kendisini bana gösterip hatırlatmak istercesine apayrı bir yere düştü. 1964 yılında bir Anadolu ilçesinde bir 27 Mayıs kutlama töreninde saptanmış bir enstantane: Öğrenciler bir "tak-ı zafer"in altından geçiyorlar, tak'ın üstünde şöyle bir cümle yazılı: *"Anayasalar bir milletin namusudur."* Türkiye, anayasalar karşısındaki bu tavrı aşmak mecburiyetindedir. Anayasalar saygı ve riayet beklerler ve herkesin boynunun borcu da budur. Ama anayasalar dokunulmaz ve değişmez hukuk metinleri de değildir. Çoğulcu ve özgürlükçü demokrasiye geçebilmek için Türkiye'nin bir anayasa sorunu vardır. Değişikliklerin toplumun dışında oluşacağını zannetmek yanlış bir düşüncedir. Önyargılarla, düşmanca duygularla dolu olmaksızın, ama anayasayla mutabık olunmayan görüşleri oluşturmak, bu görüşleri meşru zeminlerde savunmak ve değişiklik için bir toplumsal bilinç ve özlem yaratmak bugün demokrasiden yana politikacılar için kaçınılmaz bir görevdir.

"Demokrasiye kapalı bir ideolojinin topluma empoze edilmiş olması gibi bir sorun da yok mu?"

— Sanıyorum böyle bir güçlük de var. Örneğin, siyaset denen ezeli ve evrensel uğraş Türkiye'de bilinçle sevimsiz, gereksiz ve geçersiz kılınmak istenmiştir. Değerli bir toplumbilimcimiz şöyle bir olayı aktarır: *"Bir köyde, 1960'dan bir hayli sonra, köylülerle konuşurken Adnan Menderes'in bahsi geçer. Köylü rahmetli Menderes'i şöyle değerlendirir: Bir tek kusuru vardı, siyasetle uğraştı."*

Bir başka şey; geçtiğimiz yıllarda Türk toplumu hatırlamak istemediği acı günler gördü. Anarşi ve teröre karşıyım. Ama anarşinin, terörün demokrasiyle özdeşleştirilmesi ve demokrasinin ürünüymüş gibi sunulması son derece tehlikelidir. Siyasetin, bütün kötülüklerin kaynağı olduğu düşüncesi bir ideoloji gibi zerkedilmiştir halka.

"Bunu kırmamız lazım..."

— Evet, kırmamız, aşmamız gereken budur. Siyaset ezelidir, evrenseldir, daima varolacaktır, onsuz olunamayacaktır. Çoğulcu ve katılımcı bir demokrasi, Türkiye'nin tercihi budur, güçleri, yetkileri ne olursa olsun kimse bunun üzerinde tartışamaz. Yani, soyut bir demokrasi değil. Parlamento var, beş yılda bir seçim var, hayır mesele bundan ibaret değil. Daha yoğun katılmacılıkla, çoğulculukla, özgürlükçülükle büyüyen, güçlenen bir demokrasi. Meselemiz bu. Hedefimiz bu.

A.K.

"Parti politikası" içte varsa dışta da vardır

MURAT BELGE

SODEP Genel Sekreteri *Hicri Fişek,* **Yeni Gündem**'in bu sayısı için kendisiyle yapılan "dış politika" görüşmesinde şöyle diyor: "Ben kişisel olarak dış politika konusunda ulusal bir koalisyon oluşturulmasından yanayım. Ancak, bu takdirde dış temsilcilerimiz, Dışişleri Bakanlığımız uluslararası platformlarda kendilerini daha güçlü hissedebilirler."

Hicri Fişek'in bu sözleri, Türkiye'nin dış politika konusuna geleneksel bakışı çerçevesinde, **yeni** bir anlayışı yansıtmıyor. Tarihî bakımdan her zaman egemen olmuş görüştür bu, günümüzde de aşağı yukarı bütün politik çevrelerce paylaşılmaktadır. Kısaca şöyle özetlenebilir: "Dış politika zorunlu olarak **ulusal** sorunları ilgilendirir; ulusal sorunlarda ulusal görüş birliği olmalıdır; bir uluslararası sorun karşısında ülke içinde birden fazla görüş olması bizi zayıf düşürür."

"Ulusal" kavramı, Türkiye'de, "akan suları durdurur" kavramlardan biridir. İç politika konularında bile politik tarafların kendilerini temsilcisi saydıkları bir "ulusal çıkar" adına hasımlarını "vatan hainliği" ile kolaylıkla suçlayabildikleri bir ülkede, dış politika konusunda "ulusal birlik" görüşünün önem kazanması anlaşılır bir durumdur. Böylece, *Hicri Fişek*'in sözünü ettiği "ulusal koalisyon" her zaman geçerli olmuştur. Geleneksel olarak, politik partiler dış sorunların "millî" özünü, "millî" kabul edilen özünü paylaşmışlar, aralarında çıkan görüş ayrılığı olsa olsa "daha millî" bir öneride bulunmaları biçimini almıştır.

Bu bakımdan Dışişleri Bakanlığı, gelen bakanın partisine göre değişik politikalar uygulama açısından, öbür bakanlıklara oranla (Millî Savunma Bakanlığı dışında) sürekliliğini daha çok koruyabilmiştir. Ne var ki, oldukça istisnaî özerklik ve sürekliliğine rağmen, Türkiye Dışişleri Bakanlığı'nın kendi politikalarını oluşturduğu genel alanı belirlediği söylenemez. Bu alan, en azından Cumhuriyet'in başlangıcından bu yana devleti yönlendiren güçler tarafından belirlenmiştir. İşte Türkiye Dışişleri Bakanlığı da, bu belirlenmiş alan içinde, Türkiye'nin belirlenmiş ittifakları çerçevesinde, kendi özgül politikalarını kurar ve uygular.

Hicri Fişek'in değindiği "ulusal koalisyon"da zaten bu önceden belirlenmiş alan üzerinde oluşmuş bir koalisyondur. Böyle olmasa, zaten bu dış politika yaklaşımlarının seçilen her yeni meclisle az çok değişime uğraması beklenebilirdi. Oysa dış politikadaki sürekliliğin seçim dönemlerini aştığını görüyoruz. Sözkonusu koalisyonun fiilî varlığı, Büyük Millet Meclisi'ni de, dış politikanın nihaî belirleyicisi konumuna getirmiyor.

Bunların doğal bir sonucu olarak, dış politika, halkın en az bilgi sahibi olduğu alanlardan biridir Türkiye'de. "Ulusal koalisyon"un belirlediği doğrultuda ve uygun gördüğü zamanda halkın kendi katılımını açığa çıkarması, örneğin bir yürüyüş, bir miting yapması istenebilir. Ama bunun dışında, dış politika avamın bilgisinden ve ilgisinden uzak tutulur.

Politik kadrolara gelince, "ulusal koalisyon" tarafından "aşırı uç" sayılmayanları, bu durumdan herhangi bir sıkıntı duymamaktadır. Nitekim, şu son ve özel dönemde, derginin bu sayısındaki konuşmalarda görüldüğü gibi, "parlamento dışındaki muhalefet" olarak anılan partilerden ikisinin yaklaşımları "ulusal koalisyon"un tam içindedir. SODEP'in Genel Sekreteri, şunları söylüyor: "Ancak bizim de bir sosyal demokrat parti olarak detaylarda birtakım farklı görüşlere sahip olduğumuz bir gerçektir. Biz de NATO'da kalınmasından, AET ile ilişkilerin geliştirilmesinden yanayız. Ama bunların Türkiye'nin çıkarlarını zedelemeden, yüklerini artırmadan gerçekleştirilmesini istiyoruz." Bildiğimiz birçok sosyal demokrat partinin yalnız "detaylarda" değil, öze ilişkin konularda çok farklı tavırları vardır. Ama "detayda" farklı tavır almakla yetinen bir sosyal demokrat parti bile, bu "detay"ı "çıkarları zedelemeden" ve "yüklerini artırmadan" gibi deyimlerden daha farklı bir biçimde dile getirirdi. Çünkü başka çizgide herhangi bir partinin de, bu düzeyde, bunun tersini düşüneceği akla gelmez.

Bir ülkenin "dış politika"sı konusunda, içteki politik güçler arasında bir "ulusal koalisyon" olması önce **mümkün müdür,** sonra **istenir midir?** Toplumda ciddi bir iktidarın yanı sıra bir de ciddi muhalefet olacağını varsayıyorsak, yani gerçekten **çok-partili** bir demokratik düzen ve **gerçekten özerk partiler** olacağını düşünüyorsak, normal olan, dış politika konusunda da farklı görüşler olmasıdır. Bu, **ilkesel** düzeyde böyledir, normal olarak böyledir, ama şüphesiz belirli somut konjonktürlerde, belirli bir dış politika sorunu konusunda geniş bir konsensus oluşabilir. Şimdi biz bunu mutlaka ulaşılması gereken bir durum, bir zorunluk olarak mı görüyoruz, yoksa koşullara bağlı bir durum olarak mı?

Dış politikada farklılık, iç politikada farklılığın kaçınılmaz bir sonucudur; bu bakımdan, içeride "tek tip düşünce"yi kurallaştırmamış bir rejimde, "tek tip dış politika" da mümkün değildir; yani, bunun kurallaştırılması mümkün değildir.

Ama demokrasi açısından bakıldığında böyle bir şey *istenir* de değildir. "İstenir" olmamasının öyle özel bir nedeni yok: bir ülkede, iç politikada demokrasi, görüş farklılığı, öneri çeşitliliği hangi nedenlerle istenirse, aynı nedenler dış politika için de geçerlidir.

Bu satırlar yazılırken, Amerika'nın Ermenilerle ilgili son kararının tartışılması TBMM'de hükümet partisi üyeleri tarafından reddedilmiş ve Halkçı Parti milletvekilleri de bunun üzerine salonu terketmişti. Böyle bir olay, Türkiye'de partiler arasında dış politika konusunda sert ayrılıklar olduğunu mu kanıtlıyor? Hiç değil. Bu konuda şöyle bir teamül olduğu söylenebilir: Türkiye'nin dış politikasının belirli ittifakları, nirengi noktaları vardır. Bunun yanı sıra, bu konulardan uzak tutulmaya çalışılan halkta ve kamuoyunda, söz konusu çerçeveye pek de uygun olmayan eğilimler, düşünceler olduğu bilinir. Böyle krizli anlarda muhalefet partileri o ittifakların gerçek ağırlığını taşımak durumunda olan iktidara karşı, yukarıda belirttiğim gibi "daha millî" tavırlar alarak puan toplamaya çalışırlar. Ama onların iktidar olması durumunda politikanın değişeceğine inanmak için fazla sebep yoktur; nitekim geçmişte, iktidarlar ve muhalefetler değişmiş, ama geleneksel dış politikamız değişmemiştir. Dolayısıyla, mecliste çıkan tartışmanın, partiler arasında temele dayanan görüş ayrılıklarıyla bir ilgisi yoktur.

Dış politika konusunda da, başka birçok konuda da "ulusal koalisyon" havası olanca ağırlığıyla devam ettiği için, geçtiğimiz on beş gün içinde yalnızca üç ciddi "hainlik" vakası tespit edebildik. Suçlular, kocasına ihanet eden *Füsun Erbulak,* maç anlatırken hakemi yeterince protesto etmediği için hangi milletten olduğu anlaşılamayan TRT spikeri, bir de İsrail'e giderek dış politikamızın "tutarlı" çizgisini bozan Halkçı Parti milletvekilleriydi. □

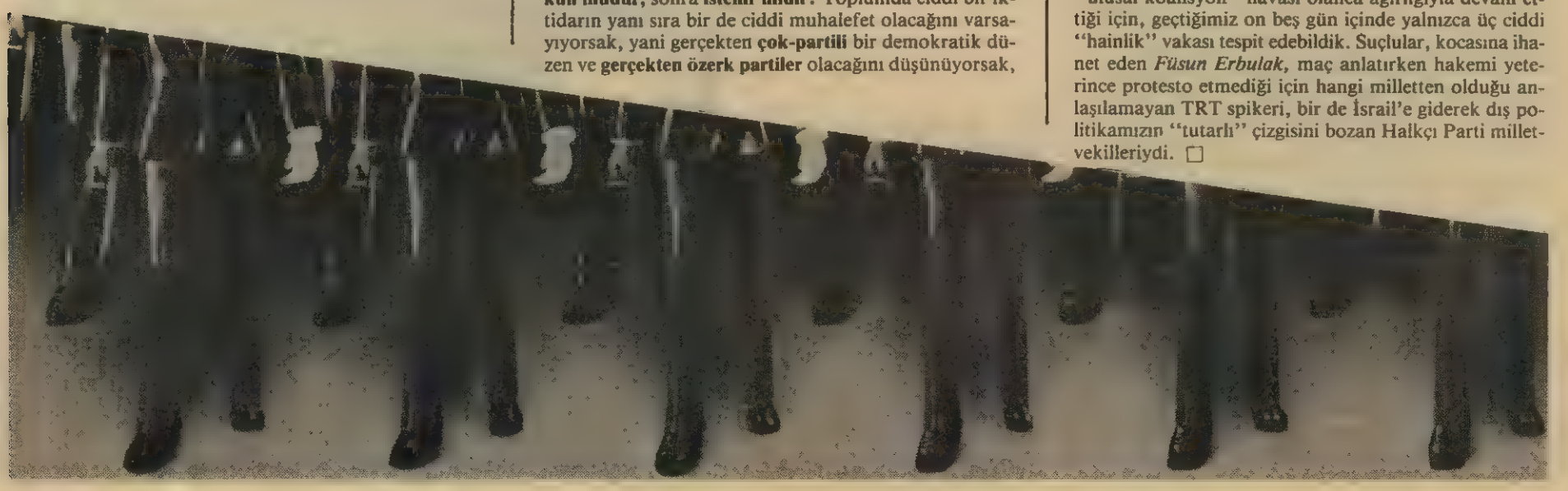

SODEP Genel Sekreteri'yle ABD ve dış politika üstüne

"Seçim hesaplarını dostluğa yeğliyorlar, dehşete düşüyorum"

"Sayın Fişek, Türkiye ile Amerika arasındaki ilişkilerde belli bunalımlı dönemler yaşandı. Bunlardan birisi "Johnson Mektubu" dediğimiz olayla ortaya çıkan dönemdi. Bir başkası 1974 yılında Kıbrıs Harekâtı ile başlayan ve Amerika'nın Türkiye'ye uzun yıllar silah ambargosu uygulamasıyla süren bir bunalım dönemiydi. Şimdi galiba ABD Temsilciler Meclisi'nde Ermeniler'le ilgili alınan karar ve bu kararı Başkan Reagan'ın desteklediğini açıklamasıyla yeni bir bunalımlı dönemin eşiğinde bulunuyoruz. Geçmiş bunalımları ortaya çıkaran olayları gözönüne aldığımızda, acaba sizce bu olay birtakım köşe yazarlarımızın ve genelde basınımızın ve bazı politikacılarımızın değerlendirdikleri ölçüde vahim bir olay mıdır?"

— ABD ile Türkiye arasındaki bunalımlar genellikle ABD'deki seçim dönemleri sırasında ortaya çıkar. Bu daha çok ABD'de varlığını bildiğimiz ve önemli oy potansiyellerine sahip olan lobilerin etkisiyle ortaya çıkar. Şüphesiz iktidarların seçim hesabı içinde bulunmaları sonderece doğaldır. Ancak beni dehşete düşüren şey, ABD başkanlarının ve bu arada *Reagan*'ın seçim hesaplarını, hem de bir ittifak içinde birlikte bulundukları Türkiye gibi bir ülkeyle iyi ilişkilerinin devamının üstünde tutmalarıdır.

Son tutumun vehameti bence şurada: *"Ermeni soykırımı"* hikâyesinin tarihî gerçeklere uymadığı, çeşitli defalarca, çeşitli yazarlar, tarihçiler, politikacılar tarafından yapılan açıklamalarla kanıtlanmıştır. ABD Kongresi'ni oluşturan sayın üyelerin ve Başkan *Reagan*'ın bu gerçeği bilmemeleri olanaksızdır. Belki böyle bir karar *"seçim dönemidir, seçimden sonra unutulup gider"* gibi bir düşünceyle ciddiye alınmayabilir. Ancak dikkatinizi çekerim, alınan sadece bir karar değil. Ortada bir yasa tasarısı var. Çıkarılmak istenen bir yasayla *"Ermeni soykırımı"* iddiaları yasal olarak tescil edilmek isteniyor. Böyle bir yasa çıktığında, eğer ABD bir hukuk devleti ise, bundan böyle ABD dış politikasının söz konusu yasanın gereklerine göre düzenlenmesi de kaçınılmaz hale geliyor.

Bir önemli nokta daha var. Bugün NATO'yu yıpratmak isteyen çeşitli güçler mevcuttur. Aynı şekilde bu güçlerin yanında Türkiye'yi Batı dünyasından kopartmak isteyen bir güç daha var. Bu iki güç işbirliği halinde. Şimdi bu durumda Türkiye'nin çok dikkatli olması ve hem NATO'nun yıpranmasını ve hem de kendisinin Batı dünyasından kopmasını kolaylaştıracak reaksiyonlarda bulunmaması lazımdır. Onun için Türkiye'nin ABD'nin takındığı bu tavra karşı hem gerekli reaksiyonu göstermesi, fakat aynı zamanda da bu reaksiyonunda ifrata kaçmaması gerekmektedir.

"Peki Sayın Fişek, böyle bir yasanın çıktığını varsayalım. Bu, ABD dış politikasının pratiğine nasıl yansıyacaktır? Örneğin, ABD kalkıp Türkiye Cumhuriyeti topraklarının bir kısmını da içine alacak bir 'Ermenistan Cumhuriyeti'nin kurulması için girişimde mi bulunacaktır?"

— Bu konuda ben size basit bir örnek vereyim. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu'nun bir alt komisyonunda beş-altı yıl önce ben üye idim. Hükümet temsilcisi olarak değil ama, bir uzman olarak o alt komisyonda görev almıştım. Bu komisyonun hazırlayacağı bir rapora bazı ülkeler *"Ermeni soykırımını"* modern çağların ilk genosit uygulaması olarak koydurmak istiyorlardı. Başarılı olamadılar. Ama böyle bir maddenin konmaması yolunda bizim yaptığımız mücadeleyi ABD temsilcisinin sonuna kadar desteklediğini belirtmem gerekir. Eğer ABD temsilcisi bizi desteklemeseydi sanırım mücadelemiz o kadar kolay bir biçimde başarıyla sonuçlanmayacaktı. İşte böyle bir yasanın ABD'de kabulü, en azından benzer durumlarda bizi ABD desteğinden mahrum kılacaktır ki, bunun etkileri herhalde küçümsenemez.

"Şimdi birden aklıma geldi. Sanıyorum, biz toplum olarak bir önyargıya sahibiz. 'Etrafımızın düşmanlarla çevrili olduğu', 'Türk'ün Türk'ten başka dostu olmadığı' yolunda bir yargıdır bu. Özellikle de şimdi içinde yaşadığımız olaylarla yüzyüze gelince, bu yargı politikacılarımızın, devlet adamlarımızın ve basınımızın gayretleriyle pekiştirilir. Siz böyle bir yargıya katılıyor musunuz?"

— Devletler arasındaki ilişkiler hiçbir zaman dostluk, ya da düşmanlık gibi kavramlarla açıklanamaz. Devletler arasındaki ilişkilerde ne ebedi düşmanlıklar ve ne de ebedi dostluklar söz konusu değildir. Bu alandaki tüm ilişkiler çıkar ilişkileridir.

"Müttefikler arasındaki ilişkiler bile zaman zaman düşmanlık biçiminde görülebilir, deyince aklıma hemen bir başka dış sorunumuz geldi. Türkiye'yle Yunanistan arasındaki yıllardan beri süren ve zaman zaman çok sertleşen ilişkiler. Aslında bana göre Türkiye'yle Yunanistan'ın iyi ilişkiler içinde bulunması için hemen her türlü koşul var. Örneğin, halklar ortak bir kültür mirasına sahip. Türkiye Cumhuriyeti'nden sonra bu iki ülke oldukça uzun süren bir iyi ilişkiler dönemi yaşamış. Ortaklaşa davrandıklarında daha çok çıkar sağlayabilecekleri bir turizm potansiyeline sahipler. Hal böyle iken siz bu iki ülkenin ilişkilerindeki bozukluğu neyle izah ediyorsunuz?"

— Dünyaya baktığımızda bile Türkiye ile Yunanistan'ın ilişkilerindeki gerginliğin eşine rastlanmadık bir gerginlik olduğunu görüyoruz. Bu gerginlik bana göre de aklın almayacağı, mümkün olamayacak bir gerginlik. Halklar arasında gerçekten birbirlerine karşı büyük bir yakınlık ve sıcaklık var. Ayrı milliyetten iki insanın arasında olabilecek en sıcak, en dostane ilişki ancak bir Türk'le bir Yunanlı arasında mümkün olabiliyor. Ama kendi haline bırakılırsa, spontane olarak bu böyle. Devletler ilişkisi söz konusu olduğu zaman, ortaya bambaşka bir tablo çıkıyor. Bana göre, bunun en temel nedeni yıllardan beri toplumların birbirlerine düşman oldukları, düşman olmaları gerektiği yolunda yoğun bir şartlandırmaya maruz kalmış olmalarıdır. Bu şartlandırma ne yazık ki Yunanistan'da daha yoğun bir şekilde yapılmaktadır.

Cumhuriyet döneminde bizim Yunanistan'la gerçekten çok iyi ilişkilerimiz olmuştur. Örneğin, İkinci Dünya Savaşı'nda Naziler Yunanistan'ı işgal ettikleri zaman, Türk Hükümeti Yunan Hükümeti'ne gıda yardımı dahil her türlü konuda yardımcı olmuş, destek sağlamıştır. Türkiye'ye sığınan Yunanlıları bağrına basmıştır. Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkiler gönül isterdi ki hep böyle olsun. Ama Yunan hükümetlerinin tutumları ne yazık ki buna olanak tanımamaktadır. Türkiye'nin burnunun dibindeki adalar silahlandırılırsa, buraları birer askerî üs haline getirilirse, herhalde bu tür davranışlara karşı Türk hükümetlerinin sessiz kalması beklenemez.

"Az önce Yunanistan'ın Adalar'ı silahlandırdığından söz ettiniz. Bunun pek dostça bir davranış olmadığını söylediniz. Doğru. Ama örneğin biz de, bir Ege Ordusu kurduk. Şimdi size göre, bu tutumun da Yunanlılar tarafından hasmane bir davranış olarak nitelendirilmesi doğru değil mi?"

— Ege Ordusu'nun kuruluş tarihi *"Kıbrıs Barış Harekâtı"*'nın hemen sonrasına rastlar. O sıralarda iki ülke arasındaki havanın ne kadar sert olduğunu herhalde hatırlarsınız. *"Acaba Kıbrıs Barış Harekâtı bir Türk-Yunan savaşına dönüşebilir mi?"* biçiminde bir endişe vardı her iki tarafta da. İşte Ege Ordusu bu endişeden dolayı kurulmuştur. Ve sanıyorum bu endişe hiç de haksız değildir. Kaldı ki size şunu söyleyeyim, Türkiye'nin kendi toprakları içinde nerede ordu kuracağı kendi bileceği bir iştir. Antlaşmalarla sınırlandırılmamıştır. Oysa Yunanistan'ın Ege Adaları'nı silahlandırması Lozan Antlaşması'na aykırıdır. Bir uluslararası antlaşmanın ihlalidir.

"Az önceki konuşmanızda Nazi işgali sırasında Türkiye'nin Yunan hükümetine ve halkına yaptığı yardımı olumlu bir davranış olarak nitelendirdiniz. Oysa siz Sayın Fişek, geçenlerde Sayın Başbakan'ın Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkileri yumuşatmak amacıyla yaptığını söylediği bir jeste çok sert bir tepki gösterdiniz. Türkiye'nin Yunan Adaları'na su ve elektrik vermesi yolundaki teklifi çok sert bir biçimde eleştirdiniz. Niye böyle bir tepki gösterdiniz?"

— O tepkiyi şimdi de gösteririm. Böyle bir tepki göstermemde hem hukukçu olmamın ve hem de yaşımın büyük etkisi var. Benim kuşağım için Lozan Antlaşması do-

"Hicri Fişek'e göre "dünyada çözülemeyecek sorun yok" ve Türk-Yunan gerginliğinde "bir süre sonra iki taraf da pes edecek."

kunulmaz bir antlaşmadır. O zamanlar biz bu antlaşmayı bir bayram olarak kutladık. Şimdi Yunanistan bu antlaşmayı ihlâl ediyor. Ben bir hukukçu olarak da bu durumu hazmedemiyorum. Böyle bir açık ihlâlde bulunan bir devlete karşı Sayın *Özal*'ın gösterdiği türden iyi niyetlerin doğru bir tutum olduğu kanısında değilim.

"Öyleyse Sayın Fişek, bugünkü aşamada size göre ilişkilerin normale dönüşmesi için Türkiye'nin yapabileceği hiçbir şey yoktur. İlk önce Yunanistan bir şeyler yapmalıdır. Yanlış mı anladım yoksa?"

— Hayır, hayır katiyen değil. Ben, Yunanistan ilkin şunları yapsın, biz ancak ondan sonra Yunanistan'la bir tartışma masasına otururuz demiyorum. Gel görüşelim diyorum.

"Peki Sayın Fişek, sizin SODEP olarak gelin görüşelimin dışında somut bir öneri paketiniz var mı?"

— Hayır yok. Ama bu demek değildir ki, böyle bir imkân yok. Bilmeniz lazım ki, böyle bir imkânı realize edebilmek için bütün dosyaya vakıf olmak gerekir. Biz bugün böyle bir bilgilenmeye sahip değiliz. Ancak basın sayesinde birtakım bilgilere sahip oluyoruz. Gerçi ikinci büyük partiyiz ama parti olarak bu konuda hiçbir şeyden haberimiz yok. İktidarın görevi, bu derece önemli bir konuda bizimle işbirliği yapmak ve bizi bilgilendirmektir. Ama yapmıyor.

"O zaman ancak iktidara gelince bu tür soruları cevaplandırabileceksiniz, öyle mi?"

— Vallahi öyle.

"Şimdi başka bir konuya geçelim. İzninizle bir yargımı belirtmek istiyorum. Bana öyle geliyor ki, biz Kıbrıs sorununu halledemedikçe, Yunanistan'la ve aynı zamanda Batı'yla olan ilişkilerimiz durmadan sorun üreten bir ilişkiler demeti olarak sürüp gidecektir. Kıbrıs, her uluslararası platformda bizim için pürüz olarak karşımıza çıkacaktır. Siz bu yargıma katılıyor musunuz?

— Yargınıza tamamen katılıyorum. Ancak bu sorunun çözümü çok güç. Kıbrıs Barış Harekâtı'ndan bu yana on yıl geçti. Ve bu süre içinde sorunlar çözüleceği yerde giderek kemikleşti. Bu noktada ben iki tarafın da tutumunu değiştireceklerini sanmıyorum. O kadar ki, bence bugün Kıbrıs'taki anlaşmazlık Türkiye ve Yunanistan'ın müdahaleleri ile çözülecek bir anlaşmazlık olmaktan da çıkmıştır. Adadaki iki toplum, Türkiye ve Yunanistan'dan bir anlamda bağımsız olarak karşı karşıya gelmişlerdir artık. Ve her iki tarafın da durumlarını değiştirmek arzusunda olduklarını sanmıyorum. Türkiye ve Yunanistan bu iki toplumu durumlarını değiştirmek açısından ne kadar zorlayabilirler onu da bilmiyorum. Bir tarafta Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti kurulmuş. Öbür tarafta bir bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti var. Bu durumda sorunların çözümü gerçekten çok güç. Ama dünyada çözülemeyecek hiçbir sorun yoktur. Ve ben önyargısız, uygarca yaklaşılabildiği takdirde bu sorunun da çözülebileceğine inanıyorum. Bana öyle geliyor ki, bir süre sonra artık her iki taraf da pes edecektir. Ve bundan sonra da sorunun çözüm umudu ortaya çıkacaktır. Şimdilik bu konuda ancak bunları söyleyebilirim.

"Sayın Fişek, son bir soruyla sohbetimizi noktalayalım. Bana öyle geliyor ki, Türkiye'de dış politika iktidarlar ile muhalefetin üzerinde en çok fikir birliğine vardıkları alan olmuştur. Galiba bunun tek istisnası 1965-1969 döneminde parlamentoda yer alan Türkiye İşçi Partisi'dir. Siz bu durumu normal, istenen, olması gereken bir durum olarak mı görüyorsunuz? Bir sosyal demokrat parti olarak sizin dış politikaya farklı bir yaklaşımınız var mı? Var ise bu farklılık hangi noktalarda?"

— Ben kişisel olarak dış politika konusunda ulusal bir koalisyon oluşturulmasından yanayım. Ancak bu takdirde dış temsilcilerimiz. Dışişleri Bakanlığı'mız uluslararası platformlarda kendilerini daha güçlü hissedebilirler. Bu da gereklidir. Türkiye İşçi Partisi'nin değişik bir tutum içinde bulunması normaldi. Çünkü Türkiye İşçi Partisi örneğin, NATO'ya karşı idi. Bu durumda tabiî ki benim az önce söylediğim tür bir ulusal koalisyondan yana olamazlardı. Ama bugün bakıyoruz, bütün siyasi partiler NATO gibi, AET gibi konularda aşağı yukarı aynı görüşü paylaşıyorlar. Öyleyse dış politika konusunda birlikte hareket edebilmek için yeterli maddi bir temel vardır.

Ancak bizim de bir sosyal demokrat parti olarak detaylarda birtakım farklı görüşlere sahip olduğumuz bir gerçektir. Biz de NATO'da kalınmasından, AET ile ilişkilerin geliştirilmesinden yanayız. Ama bunların Türkiye'nin çıkarlarını zedelemeden, yüklerini artırmadan gerçekleştirilmesini istiyoruz. Sosyal demokrat bir parti olarak barış bizim için kutsaldır. Ama her ne pahasına olursa olsun barış gibi bir düşünceye de sahip değiliz. Biz Türkiye'nin çıkarlarını sonuna kadar savunan, ama akılcı ve soğukkanlı bir dış politikadan yanayız. □

AYDIN KÖYMEN

Gökberk Ergenekon'la "ABD ile son durum" üstüne

"Bizim için şaşırtıcı!"

"ABD Temsilciler Meclisi'nde Ermenilere ilişkin olarak alınan karar ve bu kararı Başkan Reagan'ın desteklediğini açıklamasıyla, Türk-Amerikan ilişkileri galiba yeni bir bunalımlı dönemin eşiğine geldi. Geçmiş bunalımları ortaya çıkaran olayları da hatırlayarak bize bu konudaki düşüncelerinizi açıklar mısınız?"

— Dış ilişkilerin temelinde karşılıklı çıkarlar yatar. Biz bu temel üzerinde dış ilişkilerin dostluk içinde ve birbirinin onurunu incitmeden düzenlenmesinden yanayız. Biliyorsunuz Türkiye ile ABD arasında ilk bunalıma yol açan olay, siyasî literatürümüze *"Johnson Mektubu"* diye geçen olaydı. Mektup, Türkiye'nin ABD'den aldığı silahları, ABD'nin izni olmadan kullanamayacağını, zamanın Türk hükümetine kaba bir biçimde hatırlatıyordu. Haksız ve dostluk ilişkileriyle bağdaşmayan bir mektuptu bu. Biz aldığımız silahı nerede ve nasıl kullanabileceğimize kendimiz karar vermedikten sonra niçin silah alalım? Hatırladığım kadarıyla da o zamanlar ABD'nden silah alınırken zaten böyle bir kayıt konmamıştı. Konamazdı da. Bu nedenle ABD'nin tutumu, dostlukla bağdaşmıyordu diyorum. Gereken tepkiyi de görmüştür zaten.

Türk-ABD ilişkilerinde ikinci bunalımlı dönem, hemen *"Kıbrıs Barış Harekâtı"*'ndan sonra başlar. İki kere katliama uğramış soydaşlarımızı kurtarmak için yapmıştık bu harekât. Ondan sonra ABD kalktı *"madem sen bu harekâtı yaptın, ben de sana silah ambargosu uygularım"* dedi.

> ***"DYP Genel Başkan Yardımcısı'na göre "Ege Adaları bizim."***

Son olay daha da vahimdir. ABD açıkca Türkiye'nin toprak bütünlüğünü gözardı etmektedir. Gerçekle ilişkisi olmayan *"Ermeni soykırımı"* iddialarını desteklemiş olmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti toprakları içinde bağımsız bir Ermenistan kurma hayaline kapılanlara çanak tutmaktadır. Yıllar yılı dost ve müttefik bildiğimiz bir ülkenin böyle bir tutum içinde bulunması bizi hayal kırıklığına uğratmıştır. Bu bizi arkadan hançerlemek anlamına gelmektedir...

"Az önce yanılmıyorsam dış ilişkilerin temelinde karşılıklı çıkarların yattığını söylediniz. Bu durumda dış ilişkileri 'dost', 'düşman' gibi kavramlarla açıklamak herhalde sizin için de mümkün olmasa gerek. Öyleyse ABD'nin bu tutumu karşısında niye bu kadar çok şaşırdınız?"

— Bakın ben size dış ilişkilerin karşılıklı çıkarlar üzerinde dostça ilişkiler biçiminde yürütülmesinden yana olduğumuzu söylemiştim. ABD dost ve müttefik bir ülkedir. Dost ve müttefik bir ülkenin takındığı bu tavır doğal olarak bizim için şaşırtıcıdır. Şimdi ayrı bir noktayı belirteyim, hükümetin bu konudaki tepkisi son derece yetersizdir. Türkiye'ye açıkca hakaret edilmektedir ve hükümet konuyu *"seçim hesabı"* gibi gerekçelerle örtbas etmeye çalışmaktadır. Buna tepki gösterilmeyecek de neye tepki gösterilecektir? Bir diğer acı nokta da Türkiye'de insanların bu tür olaylara karşı tepkilerini yitirmiş olmalarıdır. Daha doğrusu bu yitirtilmiştir. Hükümetin yapmadığını biz yapıyoruz. Olayı şiddetle protesto ediyor, kınıyoruz.

"Öyleyse siz ABD ile ilişkilerin yeniden gözden geçirilmesinden mi yanasınız?"

— İlkin bir noktayı açıklığa kavuşturalım. ABD bizim de içinde yer aldığımız hür dünyanın ve NATO İttifakı'nın en etkili temsilcisidir, üyesidir. Bu yüzden biz ABD ile olan dostluğumuza büyük önem veriyoruz. Ve ABD'nin bu tutumunu dostlukla bağdaştıramıyoruz. Bilinmelidir ki, konumu ne olursa olsun, uluslararası ilişkilerde önem verdiğimiz ilkelere ters düşen davranışlarda bulunan ülkelere karşı sessiz kalamayız. Tek başımıza da ayakta durmasını biliriz. Bu tür davranışlar karşısında biz, ulusal birlik içinde şiddetli bir ulusal tepki gösterilmesinden yanayız. Bu durumlarda hükümetlerin en büyük dayanağı, kamuoyundan gelecek tepkilerdir. Fakat ne yazık ki hükümet, böyle bir tutumdan yana değildir. Düşmanca davranışlar karşısında hâlâ dostluktan bahsetmek gayrı ciddidir.

"Size Başbakan'ın Yunanistan'a uzattığı 'dostluk eli' konusundaki değerlendirmenizi de soracaktım. Ama sanıyorum, siz bu davranışı da gayrı ciddi buluyorsunuz?"

— Nasıl uzatmıştı dostluk elini Başbakan? Biraz hatırlatır mısınız?

"Başbakan İstanbul'da yaptığı son basın toplantısında şunları söylemişti: 'Yunanistan Türkiye'ye oranla küçük ve güçsüz bir ülkedir. Aramızda birtakım ihtilaflar olmuştur. Bu ihtilaflarda, devamlı olarak da biz neticede galip gelmişiz. Hadiseyi daha iyi değerlendirme bakımından biraz da onların yerine kendimizi koyup öyle düşünmemiz lazım'. **Başbakan bunları söylemiş, sonra da örneğin, Yunan adalarına sağlanacak birtakım hizmetlerle, 'insanî' düzeyde başlatılabilecek bir yakınlaşmanın, genel sorunları çözmede yardımcı olabileceği görüşünü yinelemişti."**

— İlk olarak *"Yunan adaları"* deyimine karşı olduğumuzu belirteyim. Diplomatik kaygılarla adlandıracak olursak, o adalar Yunan adaları değil, olsa olsa *"Ege adaları"*dır. Bizim görüşümüze göre ise o adalar *"Türk adaları"*dır. Haritaya bakacak olursanız, görürsünüz ki bu adalar Anadolu'nun Ege Denizi'ne uzanmış olan parmaklarıdır. Yunanistan bu adaları almak için ne yapmıştır? Savaşmış mıdır?

Evet, bunu belirttikten sonra sorunuzun cevabına geçeyim. Başbakanın değerlendirmesi yanlıştır. Bu nedenle tutumu da yanlıştır. Tarihe bakacak olursanız, Türkiye ile Yunanistan arasındaki tüm sorunların Yunanistan'ın düşmanca tutumundan kaynaklandığını görürsünüz. Batı Trakya'daki yüz elli bin soydaşımıza yapılan eza ve cefa nasıl unutulur? Anadolu'yu işgale kim kalkışmıştır? Bu adaları uluslararası antlaşmalara aykırı olarak kim silahlandırıyor? Şimdi siz bu durumda Yunanistan'a dostluk eli uzatacaksınız. O zaman insan bu kimin başbakanıdır diye tereddüt ediyor. Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkiler ancak Yunanistan'ın tutumunu değiştirmesiyle yumuşatılabilir.

"Sayın Ergenekon, sorularıma verdiğiniz cevaplar bana artık fazla bir soru sorma olanağını bırakmadı. Kıbrıs sorununun çözümü konusundaki düşüncelerinizi alacaktım. Ama az önce yaptığınız açıklamalar, cevabın ne olacağını ortaya çıkardı. Bari şöyle sorayım: Kıbrıs sorununun uluslararası platformlarda başka konular görüşülürken bile Türkiye'nin önüne bir handikap olarak çıktığı tespitine katılıyor musunuz? Ve Türkiye'nin dış ilişkilerini daha sorunsuz bir biçimde yürütebilmesi için, bu sorunun mutlaka çözülmesi gerektiği düşüncesinde misiniz?"

— Evet, tespitinize katılıyorum. Kıbrıs sorununun mutlaka çözülmesi gerektiğine de inanıyorum. Ama bir tespit de ben yapayım. Kim getiriyor her yerde bu sorunu karşımıza? Yunanistan. İş böyle olunca tek taraflı olarak Türkiye'nin bu sorunu çözmesinin imkânı yoktur. Burada da Yunanistan'ın iyi niyetini —eğer varsa— göstermesi şarttır.

"Sayın Ergenekon, dış politika anlayışınızı kısaca açıklar mısınız?"

— Dış politikaya ilişkin ilkelerimiz şunlardır: Biz, uluslararası ilişkilerde karşılıklı çıkarların ve onurun korunmasından yanayız. İkincisi, ilişkiler bu esas üzerinde kurulurken, aynı zamanda Türkiye, ilişkilerini iktisadî kalkınmasına yardımcı olacak biçimde de kurmalıdır, diyoruz. Ve son olarak da, diyoruz ki, Türkiye dış ilişkilerini, etrafında bir *barış çemberi* oluşturacak biçimde düzenlemelidir. Biz, az önce söylemeyi unuttum, *"akıtlerine bağlı"* bir Türkiye istiyoruz. Bir diğer önemli konu da, Türkiye'nin dış ilişkileri belirlerken güvenliğini artırıcı, sağlamlaştırıcı yönde hareket etmesidir.

"Hükümetin dış politikası konusunda ne tür eleştirileriniz var?"

— Bazı çevrelere göre *Özal* dış politikaya ticarî kaygılarla yaklaşmaktadır. Böyle bir değerlendirme var. Biz bu değerlendirmeye katılıyoruz.

"Örnek verir misiniz? Mesela Arap ülkeleriyle ilişkilerde son günlerde görülen gelişmeleri böyle bir kaygı çerçevesinde mi değerlendiriyorsunuz?"

— Hayır. Araplarla ilişkilerin, Müslüman ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesini biz de istiyoruz...

"O değilse, bu kaygıyı kanıtlayan başka ne gibi bir örnek var?"

— Bakın, ben *"şöyle şöyle bir değerlendirme var, biz bu değerlendirmeye katılıyoruz"* dedim.

"Peki. Teşekkür ederim."

A.K.

PERU: Komünal aile mutfaklarından toplu mezarlara

JÜLİDE ERGÜDER

"*Lima'nın Mutfak Devrimi*": *Newsweek*'in 3 Eylül 1984 tarihli sayısında yer alan Peru yazısının başlığı buydu. Kişi başına yıllık gelirin 655 dolar olduğu, çalışan nüfusun üçte ikisinin asgarî geçim düzeyini bile tutturamayan ücret aldığı, enflasyonun yüzde 105 nisbetinde seyrettiği, yiyecek fiyatlarının ise daha da süratle arttığı, çok yoksul bir ülke Peru. İşte, bu dayanılmaz yoksullukla mücadele amacıyla, Perulu kadınlar, sayıları 300'ü bulan komünal aile mutfakları kurmuşlar. Ev kadınlarının on ya da yirmisinin biraraya gelip, münavebe ile alış-veriş, yemek pişirme ve temizlik-bulaşık işlerini yaptıkları aile mutfakları, yoksul halka çok ucuza yemek sağladığı gibi, ailelerin biraz nefes almasını da sağlamış. Aile mutfaklarının olağan "menü"sünde bir çorba ve günün yemeği yer alıyor: ayrıca, kahvaltılık tahıl veya hafif bir akşam yemeği verenler de var.

Sınırlı bir faydası olsa da, aile mutfakları teşebbüsü, ev kadınlarının daha az günlük mesai ile daha çok sayıda insanın karnını doyurmalarına hizmet ediyor. Kaldı ki, işin bir de sosyal yardım yönü var: kocası tarafından terkedilen kadınlar, işini kaybeden ücretliler veya ağır bir hastalıkla sarsılan aileler, aile mutfaklarından bir süre için bedava istifade edebiliyorlar. Ayrıca, aile mutfakları çevresinde biraraya gelen kadınlar, kendi dergilerini neşredip, arada bir düzenledikleri protesto gösterilerinde hükümetin kamu hizmetlerini artırması taleplerini dile getirerek siyasî bir güç kazanma yoluna girmişler. Bu sayede, Peru Merkez Bankası'ndan bir milyar dolarlık hibe kopartmayı ve kilisenin desteğini almayı başarmışlar. Bu nedenle, ülkedeki siyasî partilerin, fazla temsil hakkı vermeksizin, bu hanımların siyasî etkinliğinden yararlanma yolları aradıkları haber veriliyor.

Kızılderili uygarlıklarının ülkesi

Peru, Ekvator, Bolivya ve Kolombiya ile birlikte, Latin Amerika'nın "And Dağları Ülkeleri" grubunu oluşturur. Üç önemli bölgesi Andlar, Amazon bölgesi ve kıyı şerididir. Çoğu 6.000 m.'yi aşan Andlar'ın, yılda üç metreden çok yağmur alan *Amazonas* ile yıllık yağış ortalaması 37 mm.'yi geçemeyen sahil şeridini birbirinden ayırır. Kızılderili medeniyetlerinin ülkesi olan Peru'da, özellikle sarp yerlerde İnkalar'dan kalma yollar hâlâ kullanılır. Halkın çoğu (Sierra'da yüzde 80, genelde yüzde 47) Kızılderili; en yaygın diller *Quechua* ve *Aymara*. Bir o kadar da melez var. Genellikle Lima'da yaşayan saf kan beyazlar çok küçük bir azınlık. Hızla çoğalan nüfus, son yarım yüzyılda iki katına çıkmış bulunuyor.

Peru'nun son derece zengin maden yatakları asırlar boyu yabancı şirketlerin iştahını uyandırmış. Peru halen dünyanın dördüncü gümüş üreticisi. Sömürge devrinde işletilen altın ve *guano* bugün ikinci plana düşmüş En önemli maden zenginliğini demirsiz madenler oluşturuyor. Madenlerin dağlarda genellikle 3.500 m. irtifada bulunması, işletme masraflarını fazlasıyla yükseltiyor. Bu nedenle, Peru Maden Bankası, maden işletimi için, bilhassa Amerikan şirketlerine büyük kolaylıklar sağlıyor. (bak. Çerçeve)

Yedi toplu mezar ve 89 ceset

Zengin maden yataklarına rağmen yoksulluktan yakasını kurtaramayan Peru'yu (tıpkı öbür Latin Amerika ülkeleri gibi) siyasî çalkantılar da sarsıyor. Peru'yu geçen Ağustos sonunda manşetlere geçiren olay, güneydeki Huanta'da meydana çıkarılan yedi toplu mezar oldu. Mezarlardan çıkan, çoğu genç olan 89 cesedin elleri arkadan bağlanmış, başlarına da kukuleta geçirilmişti. Dağılmaya başlayan cesetlerin kimliklerini tesbit etmek mümkün olamadı. Ancak, cesetlerde işkence izleri belirlendi.

Fernando Belaunde Terry: "Düşman, eski düşman değil."

Ayacucho eyaletindeki toplu mezarlar, önümüzdeki bahar yapılacak başkanlık ve genel seçimlere sekiz ay kala, devlet başkanı *Belaunde*'yi pek güç durumda bıraktı. *Belaunde*, toplu mezarların Maoist gerilla hareketi *Sendero Luminoso*'nun (Aydınlık Yol) marifeti olduğunu iddia ettiyse de, muhalefet ve insan hakları savunucuları bu iddiaya şiddetle karşı çıktılar. Nitekim, bazı görgü şahitlerinin verdikleri ifadeler, cesetlerin Peru Silahlı Kuvvetleri'nin anti-gerilla birlikleri tarafından bir süre önce tutuklanan ve o zamandan beri kaybolan kişilere ait olabileceği hususunda ciddi şüpheler uyandırdı. Kaldı ki, polisin kifayetsiz kalması üzerine, gün geçtikçe kuvvetlenen *Sendero Luminoso*'nun artan nüfusuna karşı etkili tedbirler almak mecburiyetini hisseden *Belaunde* hükümetin gerillaların faaliyet gösterdiği bölgelere bir çok defalar ordu birlikleri gönderdiği biliniyor. Dolayısıyla, aynı zamanda başkomutan olan *Belaunde*'in başlangıçta emir verdiği gerillalara karşı "ölçülü bir ilerleme" harekâtı, ölçüyü biraz kaçırmış görünüyor.

Oniki yıllık askerî yönetimden sonra...

Başkan *Belaunde, Parti Accion Popular*' ın (Halk Hareketi Partisi) adayı olarak 1980'de başkan seçilmişti. Bu, yüzde 43 oy oranıyla iktidara gelen *Beluande*'nin ikinci başkanlık dönemiydi. 1969'da ilkinin tamamlanmasına çok az bir zaman kala ordu tarafından devrilen *Belaunde*, alelacele sürgüne gönderilmişti. Kimi siyasî gözlemciler, *Belaunde*'nin orduya karşı ihtiyatlı tavrını bu sevimsiz tecrübeye bağlıyorlar.

Peru'daki askerî idarenin, özellikle ilk dönemde, sol niteliği ağır basmaktaydı. Ordu, ülkede varolan bütün siyasî grupları karşısına alırken, bunlara karşı güç olarak, halkı sokağa davet etti. Lâkin, ordunun devrim retoriğini canlı tutma çabaları, halkın sokak eylemleri ile birleşince, iş tümüyle denetimden çıktı. 1975'te ordu içindeki bir ikinci darbe ile duruma bir kez daha hakim olunmaya çalışıldıysa da, bu, yerleşik güçlerin yanı sıra devrimci güçlerin de ordu aleyhine dönmesine yol açtı. Böylece, askerî yönetim tam bir fiyaskoyla sonuçlandı.

1980'de *Belaunde*'nin iktidara gelişi, ordunun yarattığı karmaşaya halkın tepkisini dile getiriyordu. *Belaunde*, 12 yıl boyunca, askerî idareye hiçbir taviz vermemiş, ilke düzeyinde katı bir muhalefet sürdürmüştü. Yönetimin gayrımeşruluğu durmaksızın uyguladığı gibi, Kurucu Meclis'in (1977) anayasa çalışmalarını da boykot etmişti. Ne var ki, *Belaunde* de altı ay bile dayanamadı, eski karmaşa ve iktisadî yıkıntı geri döndü. İktidara gelişinin üzerinden iki yıl geçmeden *Accion Popular* iki hizibe bölündü. Ana muhalefet partisi olan APRA içindeki hizip çatışması silahlı çatışmaya dönüştü.

On iki yıllık bir *ara*dan sonra yeniden demokrasiye geçen Peru'da *Belaunde*, birtakım hamleler yapmadı değil: bir milyon kişiye istihdam imkânı yaratabilmek için kamu harcamalarını artırma, toprak reformu, petrol yatakları ile maden ocaklarındaki yabancı hisseleri devletleştirme vb. Lâkin, IMF ve ABD'nin baskısı, son yıllarda sık sık görülen grevlerle birleşince, bu hamlelerin hızı kesildi. Yine de *Belaunde*, ücretleri dondurarak, IMF ve Dünya Bankası'ndan bir milyar dolarlık kredi alabildi.

1981'de petrol, bakır, kurşun ve gümüş gibi başlıca ihraç ürünlerinden [belli başlı alıcılar ABD (yüzde 32.4), AET ülkeleri (yüzde 19.9) ve Japonya (yüzde 13)] elde edilen gelir, döviz kurlarındaki düşüş yüzünden, beklenilen seviyede gerçekleşemedi. Ayrıca, Amerikan yatırımlarını özendirmek gayesi güdülerek alınan önlemlere de solcu gruplar ile ordu karşı çıktı. Özetle, Peru ekonomisinin dış şartlara bağımlı özelliği değişmedi. Yoksulluk yüzünden dağlardan kaçan Kızılderililer'in kente göçü, meselâ Lima'da beş milyon (ülkenin toplam nüfusunun yaklaşık üçte biri) gibi aşırı bir nüfusun ve iktisadî faaliyetlerin de yüzde 70'inin temerküzüne sebep oldu.

Sierra'da hâlâ iki buçuk milyon köylü topraksız, çalışan nüfusun yarısı işsiz. Bürokrasi ise, işletme konusunda fevkalâde beceriksiz. Bu nedenle de, bazı sektörleri yebancı sermayenin işletimine açmaya zorlanıyor. Ve, ülkenin istikrarsız yapısı halk hareketlerinin güçlenmesini çabuklaştırıyor. *Belaunde*'nin iktisat bakanı *Manuel Ulloa*, 1983 Ocağı'nda yerini *Fernando Schwald*'a terketti. Aynı yılın ortalarına doğru, iktidardaki merkez-sağ Halkçı Eylem ve Halk Hareketi Partisi ittifakı, kilisenin de desteğini sağlayan, kuvvetli bir sol muhalefet karşısında giderek yıprandı. Sendiklar, hükümetin başarısız iktisadî politikasına grevlerle (özellikle dört büyük sendikanın 1983 Martı'ndaki genel grevi) karşılık verdiler.

Ayacucho'da bir hapishane kapısı... Kızılderili kadınları, tutuklanan kocalarından bir haber alabilmek için bekleşiyor.

Sendere Luminoso ise, ülkenin güneyinde "kurtarılmış bölgeler" kurmaya başladı.

Marksistler'in 1983 mahallî seçimlerindeki başarısı

Peru, 1983 mahalli seçimlerine işte böyle bir ortamda girdi. Daha Haziran'da hükümet, *Sendero Luminoso* gerillalarının Lima'yı bir hafta elektriksiz bırakmalarını gerekçe göstererek, iki aylık olağanüstü hal ilân etti. Ayrıca, anayasal hakları ve 300 kişiyi gözaltına aldı.

Sendero Luminoso'nun bombalı saldırıları ve seçimleri boykot çağrılarına rağmen, 7.6 milyon Perulu seçmenin büyük çoğunluğu Kasım'da sandık başına gitti. Seçim sonuçları, ülkedeki genel huzursuzluğu olduğu gibi yansıtıyordu.

14 Kasım'da, *Schwald* hükümetinin aldığı geniş güvenlik eylemleri ve seçimlerin âdil şekilde yapılması sayesinde muhalefetin zafere ulaştığını açıkladı. Birleşik Sol'un adayı *Alfonso Barrantes*, Lima'da rakiplerine büyük fark (oyların yaklaşık yüzde 40'ı) yaparak belediye başkanı seçildi. Ayacucho eyaletinde belediye başkanlığını, oyların yüzde 46'sını alan muhalif Padin Partisi adayı *Concha* kazandı. Öbür bölgelerde de sosyal demokrat adaylar öne geçmişti.

Barrantes Lima'ya bir çeki düzen vermeye giriştiğinde, projelerine hükümetin muhalefeti başta olmak üzere, belediye işçilerinin üç hafta süren grevi, gecekondu sahiplerinin binalarını terketmemek için direnmeleri gibi bir dizi zorlukla karşılaştı. Lima'nın yetmiş milyonluk bütçesinin dörtte üçü belediye işçilerinin ücretlerine ayrıldığı için, *Barrantes*'in bürokrasi ile çatışması kaçınılmazdı. Neyse ki, Dünya Bankası'ndan 82.5 milyon dolar tutarında borç alarak, Lima'nın parça bölük altyapısını düzeltme faaliyetlerine başlayabildi. Ayrıca, 200 bin okul öncesi çocuğa süt dağıtımı, çeşitli sağlık hizmetleri, diş hastalıklarının önünü almak için fluoridli su temini ve fukara halka piyasa fiyatının dörtte birine balık satışı gibi tasarıları içinse, ek yardım bekliyor. *Barrantes*'in bu başarıları, gelecek başkanlık seçimlerinde aday olması yönündeki taleplerin yoğunluk kazanmasına neden oldu. Bu yüzden, *Belaunde*'nin başkanlık koltuğunu tehdit eden yalnızca toplu mezarların yarattığı skandal değil; bir de *Barrantes* var...

Belaunde Terry, "Aydınlık Yol"u temizlemeyi başarabilecek mi?

Belaunde, başkanlık seçimlerinden önce hükümetin yeterince güçlü olduğunu ispatlayabilmek için, ülkede faaliyet gösteren "Aydınlık Yol"u sindirmek zorunda. Benzeri bir temizlik harekâtının üstesinden kolaylıkla 1965'te gelebilmişti ama bu sefer işi zor. Kendisinin de belirttiği gibi, *"Muharebe uzun ve güç olacak; çünkü düşman eski düşman değil."*

Siyasî gözlemciler, Sendero Luminoso'nun, Castro' nun Küba Devrimi'nden sonra Latin Amerika'nın bütün ülkelerinde görülen isyancı gruplardan bambaşka bir üslûb, görünüm, araç ve hedefe sahip olduğunu belirtiyorlar. 1965'te Peru'da silahlanıp dağa çıkan önde gelen genç entelektüellerin çoğu Kübalı'ydı ve orta ve yüksek burjuvaziye mensuptu. MIR (Devrimci Sol Hareket) ve FLN (Ulusal Kurtuluş Ordusu) bu dönemin başlıca gerilla örgütleriydi. Bu örgütlerin başlıca hedefi (ki, sol otuz yıldır bu amaçlar uğruna mücadele veriyor) petrol yatakları ile maden ocaklarını devletleştirmekti. Bâkir ormanlar ile Andlar arasında harekât üsleri kuran gerillalar, kızılderili halka yabancı kalmış, onlarla kaynaşmayı beceremedikleri için, düzenli ordu birlikleri karşısında da zayıf kalmışlardı. FLN'nin önde gelen üyelerinden birinin naklettiğine göre, yerli dili *Quechua*'yu konuşan arkadaşları ölünce, yerlilerle haberleşme imkânları tamamen ortadan kalkmış... Bu yüzden, saldırı anında geri çekilebilecekleri sığınma noktalarını da yitirmişler.

Sendero Luminoso gerillaları ise, Andlar'ın dört bir yanında cirit atıyorlar. Yoksul köylü ve esnaf çocukları olan gerillalar, haberleşme işlerinde *Queshua*'yu kullanarak, hükümet kuvvetlerinin istihbarat imkânlarını da kolaylıkla asgariye indimişler. Hükümetin *yabancı sızması* iddialarına rağmen, ne Sovyetler Birliği, ne Çin, ne de Küba ile hiçbir organik bağları olmadığını ısrarla vurgulayan *Sendero Luminoso*, ideologları ve kurucuları, eski felseefe profesörü *M. Abimel Guzman*'ın (kod adı *"Gonzalo"*) ifadesiyle, *"marksizmin dördüncü safhası"*'nı temsil ediyorlar.

Sendero Luminoso hakkında hemen hemen hiç kimsenin doğru dürüst bir şey bilmediği, esrarengiz, hatta efsanevî bir örgüt. Coğrafî açıdan ulaşılması neredeyse imkânsız bölgelerde faaliyet göstermesi, bilinmezliğini daha da artırıyor. Kamuoyunda seslerini duyurmalarına vesile olan ilk eylemleri 1980'e rastlıyor. Sayıları birkaç düzineyi bulan çeşitli fraksiyonların seçimlere katılmasını protesto eden *Sendero Luminoso*, eylemlerini dört yıldır sürdürüyor.

Seçimlerin gerçekten yapılıp yapılmayacağının son ana kadar bilinemediği, ülkenin demokrasiye geçişinin pamuk ipliğine bağlı olduğu bir sırada, *Sendero Luminoso*'nun 1980 seçimlerine katılmama çağrısında bulunması ve sabotaj eylemleri düzenlemesi çeşitli yorumlara neden olmuştu. Örgütün kimliğine ilişkin kuşkular, hükümetin temizlik konusundaki kesin tavrına ilişkin bir yargıya varmayı da güçleştiriyor.

Ordu cephesinde, bir temizliğin gerekli olduğu noktasında hiçbir kuşku yok. Ne var ki, bazı komutanlar, *Sendero Luminoso*'nun açlık çeken halkla böylesine içiçe oluşuna dikkat çekerek, harekâtın kolaylıkla geniş çapta bir katliama dönüşebileceğini belirtiyorlar. 1965'teki harekât esnasında askerî istihbarat şefi, daha sonra Genel Kurmay Başkanı ve askerî yönetimde de Dışişleri Bakanı ve Başbakan olan General *Edgar Mercado Jarrin* bunlardan biri. *Sendero Luminoso*'ya karşı mücadele harekâtı ile ordunun görevlendirilmesini *"büyük bir hata"* olarak nitelendiren General *Jarrin*, gerillaları halktan ayırmanın bu aşamada artık imkânsız hale geldiğini, ordunun sahip olduğu ultra modern teknoloji ile bir genel katliama yol açmasının kaçınılmaz olacağını söylüyorlar. Sol eğilimli olarak tanınan, *Jarrin*'e göre, böylesi bir sonuç, insan haklarının ihlâli anlamına geldiği ölçüde, hükümetin itibar kaybetmesi demek olacak.

Bakalım, *Belaunde*'nin sadece kendi hükümetini değil, tüm haleflerini tehdit eden bir tehlike olarak algıladığı *Sendero Luminoso* ile mücadelesi nasıl sonuçlanacak? *Belaunde, Sendero Luminoso* meselesinde istediği sonucu elde etse dahi, ülkenin acil olduğu ölçüde de çözümsüz görünen sorunu, siyasî mekanizmanın tamamiyle laçkalaşması, solun inanılmaz ölçüde bölünmüşlüğü ve *Belaunde*'nin dört yıl önce temsil ettiği zayıf umudun da harcanmış oluşu... Siyasî gözlemcilerin büyük çoğunluğu, Peru'nun göz göre göre geleceği belirsiz bir darbeye doğru sürüklendiğini ifade ediyorlar. □

Dikenli Tel (*)

Dikenli Tel...

..... ve yazarı.

Manuel Scorza'nın romanı Peru insanının öyküsü. Koca bir köy halkının açlık tehlikesine karşı önce başkaldırıp sonra katledilmesiyle sonuçlanan bir hikâye, "dünyanın en yüksek şehri", "sokakları Avrupa'nın en yüksek dağlarından daha yukarda kıvrılıp giden" Cerro de Pasco' da geçiyor. Yaz-kış buzla kaplı bir bozkır, insanların oksijen azlığından yükseklik hastalığına (soroche) yakalandığı, ağaç ve çiçeğin bitmediği bu arazi, yüzyıllardır "Peru'nun en büyük maden yatağını bağrında saklıyor." Dünyanın dört bir yanından kopup gelen maden arayıcılarının dizi dizi sıralanan yıkık mezarları bunun en büyük şahidi.

1900'de maden damarları tükenince, on iki konsolos vekilinin mevcudiyetiyle övünen Cerro de Pasco "balon gibi sönüverir." Madenciler, tüccarlar, meyhaneciler ve orospular şehri bırakıp giderler. Ancak beş sene sonra, kızıl sakallı bir mühendis gelir ve "bırakılmış madenlerden birinde, bütün Amerika madenlerini hasetten çatır çatır çatlatacak bir damar bulur." Bulur bulmasına da, kasaba halkına bir şey çıtlatmadığı için, Cerro de Posculular, kızıl sakallının göklere yükselen çılgın kahkahalarına, tüm ahaliye kasalar dolusu viski ısmarlamasına ve o gün şehri terkedip bir daha da adımını atmayışına bir mâna veremezler. Ama, olan olmuştur. Aşağıdaki uzunca alıntı, aslında tüm Latin Amerika'nın kapitalizm karşısındaki serüvenini aksettiriyor.

"1903'de, *Cerro de Pasco* şirketi gelip şehre yerleşti. Bu bambaşka bir olaydı! *Cerro de Pasco Corporation Inc. in Delaware* ya da burada kısaca dendiği gibi *Cerro* ya da *Şirket*, o unutulmaz, efsanevî gülüşün sahibinin, o sakallı güneş çocuğunun kahkahayı basmakta haklı olduğunu hemen ispat etti! Şirket bir demiryolu yaptı, vagonlar dolusu malzeme taşıdı ve bin metre aşağıda, La Oroya'da, sevimli bacasıyla elli kilometrelik çevredeki bütün kuşları zehirleyen bir dökümhane kurdu Paranın kokusunu alan bir alay çulsuz madenlere tırmandı. Kısa zamanda otuz bin adam uçurumlar gibi kocaman tüneller kazar oldu. Şirket, şehirde, mimarlık sanatı açısından çocukları korkudan ağlatacak niteliklere sahip bir bina yaptı: Üç katlı, II. Felipe'den bu yana Peru'nun gördüğü en azgın madenci topluluğunun meskeni olan Koca Taşyapı. *Cerro de Pasco* şirketinin bilânçolarına bakılınca, kızıl sakallı adamın sadece gülümsemekle yetinmiş olduğu anlaşılır. Elli yıldan biraz daha fazla bir sürede —bu Fortunato'nun yaşına eşittir—, *Cerro de Pasco* şirketi, toprağın bağrından beş yüz milyon dolarlık net kâr çıkarmıştır.

Bunu 1900'de kimse aklının köşesinden geçiremezdi. İki metelik yövmiye ödeyen *Şirket* sevinçle karşılandı. Bir sürü dilenci, kaçak ırgat, aylak, hırsız Cerro de Pasco'ya doluştu. Dökümhanenin dumanının kuşları öldürdüğünü aylar sonra farkettiler. Bir gün de insanların renk değiştirdiğini anladılar: Madenciler renk değiştiriyorlardı. Dumanın zengin çeşitleri vardı. Kırmızı kafalar, yeşil kafalar, sarı kafalar. Dahası: Bir mavi kafa bir sarı kafayla evlenirse, çocukları yeşil kafa olarak doğuyordu. Avrupa'nın empresyonizmin büyüsünü tanımadığı bir çağda, Cerro de Pasco'da sürekli bir karnaval hayatı yaşanıyordu. Söylemeye gerek bile yok, çoğu korkarak köylerine döndüler. Ortalıkta söylentiler dolaşmaya başladı, ama *Cerro de Pasco* şirketi bütün köşe başlarına afişler yapıştırarak dumanın sağlığa zararlı olmadığını açıkladı. Renk değişikliklerine gelince, turistik açıdan şehre dünyada eşit benzeri olmayan bir çekicilik kazandırıyordu. Huanuco piskoposu da, verdiği vaazda, rengin zinaya karşı gerçek bir ağubozan olduğunu belirtti. Turuncu kafayla kırmızı kafanın birleşmesinden bir yeşil kafanın doğması kesinlikle imkânsızdı: Bir güvenceydi bu. Neyse, şehir yatıştı. Bir 28 Temmuz, ulusal bayram günü, vali, yaptığı konuşmanın bir yerinde, Kızılderililerin bu koşullarda kısa zamanda sarışın olacaklarını söyledi. Bir gün beyaz olmak umudu bütün kuşkuları kovdu. Bununla birlikte köylüler yakınmaya devam ediyorlardı: İster mavi olsun, ister sarı, topraklarda tohum yetişmiyordu. Birkaç ay sonra —1904'te oluyor bunlar— *Şirket*, dumanın toprakları zehirlediği yolundaki söylentilerin asılsız olmasına rağmen, bu toprakları seve seve satın alabileceğini açıkladı. Ve, gerçekten, Nasıralılar Manastırı'nın 16.000 hektarlık çiftliğini satın aldı. *Cerro de Pasco* şirketinin "Hayvancılık Kesimi" böyle doğdu. Ama "Nasıralılar"ı çeviren dikenli tel yerinde durmadı; Payhacayu çiftliğini, sonra Cochas çiftliğini, arkasından Punacochas çiftliğini, onun arkasından Consac çiftliğini, onun da arkasından Jatunhuasi çiftliğini ve Paria çiftliğini ve Atocsaico çiftliğini ve Punabamba çiftliğini ve Casaracra çiftliğini ve hatta Quilla çiftliğini de çevirdi. "Hayvancılık Kesimi" büyüyor, büyüyordu.

1960'da, *Cerro de Pasco* şirketinin elinde beş yüz bin hektar vardı: bu, eyalet topraklarının yarısına eşitti. Aynı yılın Ağustos ayında, belki yarım yüzyıl süren bir koşu sonunda çıldırdığından, belki de *soroche* yüzünden, Dikenli Tel duramadı. Cinnet getirerek bütün yeryüzünü yutmak istedi. Ve ilerlemeye, ilerlemeye koyuldu."

Cerro de Pasco şirketi ise 1973'lerde devletleştirildi.

Öylesine ilerledi ki, Lima'da yayınlanan bir gazetenin UPI'ye dayanarak verdiği bir habere göre, Şirket'in kazançları hissedilir derecede artmış; satışlar bir önceki yılın 242.603.019 dolarına karşılık 1966'nın ilk dokuz ayında 296.538.020 dolarlık bir toplama ulaştı. 1950-62 seneleri arasında "yalnızlık ve umutsuzluk içinde" verilen bir mücadelenin kahramanları olan birkaç köy halkının çığlıkları, belki, And Dağları'nın sarp yamaçlarını döven rüzgâra karışmıştır. Alıntıda adı geçen Fortunato, bütün bu belâları başlarına Amerikalıların açtığını hemşehrilerine anlatamadan öldü. Amazon ormanlarındaki el Sipa zindanında 15 yıl çile dolduran Hector Chacon (hani şu Dikenli Tel'in engellenemez ilerleyişine karşı halkıyla birlikte isyan eden kahraman) ise, bu kitabın Peru'da yayınlanmasıyla birlikte başlatılan şiddetli basın kampanyası sonucunda serbest bırakıldı.

(*) Dikenli Tel (Redoble por Rancas), Manuel Scorza, (çev. İzzet Yasar), 254 sayfa, İletişim Yayınları, II. Basım, 1984.

İndira Gandhi, 1980'den bu yana ilk defa "birleşik" hareket eden muhalefete karşı koyabilecek mi?

Andreotti: "Herkesin düşünüp de söyleyemediğini..."

İslâm Devrimi'nin Rehberi, imamların lüks düşkünlüğüne çare arıyor.

Yarının Gündemi...

Genel Seçimlere Dört Ay Kala

İndira Gandhi'ye karşı muhalefetin büyük zaferi

16 Eylül'de Hindistan Haber Ajansı, Andra Pradeş Başbakanı *Başkara Rao*'nun istifa ettiği ve eski Başbakan *Rama Rao*'nun yeniden hükümeti kurmak üzere resmen davet edildiğini haber verdi. Bu haber, genel seçimlere dört ay gibi çok kısa bir zaman kala, Hindistan'da muhalefetin *İndira Gandhi*'ye karşı elde ettiği kesin bir zaferi ifade ediyordu. Nitekim, *Rama Rao* görevi kabul etti ve dört gün sonraki oylamada, 295 üyeli Andra Pradeş parlamentosunun güvenoyunu aldı. *Rao, Reuters*'e verdiği demeçte ise, bu zaferin asıl ağırlığının 1947'den bu yana ilk kez tüm millî muhalefetin dayanışma içinde hareket etmesinden toplandığını ifade etti.

Olayların cereyan tarzına bakıldığında, *İndira Gahdhi*'nin muhalefetin ülke düzeyinde kendisine karşı birleşmesini sağlayacak hemen bütün hataları yaptığı görülüyor. İktidara gelişinden bu yana, Janata partiler koalisyonunun kısa yönetim dönemi dışında, kuvvetini pekiştirici her yola başvuran *Gahdhi,* kendisine ters düşen eyalet yönetimlerini devirmenin yollarını aradı. Ne var ki, bu tutumu pek çok eyalette Kongre 1'e muhalif yerel partilerin seçimleri kazanması gibi, *Gandhi*'nin öngörmediği menfî sonuçlar verdi. Bhindranwale'yi kışkırttıktan sonra dizginleri elinden kaçıran *Gahdhi*, geçtiğimiz yaz Jammu ve Keşmir (kendi doğum yeri) eyalet başkanı ve sonra, 16 Ağustos'ta da Andra Pradeş'in halk arasında büyük bir popülariteye sahip Başkanı *Rama Rao*'yu, parlamentoda çoğunluğun desteğini yitirdiği gerekçesiyle, görevden aldı.

Bu karar öylesine yoğun eleştirilere sebep oldu ki, Andra Pradeş Valisi *Ram Lal* görevinden istifa etmek zorunda kaldı. On gün sonra, *Gandhi*'nin demokratik kuralları çiğnediği gerekçesi ile, tüm ülkede bir milyon kişi başbakanı kınadı. Tamil Nedu eyaletinde genel grev nedeniyle hükümet binalarını işgal eden muhalif parti militanlarından binlercesi tutuklandı. Ertesi gün, *Rama Rao*'nun görevden alınmasını protesto amacıyla, 45 yaşındaki bir Tamil mezhebi üyesi kendisini yaktı ve Madras'ta kaldırıldığı hastanede öldü.

Ağustos sonunda, *Rama Rao* (NTR), görevden alınışını protesto etmek üzere, Hindistan bayrağına da rengini veren kutsal safran sarısı kıyafeti ile, Devlet Başkanı *Zail Singh*'in ikametgâhı önüne geldiğinde, muazzam sevgi gösterileriyle karşılaştı. Bu tezahürat, aynı zamanda, muhalefetin ülke çapında bir bütün olarak *Gandhi*'ye yaptığı baskıyı da simgelemekteydi. Her ne kadar, *Zail Singh, "adaletin bir an önce yerini bulması için elinden geleni"* yapacağını vaad ettiyse ve *Gandhi* de, *"eyalet valisinin olayın hiçbir safhasında kendisine danışmadığı"*nı söyleyerek sorumluluktan sıyrılmaya çalıştıysa da, süreç merkezî hükümetin önünü alamayacağı bir noktaya varmıştı.

3 Eylül'de muhalefet parti liderleri, *Gandhi*'ye demokratik kuralları ihlalden vazgeçmesi, aksi takdirde tüm ülkede yaygın bir **sivil itaatsizlik** kampanyası başlatacakları yolunda sert bir ültimatom verdiler. Muhalif parti liderlerinin talepleri arasında, *Rama Rao*'nun görevine iadesinin yanı sıra, 1975-77 dönemindeki olağanüstü hal döneminin uygulamalarını hatırlatan eylemlerden vazgeçilmesi ve bu gerçekleşmediği takdirde mücadelenin sokaklara dökülebileceği tehdidi de yer almaktaydı. Ertesi gün, Andra Pradeş eyaletinin merkezi Haydarabâd'da sokağa çıkma yasağı ilân edildi. Kentte Hindu ve Müslüman gruplar arasında başlayan çatışmalarda 10 kişi yaralanmıştı çünkü. 9 Eylül'de çıkan çatışmalarda yaralı sayısı 130'a yükselirken, 9 kişi de öldü ve 367 kişi tutuklandı. Sokağa çıkma yasağı süresize çevrildi. Bu arada, merkezî hükümetin başkanlığa getirdiği *Başkara Rao,* şiddet eylemlerini *Rama Rao*'nun kışkırttığını iddia etti. *Rama Rao* ise, 295 üyeli eyalet parlamentosunda 167 üyenin kendisini desteklediğini öne sürerek, eyalet hükümetine karşı güvensizlik önergesi verdi.

Merkezî hükümet 12 Eylül'de Haydarabâd'a, şehirde mevcut yedi bin kişilik güvenlik kuvvetlerine ilâveten, asker ve polisten oluşan takviye birlikleri gönderdi. Buna rağmen, düzenlenen genel grevler sırasında göstericilerle güvenlik kuvvetleri arasında çıkan çatışmalarda, 6 kişi dövülerek öldürüldü. 50 kişi yaralandı ve 300 kişi tutuklandı. *Rama Rao*'nun yeniden hükümet kurma daveti alışı, işte bu yoğun gösterileri izledi. Çünkü, denetim ve düzenin başka türlü sağlanamayacağı açıkça ortaya çıkmıştı.

İmamların lüks meraki ve Humeyni'nin azarı

Irak Dışişleri Bakanı *Tarık Aziz,* resmî bir ziyaret için bulunduğu Bonn'da, ülkesinin her zaman barışa hazır olduğunu, ancak, İran'ın savaşı yayması halinde, bu saldırılara cevap verebilecek güçte bulunduklarına dikkati çekti. Öte yandan İran Devlet Başkanı *Ali Hamaney*'in ayın 11'inde tamamladığı Suriye, Lübnan ve Cezayir gezisi, Batı başkentlerinde, herhangi bir saldırıya kalkışmadan önce gerekli silahları sağlama teşebbüsü olarak yorumlandı. *Hamaney*'in özellikle Cezayirde İsrail'in BM'den çıkarılması için destek kazanmaya çalışmasını, aynı konuda çekimser bir tutum takınan Meclis Başkanı *Rafsancani* karşısında bir hamle yaparak öne geçmeye çalıştığı şeklinde yorumlayanlar da var.

İran'ın güçlü iki adamına ilişkin haberlerin yanı sıra, *Humeyni* de 9 Eylül'de verdiği bir demeçte, *Saddam Hüseyin* devrilmedikçe savaşın sona ermeyeceğini tekrarladıktan sonra, *"Şimdi verilecek bir taviz, İslâmiyetin mezara gömülmesi mânâsına gelir"* dedi. *Humeyni* böylece, Irak'ın *"barış görüşmelerinin olumlu sonuç vermesi için, Harg Adası civarındaki hedeflere yapılan hava saldırılarının durdurulduğu"* şeklindeki bildirisini reddettiği gibi, Batı basınında İran'ın savaşa ilişkin tavrını yumuşattığı şeklindeki haberleri de tekzip etmiş oluyordu.

Humeyni savaş konusundaki sert tutumunu İslâmi ilkelerde de sürdürme mücadelesi veriyor. İslâm devriminin rehberi, Eylül başında, Anayasa Vesayet Meclisi'ni oluşturan, (büyük çoğunluğu imam) 12 üyeli heyete hitaben yaptığı konuşmada, bazı imam ve mollaları, *"camilerden uzaklaşmak"* ve *"burunlarını siyasete sokmak"*la suçladı. *Humeyni,* hükümet işlerine lüzumundan fazla karışan ve lükse dalan imamlar ve mollaların, halkın rejimden soğumasına sebep olduklarını şiddetle vurguladı. *"Halkımızın din adamlarına beslediği itimat sarsıldığı anda, bu dinî zümrenin başarısızlığa uğradığını gösterir"* diyerek konusmasını sürdüren *Humeyni, "Evler, otomobiller ve benzeri lüks maddelerin din adamlarının elinde temerküz etmesinin İslâma zarar vereceği"*ne dikkati çekti.

Humeyni'nin bu sözleri devrimin radikal kanadı ile burjuva özlemlerine yakın muhafazakâr kanat arasındaki çekişmeyi akla getiriyor. Bilindiği gibi, Anayasa Vesayet Mecli-

si, 1983 başında tarım reformu ile sürgünlerin mallarına el konulması hakkındaki yasaları kabul etmişti. Konsey'in, mülkiyeti tehdit eden her türlü yasayı İslâmiyete aykırı olduğu gerekçesi ile reddetmesi de, yönetim katlarında sürtüşmelere yol açıyor. Dolayısı ile, *Humeyni*'nin, *"Bu mesele fena halde zihnimi meşgul ediyor ve ne gibi bir hal çaresi bulacağımı bilemiyorum. Din adamlarının lükse düşkünlüğü, ülkeyi dinî bir diktatörlüğün idare ettiğini iddia edenleri de haklı çıkarıyor"* şeklindeki sözleri, muhtemelen, bu iç çekişmenin bir yansıması. *Humeyni* ayrıca, din adamlarının ülkeyi idare etmeye veya yön vermeye kalkışmak yerine, sadece halka rehberlik etmeleri gerektiği yolunda defalarca ikazda bulunduğu halde, bazı molla ve imamların mahallî idarelere müdahalede bulunmalarından ve bu durumun, özellikle gençlerde dine karşı nahoş duygular yarattığından şikâyetçi. *Humeyni* bu önemli konuşmasında, yabancı radyolarda sürekli işlenen *"dinî diktatörlük"* iddialarının küçümsenmemesi gerektiğine de dikkati çekti.

Andreotti'nin sözleri gerçekten "gaf" mıydı?

Avusturya eski Başbakanı *Kreisky*'nin sözleriyle, *"Herkesin düşünüp de söyleyemediği"*'ni dile getiren İtalya Dışişleri Bakanı *Andreotti,* Roma ile Bonn arasında ufak çapta bir fırtına kopmasına neden oldu. İtalyan Komünist Partisi **L'Unita**'nın düzenlediği bir toplantıda, *Andreotti*'nin *"Halen iki Almanya var ve gelecekte de böyle olmalıdır"* diyerek, iki Almanya'nın birleşmesine karşı çıkışı ve **pancermenizm** tehlikesinden dem vurması, Honecker ve Jivkov'un iptal edilen Bonn ziyaretleri sebebiyle zaten *"hassas"* olan durumu bir siyasî skandal noktasına getiriverdi.

Siyasî gaf konusunda kabarık bir sabıka dosyasına sahip bulunduğu bildirilen *Andreotti*'nin sözleri gerçekten **gaf** mıydı? İtalya Başbakanı *Bettino Craxi*'in alelacele *Kohl*'a gönderdiği mektuba bakılırsa öyle... FAC anayasasındaki iki Almanya'nın kendi kaderini tayin etme hakkına ilişkin ibareye atfen, İtalya'nın, *"Federal Alman halkının anayasal beklentilerine en derin saygı duyduğu"*'nu ifaden eden *Craxi,* (*Andreotti*'nin sözlerini tamamiyle tekzip etmediyse de) iki ülke arasında yakın dostluğun devamını ve iki Almanya arasında daha sıcak bir diyaloğun tesisini arzuladıklarını da belirtti.

Andreotti ise, Suudî Arabistan ziyaretinde yaptığı açıklamada, sözlerinin neden böylesine sert tepki yarattığını anlayamadığını beyan etti. Ancak, Avusturya Dışişleri Bakanı Leopold Gratz'ın dikkati çektiği üzere, *"Helsinki Antlaşması'nın tüm olumlu etkilerini yok edebilecek türden yeni sınır tartışmaları"*'nın başlatılmasını doğru bulmadığını öne süren *Andreotti*, Avrupa'nın bugünkü gergin ortamında *"iki Almanya'nın birleştirilmesi"* gibi bir konunun neden öne çıkarıldığını anlayamadığını da ekledi. Her iki Almanya'nın yöneticilerinin de, ülkelerinin kısa vadede birleşmesi gibi bir hedefi ciddî olarak düşünmedikleri, daha doğrusu **düşünemeyecekleri** biliniyor. O zaman Alman halkına hakaret değil de, tam da bu gerçeği ifade eden Andreotti'nin beyanatının sebep olduğu alınganlık niye?

İki Almanya'nın birbirinden ayrı kaldıkça, Avrupa'nın bu en önemli yarasının açık kalacağı doğrudur. Ama, Sovyetler Birliği, Doğu Avrupa'daki herhangi bir sınır ve denge değişikliğine **tahammülsüz** olduğu sürece, sınırların tartışılamayacağı da eşit ölçüde doğrudur. Dolayısıyla, Federal Alman yönetiminin *Andreotti*'ye gösterdiği infial, olsa olsa, iki Almanya'nın ayrı oluşunu **dayanılır** kılmaya çabalayan Bonn'un son girişimlerine gölge düşürüşüne bağlanabilir. *Andreotti*'nin ani çıkışı ise, kimi siyasî gözlemciler tarafından, önümüzdeki Haziran'da yapılacak başkanlık seçimlerinde aday olan Hıristiyan Demokrat politikacının seçilmek için gerekli dörtte üç nispetindeki oyu alabilmek amacıyla komünistlerin desteğini kazanma teşebbüsü olarak nitelendiriliyor.

Odalar arası sessiz mekik diplomasisi

BM Genel Sekreteri *Perez de Cuellar*'ın nezaretinde, *Denktaş* ile *Kipriyanu* arasında, New York'ta sürdürülen odalar arası mekik diplomasisinin ilk turu 20 Eylül'de nihayete erdi. İkinci turun, 15 Ekim'de başlaması bekleniyor. Müzakereler baştan sona sessizlik içinde cereyan etti ve bu durum, çoğu siyasî gözlemci tarafından müspet bir gelişme olarak nitelendirildi. Çünkü, görüşmeler öncesinde, *Kipriyanu*'nun New York'a, sırf mızıkçılık eden taraf gibi görünmemek amacıyla ama **gönülsüz** geldiği, *Cuellar*'ın evvelce Viyana'da sunduğu 4 maddelik çalışma programına karşı teklifler öne süreceği ve böylece de süreci aksatacağı ifade edilmekteydi. *Denktaş,* bağımsızlık ilânını geri almadığı sürece *Kipriyanu*'nun müzakerelere devam etmeyeceğini söyleyenler tahminlerinde yanıldılar. Her görüşme ertesinde, liderlerin sert beyanlarını tahrik edebileceği kaygısı ile gazetecilerin suallerinin dahi sınırlanışı da, müzakerelerin devamına yardımcı olmuş görünüyor.

Perez de Cuellar, 14 Eylül'de iki liderle yaptığı görüşmeleri bir hafta uzattığını açıkladı. *Cuellar*'ın açıklamasına göre, BM Genel Sekreteri, Ağustos'ta sunduğu çalışma planına dayanarak, taraflara, sürdürülen müzakerelerin temel konularını içeren bir liste vermişti ve bunun sonuçlarını görmek istiyordu. Ancak, geçen zaman içinde, adı geçen listeye ilişkin ilâve bir bilgi edinilemedi.

İlk turun bitimine iki gün kala *de Cuellar,* Türk ve Rum taraflarıyla yürütülen görüşmeler için, *"ne iyimser, ne de kötümser"* olmadığını belirterek, genel suskunluğa katkıda bulundu. Sadece, New York'taki Kıbrıs Türk Yardım Cemiyeti'nde Kıbrıslı Türk ailelerin önünde yaptığı bir konuşmada Denktaş, *"hedefin iki kesimli federal bir cumhuriyet"* olduğunu tekrarlarken, bu çerçeve içinde, *"1975 nüfus mübadelesi anlaşmasının geçerli olduğunu ve Kıbrıs Türklerinin yeniden göçmen durumuna sokulmayacakları"*'nı beyan etti. *Denktaş,* Kıbrıs'ta bir anlaşma gerçekleşecekse, *"Türkiye'nin garantör olmayacağı bir anlaşmayı kabul etmeyecekleri"*'ni de sözlerine ilâve etti. Böylece, Kıbrıs Rum kesiminde yayınlanan **"Philelefiheros** gazetesinin sızdırdığı haberlerde yer alan, *"Türk tarafının eşitlik hakkında ısrar edeceği ve bu ilkenin idarî teşkilatlanma ve anayasada garantiye alınması karşılığında, yüzde 32'lik toprak talebinde bir miktar tenzilat yapabileceği"* görüşüne ters düşmemiş oluyordu. Cuellar ise, ilk tur bittikten sonra düzenlediği basın toplantısında görüşmelerin **yapıcı** geçtiğini açıkladı.

Kıbrıs sorunu, BM'in Eylül sonunda çalışmalarına başlayacak 39. dönem toplantılarının gündemine alındı; ancak tarih belirlenmedi. Konunun görüşüleceği tarihin belirlenmemesi, Kıbrıs konusunda karar çıkmaması anlamına geliyor. Türk tarafı, *Cuellar* nezaretindeki görüşmelere, meselenin BM Genel Kurulu'na götürülmemesi şartıyla katılmıştı. Gündemin 141 konusu arasında, Kıbrıs için de oylama yapılıp yapılmayacağı, büyük ihtimalle, ikinci turun seyrine bağlı olacak. Öte yandan, PASOK'un muhalefette iken ısrarla üzerine gittiği, ancak, iktidara geldikten sonra üç yıl beklettiği Kıbrıs dosyası, Papandreu'nun talimatı ile parlamentonun gündemine alındı. PASOK Avrupa milletvekili *Yorgo Mavros*'un oybirliği ile geçen yıl kabul edilen önerisi, *"Sampson darbesi"*, *"Makarios'a suikast"* ve *"Türkiye'nin müdahalesi"* konularda soruşturmaların başlatılmasını, bu araştırma için parlamentoda üyesi bulunan partilerden seçilecek üyelerle bir bilirkişi heyetinin teşkilini ve bu heyete her türlü yetkinin tanınarak, mevkileri ne olursa olsun, olaylarla ilgili görülen herkesin kovuşturulmasını öngörüyor.

Yarının Gündemi...

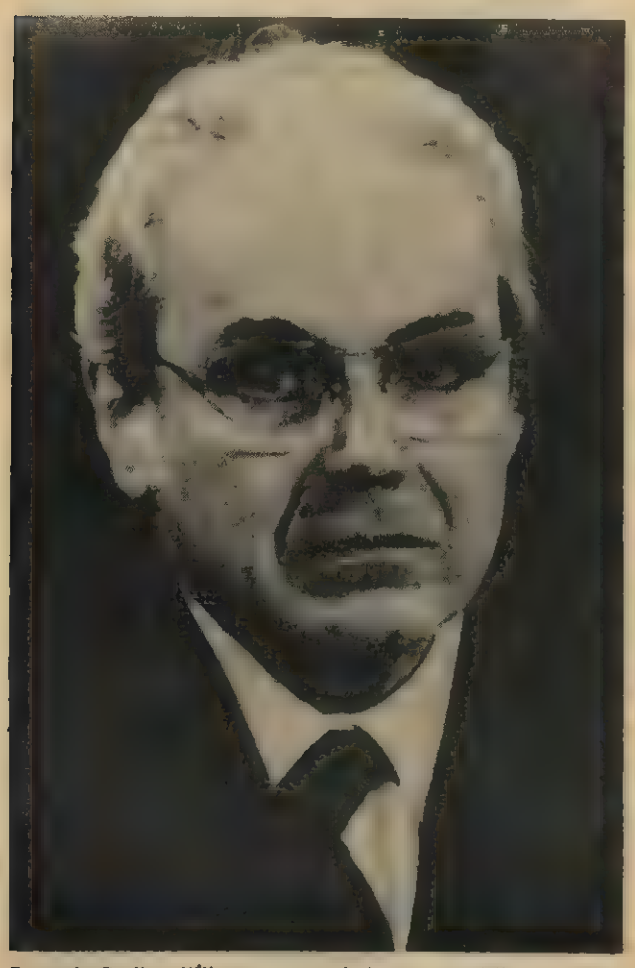

Perez de Cuellar: "İlk tur görüşmeleri yapıcı geçti."

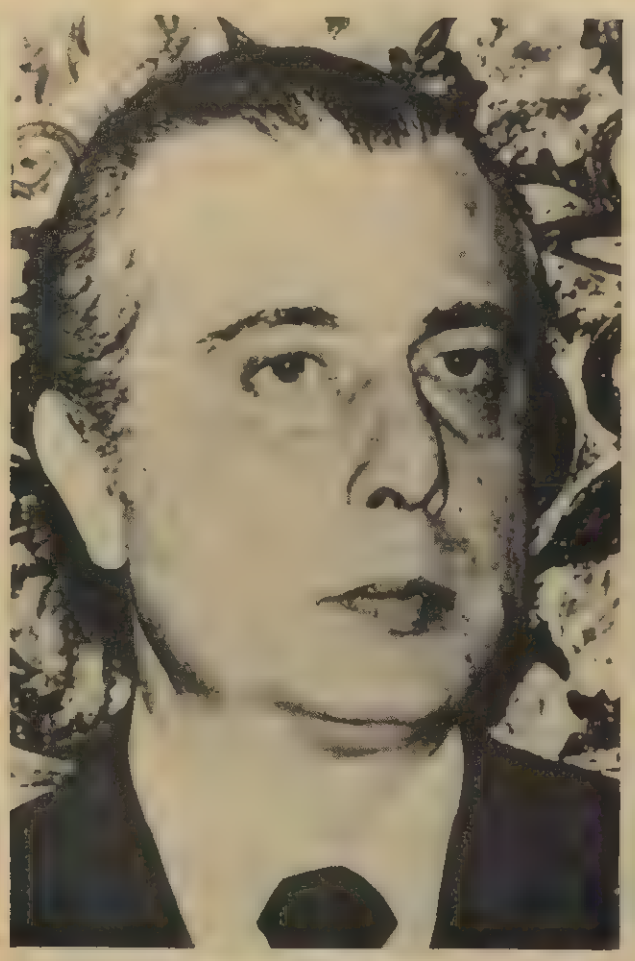

Kipriyanu, New York'a gönülsüz geldi.

Denktaş: "Kıbrıs Türkleri yeniden göçmen durumuna sokulamaz."

Bir "imar affı" sonrası, gelecek "imar affı"na kadar, "kamu yararları" ile...

Uzatılan imar affı süresi bugün doluyor. Yeni bir uzatma beklenmemekle birlikte en kesin bilgi bu dergi elinize geçtiğinde edinilmiş olacak. Af, sayısı bir milyona yakın gecekondu ve bir o kadar imar mevzuatına aykırı yapıyı ilgilendiriyor. Gecekondu sorunun *"köklü"* çözümü için hükümetçe getirilen önlem, 2981 sayılı imar affı. 8 Mart 1984'te yürürlüğe giren yasanın çıkarılması, "kamu yararı" ile gerekçelendirilmekte.

2981 sayılı yasa, yürürlük süresini tamamlamamış olan aynı amaçlı 2805 sayılı yasayı da yürürlükten kaldırdı. Böylece Cumhuriyet tarihinde ilk defa bu kadar kısa aralıklarla iki imar affı çıkarılmış oldu. 2805 sayılı yasa, öngördüğü bürokratik işlemlerin fazlalığı ve tapu vermenin kısa sürede gerçekleştirilemeyeceği gerekçesiyle yürürlükten kaldırıldı. 2981 sayılı yasa 2805 sayılı yasanın bu sakıncalarını gidermek amacıyla *"Yeminli Özel Teknik Bürolar"* ve *"Tapu Tahsis Belgesi"*ni gündeme getirdi. Kamuoyu uzun süre bu iki yeni kavram ve gecekonduların bunlardan etkilenme biçimleriyle ilgilendi. Son günlerde ise tartışmalar, başlayan gecekondu yıkımları ve yapılan başvuruların azlığı konusunda yoğunlaşıyor.

Tartışmaların bu konular üzerinde yoğunlaşması, imar affının özde amaçladığı ve gerçekleştirmekte olduğu af konularının dikkatlerden kaçmasına yol açtı. Hükümet çevreleri 25 Mart yerel seçimlerinden 13 gün önce yasalaşan imar affını gerek seçim öncesi ve gerek sonrası *"gecekonduya tapu"* sloganı ile lanse etti. *"Bilgi verin, tapu alın. İş bu kadar basit"* diyerek TV ekranlarından seslenen iktidar, bu yolla 25 Mart seçim sonuçlarını etkilemeyi başardı.

Siyasî iktidar kompozisyonunu etkileyebilecek potansiyele sahip olan gecekondu olgusu, yasalarca, başkasının mülküne izinsiz olarak yapılan yapı biçiminde tanımlanmakta. Böylece gecekondu, özel mülkiyet düzenine aykırı bir yapı olarak belirlenmekte. Sorunun böyle tanımlanması, çözüm önerilerini mülkiyet düzenine aykırılıkların giderilmesi konusunda yoğunlaştırmakta.

Gecekondu, aslında fiilen aykırı düştüğü mülkiyet düzenini bozmayı amaçlamaz. Aksine kendisini, taraf olmadığı düzen ile düzene aykırı kondusu aracılığıyla bütünleştirir. Gecekondunun iç çelişkisi olan mülkiyet özlemleri bir yandan düzenin eksikliklerini giderirken öte yandan da, 25 Mart seçimlerinde olduğu gibi siyasî arenada sömürü konusu olur.

Kim affedildi?

Kamuoyunda bu "af yasasının" fiyasko ile sonuçlandığı kanısına hükümet haklı olarak karşı çıkıyor ve *"yasanın amacına ulaştığı"*nı öne sürüyor. Yapılmış başvuru ve verilmiş tapu tahsis belgesi sayısına dayanarak yasanın amacına ulaşmadığını söylemek, gerçek amacın ne olduğunu görememekten kaynaklanıyor. Yasa özde iki ana sorunun çözümünü amaçlıyordu: *Birincisi*, yerel seçim sonuçları ile tartışmalı iktidarı perçinlemek —ki sonuç kesin bir zafer oldu—. *İkincisi*, iktidara destek sağlayan kesimlerin sorunlarını çözümlemek. Bu kesimlerin imar sorunları, kıyılarda oluşmuş yapılar ve kaçak sanayi tesislerinin yasallaştırılması konusunda yoğunlaşmaktaydı. Bu yapı türlerini tek başına gündeme getirmenin yaratacağı muhalefetin önlenebilmesi içinse gene gecekondular öne sürüldü. Akılcı bir zamanlama sonucu, bir taşla iki kuş.

Gecekondulardan tek farkı mülkiyet düzenine aykırı olmamak olan imar yapılar da önceki imar aflarında olduğu gibi bu yasa ile gündeme geldi ve oldukça kârlı çıktı.

Kıyılardaki yazlık konutlar genellikle ya şahsın kendi arazisi üstüne ya da hisseli arsa ve araziler üstüne yapılmış olduğundan, imar mevzuatına aykırı yapılar kapsamına giriyor. Turistik tesislerin ise *"kıyı"* tanımına giren *"Devletin hüküm ve tasarrufu altındaki alanlar"*ı tercih ettiği biliniyor. Af için yapılan başvuruların kaçının kıyılardan, kaçının sanayi yapılarından geldiği bilinmemesine karşın, kaçak sanayiler ve kıyı yağmacılarının büyük bir bölümünün af için sırada olduğu açık. Yürürlükteki mevzuat uyarınca devletin hüküm ve tasarrufu altındaki alanlardaki yapılar için söz konusu olan kesin yıkım hükmü bu af ile kaldırılarak, *"Valilik ve belediyelerince muhafazasında millî ekonomiye katkısı ve kamu yararı görülen sanayi ve turistik tesisler"* için kiralama yöntemi getirilmiştir. Mevzuatın bu alanlarda yapılacak yapılar için öngördüğü *"mutlak eşitlik ve serbestlikle toplum yararına kullanım"* ilkesi yerini, Valilik ve belediyelerinin takdirine bırakmıştır.

Sanayi yapılarının büyük bir bölümü imar mevzuatına aykırı, bir başka bölümü ise, gecekondu kapsamındadır. Başka bir deyişle; *kamu yatırımları dahil tüm sanayimizin üçte ikisinden fazlası imar mevzuatına aykırı inşa edilmiştir ve işletilmektedir.* Bu nedenle, sanayi yapılarının af kapsamına alınması ülke sanayini yakından ilgilendiriyor. Buna karşılık, 2805 sayılı yasa ise sanayi yapıları için öngörülen çevre sağlığına aykırılıkların giderilmesi gibi hükümlere de bu yasada rastlanmıyor.

Daha da ilginci, kuşkusuz 2981 sayılı yasanın 19. maddesindeki hüküm. Bu maddeye göre ruhsat ve kullanma iznini af dolayısıyla kazanan yapılara İmar Kanunu'nun öngördüğü cezalar uygulanmayacağı gibi, verilmiş cezalar da affediliyor. Buna, imar konusudur deyip geçebiliriz. Ancak madde devam ediyor. *"Bu Kanun kapsamına giren ve inşası tamamlanmış yapılara Sosyal Sigortalar Kurumu prim ve cezaları uygulanmaz. Ancak ödenmiş primler iade edilmez."* Bu iki hükmün hangi yapıları kapsadığı açık. Görünen o ki, SSK prim ve cezalarının, imar affı yoluyla affı tarihte ilk kez bizde gerçekleşiyor. Her şeye rağmen, kaçak sanayi işverenlerinin bir gaflet anında ödemiş oldukları primleri geri verilmesine gerçekten sevinmeliyiz. Primler geri ödenseydi emeklilik yaşını daha ne kadar yükseltmek zorunda kalacaklarını bir düşünsenize!

Kamu yararının faydaları

"Muhafazasında millî ekonomiye katkı ve kamu yararı olduğu kararlaştırılan". Millî ekonomiye hangi oranda katkı? Neyle ölçülür? Kamu yararı nedir? Neye göre saptanır? Türünden soruları bir yana bırakalım. Bu iki kavramın bilimsel olarak saptanmış bir kriteri olmamasına karşın, yasa bunu, Valilik ve belediyeleri yetkileri kılarak özünde ve sözünde cevaplamış sayılır. Bu kavramlar sonuçta, *"yerel güçlerin muhafazasında yarar gördüğü tesisler"* biçiminde anlaşılacaktır. Örneklemek gerekirse, çevre sağlığını olumsuz yönde etkileyen ve 20 işçi çalıştıran kaçak bir tesis güç dengesine göre yıkılabileceği gibi, 20 ailenin geçim kapısı olması ve ürettiği sıradan bir mal nedeniyle kamu yararına işleyen ve millî ekonomiye katkısı olan bir tesis olarak da yorumlanabilir.

Kamu yararının tanımı yapılamamakla birlikte, bireysel yararlar toplamı olmadığı söylenebilir. Ayrıca şurası açık ki kamu yararı, yalnızca olaydan dolaysız etkilenecek kişilerin değil, tüm toplumun yararını gerektiğinde bireysel yararlara karşı savunmanın ifadesi olarak ta kullanılmaktadır. Toplumun yararıysa ancak ülke bütününden, ülkenin gelecekte ulaşması istenen yapısal hedeflerinden hareketle saptanabilir. Kısacası kamu yararının saptanmasında başlangıç noktası tesis ve işletmeler olamaz.

Hal böyle iken, hükümetçe gerçekleştirilen son imar affı da kamu yararı temeline oturtulmuştur. Bu gerekçeye oturtulmuş yasa uygulamasından hareketle kamu yararını artık şöyle tanımlamak mümkün: *"Kamu yararı; iktidara destek olan tabanı oluşturan bireylerin yararlar toplamı ile, bu yararın elde edilmesine araç olan bireylerin zararları toplamıdır."* Bir *"imar affı"* sonrası, gelecek *"imar affı"*na kadar, yeni *"kamu yararları"* ile... □

GELİYOLAAAR...
İŞE PAYDOOOS...
HERKES İÇERİİİ...
ÖNCE KADINLAR VE
ÇOCUKLAAR...
LATİF DEMİRCİ

Eleştiriler ve iktisat politikalarının genel doğrultusu

Türkiye'nin iktisadi hayatında beşinci yılını yaşayan bir tartışma var; 24 Ocak Kararları. Kimine göre basit bir *istikrar paketi,* kimine göre ise *ekonomide devrim* olan bu kararların uygulanışını dönemlere ayırmak mümkün. Ancak, bu dönemler, şimdiye kadar, tarihsel veya ulaşılan sonuçlar olarak değil, şahıslarla ifade edildi; *Özal* dönemi, *Kafaoğlu* dönemi gibi. Yani, sonuçta, 24 Ocak Kararları'nın başarısı, şahısların, kararların ruhuna gösterdiği sadakatle ölçüldü.

Önümüzdeki, yaklaşık bir yılını geride bıraktığımız, az-çok partili yeni dönemin beş yılını, *Özal* hükümetinin iktisadi politikalarıyla birlikte yaşayacağız. Bu dönemin, şüphesiz en önemli özelliği, daha önce şikâyetlere konu olan, siyasi anlamda iktidar olamamanın yol açtığı, devamlı politika uygulamalarında ortaya çıkan kesintilerin olmayacağı varsayımıdır. Nitekim, son bir yılda çıkartılan ekonomik içerikli kararname sayısının çokluğu, iktidarın bu konuda ulaştığı rahatlığı sergilemektedir. Ayrıca, devletin ekonomik örgütlenmesinde gerçekleştirilen reorganizasyon, yukarıdaki varsayımı daha da güçlü kılmaktadır.

Özal'ın kendi iktidarından önce kesintiye uğradığını, hatta saptığını iddia ettiği ekonomik politikaların, kendi önderliğinde ulaştığı sonuçlar, değerlendirmeyi gerektiren bir olgunluğa ulaştı. Bu yargıyı doğrulayacak en basit örnek enflasyon konusunda verilebilir. Yılın başında ortaya çıkan yüksek oranlı fiyat artışlarına *kılıf* bulan *Özal*, parlak vaadlerini eklemeyi de ihmal etmemişti. Yıl sonu itibariyle enflasyonun yüzde 25'e düşürüleceğini ısrarla belirten *Özal*, bu konuda en güzel cevabı Devlet İstatistik Enstitüsü verdi. DİE'nin cevabı ise, 1984 yılında fiyat artış hızının yüzde 44 olacağı şeklindeydi.

8 aylık hükümet icraatı sonunda ulaşılan sonuçlar Sanırım/yılın başlarında işadamlarının ve iktisatçıların uygulanan ekonomik politikalara yönelttiği yoğun eleştirilerin, daha sonra yerini bıraktığı bekleyiş dönemini bitireceğini gösteriyor. Nitekim, son günlerde yoğunlaşan eleştiriler bunun en önemli göstergesi. Ancak, eleştirilerin yoğunlaştığı sonuçlar çeşitli çevrelere göre en önemli farklılıklar gösteriyor. İktisatçıların bir bölümüne göre, ortada işadamlarının eleştiri dozunu böylesine artırmasına neden olacak bir şey yok. Gerçi enflasyon iddia edildiği gibi dizginlenememişti, ama yılın ilk yarısında ihracat ve üretim artmıştı. Yatırımlarda ise belirgin bir canlanma göze çarpıyordu. Ayrıca, faiz oranlarının yüksekliğinden yakınmak da fazla anlamlı değildi. Serbest bırakılsa bile, faiz oranlarının düşmesi beklenemezdi. Evet, ihracatta vergi iade sistemi tarihe karışabilirdi belki, ama döviz kuru da aradaki farkı giderecek biçimde ayarlanıyordu.

Oysa işadamları tarafından verilen dèmeçler ve bazı göstergeler biraraya getirildiğinde ortaya şöyle bir tablo çıkıyor: Artan sınai ürün ihracına rağmen, sanayici yüksek faiz, kur farkı, düşük kapasite, talep yetersizliği, finansman darlığı gibi sorunlardan yakınmaya devam etmekte. Faiz oranının yüksekliğinden bankalar bile memnun değil. Bankaların verdiği krediler içinde, geri dönmeyenlerin oranı yükseliyor. Kambiyo kârları olmasa, bankaların çoğunun ayakta kalması imkansız. Yatırım ise tümüyle hayal.

O halde, eleştiri dozundaki artışın nedeni nedir? İzlenen ekonomik politikaların giderek artan bir biçimde ticaret, sanayi ve hatta bankacılık kesiminin alışılmış varlık koşullarını tehdit ettiğinin anlaşılması mı? Ancak kesin olan tek şey *Özal*'ın, eleştirileri, "Bu bir yapısal değişim programıdır. Yakınanlar ise bu değişime ayak uyduramayanlardır !" türü tespitlerle geçiştirmeyeceğidir. İşadamlarının, daha önce de dile getirdikleri firma ve sektörlerine ilişkin eleştirilerini daha derli toplu sunmaları beklenebilir. Çünkü, *Özal*, geçtiğimiz ay içinde işadamı ve esnaf temsilcileri ile yaptığı zirvede, şikayetlerin gelişigüzelliğini sert bir dille eleştirmişti. Ancak, bütün bunlara rağmen, işadamları tarafından alternatif politikalar üretilse dahi —ki son günlerde arza yönelik politika önerileri çeşitli toplantılarda dile getirilmektedir— *Özal*'ın bildiği yolda yürümeye devam edeceği söylenebilir. İşadamlarının etkinliğine bağlı olarak da firma ve sektör düzeyinde kazanılacak bazı tavizler ise, uygulanan iktisat politikalarının genel doğrultusunu değiştirmeye yetmeyecektir. □

Tansu Çiller: Bu sistem ne? Anlamadık ki biz daha!

"Sayın Çiller, hükümetin izlediği politikaya değişik kesimlerden olumlu, olumsuz çeşitli eleştiriler geliyor. Size göre, hükümetin izlediği politika ekonominin sorunlarını çözmede ne ölçüde başarılı olmuştur."

— *Özal*'ın uyguladığı politikanın başarılı ve başarısız tarafları var. Dünya ölçeklerine ve Türkiye'nin geçmişine karşılaştırmalı olarak baktığımızda, başarılı tarafların içinde dış ticareti görüyoruz. Bilindiği gibi 1983-84 karşılaştırıldığında, ihracatın ilk 4-5 ayda yüzde 33'lük bir artış hızına ulaştığını görüyoruz. Bunun içinde fiktif ihracatın da olduğunu biliyoruz. Ama, bunun içine fiktif ihracatı da katsak, yine de, bu boyuttaki bir aşamayı dünya ülkeleri ve Türkiye pek kolay elde edememiştir.

Bu arada politik bir karar yanlışlığının da altını çizmek isterim. Kur politikaları gerçekçi kur belirlemesine doğru gitmektedir. Şimdi, gerçek kur varken, bir de vergi iadesi uygulaması devam edince, bir *rant* toplama eğilimi ortaya çıktı. Zaten gerçek kur demek, ihracatçının TL. değerini alması demektir. Vergi iadesi ile onun üzerine prim veriyorsunuz. Bu da, piyasa kuralları içerisinde, fiktif ihracata yol açmıştır.

Ancak, hükümet bu yolda doğru bir adım atmıştır. O da kur politikasıyla ihracattaki vergi iadesinin ikame edilmesi. Bunu da iyi götürüyorlar sayılır. Yalnız bu arada belirsizliklerin rolüne değinmek gerekir. Vergi iadesinde yapılacak indirim tarihlerinin değişmesi, uygulamalardaki belirsizlik kararlardan geri dönmeler iş adamlarını taciz etmiş ve rant toplamaya yöneltmiştir.

Hükümetin dış ticaret dışındaki ikinci hedefi enflasyonun düşürülmesiydi. Enflasyon olayında 1983 kötü bir yıldı, 84 daha da kötü bir yıl oldu. 1983'ün ilk 4-5 ayında enflasyonda yüzde 10'luk bir artış olmuşken, 84'de bu artış yüzde 20'nin üstüne çıktı. Bu açıklaması zor bir olay. Çünkü, para arzına baktığımızda yüzde 20'ye yakın düşüş, fiyatlarda ise yüzde 20'nin üstünde bir artış oldu. Bu olay oldukça ilgi çekici. Hem tedavüldeki banknotlar, para arzı düşüyor, hem de fiyatlar artıyor.

"Bu nereden kaynaklanıyor?"

— Bunun birkaç kaynağı var gibi geliyor bana. Birincisi Merkez Bankası verilerinde bir yanlışlık mı var, sorusu akla geliyor. Buna benzer bir olayı geçen sene de yaşadık. 4-5 ay içerisinde bu kadar büyük bir fark beklenebilir bir olay değil. Gerçi, sonraki aylarda emisyon hacmindeki genişlemenin çok büyük boyutlarda olduğu ortaya çıktı. Ama, bu genişleme KİT ayarlamalarından kaynaklandı.

Bütün bunların dışında, ithalat rejiminden kaynaklanan bir fiyat artışı da sözkonusudur *Türkiye*'de. İthalatta gerçekçi kur, girdilerin maliyetini yükseltiyor. Yalnız, sorun ithalattaki girdiler değil, ithalatla rekabet eden mallardaki marj farkı da bir fiyat artış eğilimi yaratmaktadır. Bu nereden kaynaklanıyor? Siz gerçekçi bir kura yöneliyorsunuz, ithal fiyatlarını çok yükseltiyorsunuz, bunlar girdi olarak kullanılmasa dahi, serbest bir ithalat rejiminde bir malın ithal fiyatı iç piyasadaki fiyatı etkiler. Yani bir video veya televizyon veya bilmem hangi aramalı dışarıdan geldiği zaman, fiyatı yerli malın yüzde 20 veya 25 üstünde olabilir. Ama, bu fark kur politikası sonucu yüzde 80'in üzerindeyse, yerli mal da kendi fiyatını yükseltir. Bu, ithalat rejiminden kaynaklanan bir olaydır.

Bu olayda dikkat edilmesi gereken önemli nokta şudur: Hem gümrükleri kaldırıyor, hem de kur politikasını gerçekçi kılıyorsunuz. Halbuki, bunların birbirlerini ikame etmeleri gerekir. Yani, içerdeki enflasyon oranı ile gerçekçi kur politikası birbirlerine paralel götürülürse, yerli malların fiyatlarıyla dış fiyatlar arasındaki marjı sabit kılmak mümkündür. Bu marjı oynak kıldığınızda, bu oynaklık iç piyasadaki yerli malların fiyatlarında bir artışa yol açar. Sonuçta, ithalattaki liberasyondan kaynaklanan bir enflasyon olayı ortaya çıkmaktadır Türkiye'de.

Bir de dış ticaret hadlerinin bize aktarılan bir bölümü var ki, bu da yüzde 5 veya 7 civarında enflasyona katkısı olan bir olay biçiminde karşımıza çıkıyor.

Özetlersek; 1984 yılı iki amaçlı bir programı içeriyordu. Biri dış ticaretteki döviz darboğazını halletmek ki, onu halletmiş görünüyorlar. Öbürü de ilkinden daha önemli olan enflasyon idi. Fakat enflasyon sorunu halledilmiş görünmüyor.

"Bu yıl sonu ve önümüzdeki yıl için enflasyon konusunda ne gibi öngörüşleriniz var?"

— Son aylarda enflasyonda bir duraklama var. Ancak, bu yıl sonu itibariyle enflasyonun yüzde 40'ların kesinlikle üstünde, yüzde 50'nin ise altında olacağı doğrultusunda işaretler var. Çünkü, Eylül, Ekim ayları ziraat kesiminden kaynaklanan fiyat artışlarının olduğu aylardır. Özellikle Hazine avanslarındaki gelişmeler bunu doğruluyor. Dolayısıyla, 1984 enflasyon açısından *kaybedilmiş* bir yıldır. Bu, stabilizasyon programının bu yıl da başarılı olmadığını kabul etmek demektir.

Bu tip bir stabilizasyon programında bütün dengeler enflasyonun dizginlenmesine bağlıdır. Eğer enflasyonu dizginleyemezseniz, bu programı uzun dönemde götüremezsiniz. Programın bir de faiz politikası vardır. Bu politika da yatırımları ve işsizliği etkileyeceğine göre, enflasyonun önlenemediği bir ortamda, gerçekçi bir kur politikası, dışa açık bir liberasyon ortamı devam edemez.

Çünkü üretim artmaz, üretimle beslenmeyen bir ihracat da olamayacağına göre, çok kısa zamanda kısır döngüler ortaya çıkar.

Ben, 1985'de enflasyonun bu programla aşağı çekileceğine inanıyorum. Ancak, üretimin arttırılması şartıyla. Çünkü, dış ticaretteki iyimser gelişmenin üretimle beslenemeyeceği konusunda bazı sinyaller vardır.

"Türkiye'de bankacılık hâlâ sorunlarından kurtulabilmiş değil. Bu kesimin haldeki sorunları sizce nelerdir ve bunlar nasıl çözülebilir? Hükümetin bu konudaki politikasını nasıl değerlendiriyorsunuz?"

— Türkiye'de bankacılık kritik bir alan olma durumunu sürdürüyor. Amerika'da olduğu gibi Türkiye'de de yüksek faiz politikası, dış ödemeler dengesinde açık bir ortam içerisinde, gerçekçidir. Biz faizleri yatırımlara ilişkin olarak düşünüyoruz. Ama, Türkiye'de bankacılık kesimi patlamaya hazır bir bomba gibi bekliyor. Bunun nedeni de bankacılık kesiminin kurallarına hâlâ bir açıklık getirilmemesinden kaynaklanıyor. Madem ki faizlerin yüksek olmasını kabul ettiniz ve bunu da bir türlü dış ödemeler dengesine bağlı olarak kabul etme mecburiyetinde olduğunuzu düşünüyorsunuz, program içerisinde banka kesiminde faizlerin serbest olduğunu kabul edin ki, hiç olmazsa ara kuruluşlar çıkmasın. Her gün banka kesiminin dışında gazetelere kadar ulaşan ilanlar görüyoruz. Bunlar aylık yüzde 5.6 veya yüzde 10'la para kullandırabileceklerini söylüyorlar. Yani aracılar söz konusu oluyor ve talebi banka kesiminin dışına taşırıyorsunuz. Banka kesiminin dışında bunları karşılayacak organizasyonunuz da yok. Bunun dışarı taşmasını önlemek veya o organizasyonu kurmak mecburiyetindesiniz.

Öte yandan bankalar için çok önemli bir sorun da, yüksek faizle alınmış kredilerin dönmemesidir. Yani, bir taraftan aldığı kaynağı istediği gibi kullanamıyor, öbür taraftan da kullandığı kaynaklar geri gelmemiş. *"Yüksek faiz politikasında bu vardır. Bu konuda yapacağımız fazla bir şey de yok. Bu onların sorunudur"* diyorsunuz. Bu, Türkiye ekonomisinde işleyen bir bomba ve bunu bir türlü halletmek lazım. O zaman, bu konuda; *"Bankalar serbesttir, yüksek faizi kabul ettiğimize göre, bankalar da herhangi bir kuruluştan farksızdır"* deyin. Hiç olmazsa banka kesimi önemli sorunlarıyla başbaşa bırakıldığında, elinde bir seçeneği olur. Zaten faiz oranı 60 olmuş, 70 olmuş, hiç fark etmiyor. Çünkü, aklı başında hiçbir yatırımcının yatırım yapmak için bunu alması söz konusu değil. Başka kesimlere hitap edecekse, bari açık açık etsin de, birtakım aracılar türemesin. Çünkü aracılar daha da sakıncalı.

"Hükümetin konvertibiliteye geçmek için bazı çalışmalar yaptığı söyleniyor. Bu koşullarda konvertibiliteye geçişin yaratacağı sorunlar neler olabilir?"

— Konvertibiliteye geçildiği an Türkiye'den dışarıya para akmaması için, daha da önemlisi, önümüzdeki çok yüksek dış borç ödeme döneminde dışarıdan Türkiye'ye akış sağlayabilmek için TL'nın sağlam bir para olması lazım. Enflasyon oranının üstünde faiz sağlanabilmesi lazım. Bu dahi yeterli değil. Çünkü çok dinamik bir ortamda reel faizlerin fiyatlar üzerindeki dengesini sağlamak çok güç. Yüksek fiyat artışlarının devam ettiği ülkelerde ortaya çıkacak birtakım kronik sorunlar, bürokratik sakıncalar ve denetlemeler karşısında, imkân yok bu akışı sağlayamazsınız. Konvertibiliteye geçişin en önemli koşulu, ilkin enflasyonun aşağıya çekilmesidir. Bundan önce konvertibiliteye geçersiniz, çok büyük risklerle karşılaşırsınız. Bu risk o kadar büyük olabilir ki, enflasyonu yeniden körükleyebileceği gibi, dış borçların faiz ödemelerini çok yükselttiği için yeniden borç ödemelerini yapamayabilirsiniz ve ayrıca, bu sizi kur garantisi vermeye itebilir. Kur garantisi son derece sakıncalı bir olaydır. Türkiye'de faizler hâlâ tek faiz değil. Bu da ayrı bir sorun. Kredilerde hâlâ seçenekli faiz var, mevduata ayrı faiz var. Bu marjlar her ülkede ufaktır. Bizde faiz dediğiniz zaman, ne derseniz doğru. Yüzde 60 deseniz de, yüzde 30 deseniz de olur. Türkiye'de her söylenen doğru olabiliyor, böyle bir olay dünyanın başka hiçbir yerinde yoktur.

"Sayın Çiller, bir de alternatif politikalar sorunu var. Özal kendi politikalarının alternatifsiz olduğunu, bu politikaya alternatif çıkartılamayacağını çeşitli konuşmalarında söyledi. Zannediyorum bir ay önce de '1985, 84'ten daha iyi bir yıl olmayacak' diyerek önümüzdeki yılda ekonominin sorunlarının devam edeceğini belirtti. Sizce Türkiye çözülemeyen bu sorunlarla yaşamaya mahkûm mu? Yoksa bu sorunların çözümünü öngören alternatif politikalar üretilebilir mi?"

— Bir kere her şeyin alternatifi vardır Alternatifsiz bir olay yoktur. Ama iyisi olabilir, kötüsü olabilir, bu tartışılır. Alternatifte sistem gerekir. Şimdi bakın, bu sistemde aksaklıklar olduğuna inanıyorum. *Özal,* kâğıt üzerinde yapmak istediklerini uygulamada başaramadı, önemli aksaklıklar oldu ve büyük rantlar doğdu. Bu ihracattaki vergi iadesindeki değiştirmeler, politikada devamsızlıklar, kendisinin, bakanlarının birtakım şeyleri anlamayışı, hatta fiyatları denetlemeye kalkışmaları, narh koymaları, emisyondaki son gelişmeler.. Bütün bunların farkındayız ve oyunda bir aksaklık var. Yani, bir şeyi ya tam uygulayın ya da alternatifini yaratıp uygulayın. Alternatif diye yorumladığınız sistemden veya başka bir sistemden parçalar alıp karıştırmaya başladığınız zaman bu son derece sakıncalıdır.

Uygulanan politikada sürekli sıçramalar var. Bir an fonlar, bir an fiyat denetimleri, bir an bundan sapmalar... Bir yandan emisyonun yükselmesi, bir yandan Hazine avanslarının yükselmesi v.b. 'Bu sistem ne?' anlamadık ki biz daha. Alternatif diyebilmek için, bu budur, bunun da alternatifi budur diyebileceğimiz birtakım sistemler olması gerekir. Sayın *Özal*'ın kafasında belki son derece uyumlu bir sistem var. Fakat uygulamada ise devamlı bundan sapmalar var. Şimdi 'alternatif var mı?' derken söyleyeceğim alternatifler keşmekeş halinde burda da var. Halbuki bir sistem olması ve bunun uyum içinde işlemesi lazım.

Şımdi '*Özal*'ın politikasının alternatifi olabilir mi?' Bunun alternatifi elbette vardır ve bu alternatif bir genel denge modeli içinde oluşur. Bu genel denge modelinde şunları kabul etmek gerekir. Bunlardan birisi para arzına, ikincisi faizlere, üçüncüsü döviz kurlarına ilişkin kontroldür. Bunlar çok önemli araçlardır. Bunların üçünü birden denetleyemezsiniz. Bunların birini denetlediğiniz zaman diğer ikisini kendi dengelerini bulmada serbest bırakmanız lazım. Bizdeki en büyük aksaklık bu araçların kullanımından kaynaklanıyor.

'Üçünü birden serbest bırakacağız' denmesine rağmen, zaman zaman üçü birden serbest bırakılıyor, zaman zaman hepsi denetleniyor. Bir genel denge modeli içinde üçünün serbest bırakılması sözkonusu olabilir. Alternatif diyorsunuz, politik olarak birinin denetlenip ikisinin serbest bırakılması sözkonusu olabilir. Fakat bunlar bir genel denge modeli içinde yapılır. Ancak, her sistem içinde yapılmayacak olanlar vardır. Mesela, üçünü birden denetleyemezsiniz. Teorik olarak bazen mümkün olduğu söyleniyorsa da, bunu deneyen hiçbir ülke başarılı olamadı.

KÜRŞAT İSTANBULLU

Friedman: Şili'de olanlardan ben sorumlu değilim

Çeşitli ülkeler "neo-liberal" adıyla tanınan ekonomi politikalarına yönelirken, bu anlayışın "sahibi" olarak bilinen Milton Friedman da dönemin çokça sözü edilen bir kişisi oldu. Le Nouvel Observateur'ün 14-20 Eylül sayısında kendisiyle yapılan konuşmada Friedman, kendi patentini taşıyan monetarist politikaların uygulandığı ülkelerde, söz konusu bu politikaların bihakkın uygulanmadığını ve bu nedenle ortaya çıkan gelişmelerin kendisini bağlalamadığını belirtiyor; özellikle de bu ülkelerin politik yapılarını eleştiriyor. Friedman'ın bu konuşmadaki iddiası, kendisinin bir 19. yüzyıl liberali olduğu.

"Reagancılığın sizi gerçekten hayal kırıklığına uğrattığını söyleyebilir miyiz?"

— Beni hayal kırıklığına uğratan Reagancılık değil, Reagancılığın ulaştığı bazı sonuçlar. Bu ikisi farklı şeyler. Amerikan halkının Bay *Reagan*'ın iyi niyetle uygulamaya çalıştığı politik çizgiyi desteklediğini görüyoruz. Halbuki, birkaç alan dışında, ortada yapılan pek bir şey yok. Evet, vergiler azaltıldı, devlet müdahaleleri azaltıldı. Ama, devlet giderlerinde bir azalma, yok, hatta artma var...

" 'Statükonun egemenliği' dediğiniz bu mu?"

— Kesinlikle..Siyasi yapıların niteliği gereği, bir kez uygulamaya konulan kamu programlarını yasama yoluyla kaldırmak son derece zor. Keza, devlet aygıtı küçültmek istendiğinde, yapıdan yarar görenler avantajlarını korumak için sonuna kadar mücadele edeceklerdir.

"Reagan'la Mitterrand, öyleyse aynı madalyanın iki yüzü mü?"

— Hayır. Ama, siyasi yapının *Rousseau*'nun deyimiyle söyleyelim; *"Kamu iradesinin yasama iradesi"* şeklinde tecelli etmesine izin verdiğini sanmıyorum. Yeni iktidarların gerçekten değişiklikler yapabilecekleri süre altı ila dokuz ay kadar. Ondan sonra menavra alanları daralıyor. *Reagan*'ın başta aldığı kararlar ekonomiye iyi etki yaptı. *Mitterrand*'ınkiler ise iktidarı bozdu. *Reagan,* bu yüzden, *Mitterrand*'ın aksine 180 derecelik bir dönüş yapmak zorunda kalmadı.

"Statükonun herkese ve her şeye karşı ağırlığını koruması, toplumun giderek karmaşıklaşması yüzünden değil mi?"

— Hayır. Devlet aygıtının giderek büyümesi yüzünden. Kısacası, devlet aygıtı gitgide kontrol edilmesi güç bir hale geliyor. 18. yüzyıl sonundan 1929'a kadar, istisnalar dışında, Amerikan federal yönetiminin giderleri hiçbir zaman ulusal gelirin yüzde 3'ünü aşmadı. Bu süre içinde ABD basit bir tarım sisteminden çok daha karmaşık bir sinai ve mali düzene geçti. Yine de bu, devletin ekonomide rolünün artmasına yol açmadı. Şimdi...

"Yine de, toplumda suç oranının artmasını devlet müdahalesine bağlarken biraz abartmıyor musunuz?"

— ABD'de işlenen suçların yarısı, doğrudan veya dolaylı olarak, uyuşturucularla bağıntılı. Marijuana üretiminin başlıca çalışma alanlarından biri haline gelen Kalifornia'da olanlara bakın. Üreticiler müdahalelere karşı kendilerini köpekler ve elektrikli çitlerle koruyorlar. Arasıra polisler, helikopterlerle gelip ürünü yakıyor. Kaybedilen enerjiyi düşünün! Ayrıca, bu arada ölenlerin sözünü etmiyorum. Bunlar tamamen saçma. Dolayısıyla, uyuşturucuların yasallaşmasını öneriyorum. Suç oranını azaltmanın, kamu kesiminde rüşvet ve yolsuzluğu önlemenin en iyi yöntemi budur. Uyuşturucu ticaret mesleği de kökten sarsılacaktır. İnsanları uyuşturucu alışkanlığına itmekte bir çıkarları kalmayacaktır. Çünkü, alışkanlık sahipleri uyuşturucuyu istedikleri yerden bulabileceklerdir.

"Ticaret serbest olunca alışkanlık oranının artması riski doğacaktır..."

— ABD'de 1919-1933 arasında alkollü içkiler yasaklandığında olanları size anlatayım. Yasağın etkisi suç oranında gerçek bir patlama, *Al Capone* gibilerinin ortaya çıkması oldu. Daha vahimi; içki içmek isteyen insanlar, yasalara olan saygılarını kaybetmeye itildiler. Açıkça, içki yasağı döneminin yararlı olduğunu söyleyen kimse tanımıyorum. Düşüncemin temeline inmek isterseniz, devletin, reşit bireyler arasındaki özgürce girişilmiş ekonomik ve cinsel ilişkileri kısıtlayan yasalar yapmasına izin verilmemeli.

"Devletin fakirlere yardım etmesi moral bir yükümlülük değil mi?"

— Devletin fakirlere yapabileceği en büyük iyilik, onları rahat bırakmaktır. Devletin zayıf olduğu 19. yüzyıl, Amerika'da fakirlikle en iyi mücadele dönemidir; milyonlarca fakir insan Amerika'ya göçtüler ve çoğu zenginleştiler. Ondan bu yana, bir yandan sosyal yardım fonları artarken, muhtaç insan sayısı da sürekli arttı. Sorumlu olan devlet ve devletin müdahalesidir. Asgari ücret yasaları, zenci gençler arasında bugün yüzde 50'ye varan işsizlik oranına yol açmıştır. Kamu okullarındaki eğitim düzeyi, eğitimsiz kenar mahalle çocuklarının iş bulmalarını imkansızlaştırmıştır. Devam edeyim mi?

"Şili'nin ekonomi politikasına yön verenler Şikago okulunda talebeleriniz. Son olaylardan sonra, elde edilen sonuçlardan memnun musunuz?"

— Bakın, Şili'de olanlardan ben sorumlu değilim. Durmadan benden söz edilmesinin nedeni, bir tarihte Şili'de bir konferans vermiş olmam. Oysa aynı şeyi Çin Halk Cumhuriyeti'nde de yaptım. Ve kimse bundan dolayı beni suçlamadı. İki ülkede de aynı şeyi söyledim. Çünkü, inandığım bir şey var. Bu da devletin etkinlik alanının daraltılması gereği. Ben tutucu değilim. Çünkü, düzenin değişmeden kalmasını savunmuyorum. 19. yüzyıl anlamında bir liberalim, yani özgürlükçüyüm...

Türkiye-Libya: Çelişki yok, herkes dertli

***Libya yetkilileri:** "Türk müteahhitleri işleri zamanında bitirmiyor"*
***Türk müteahhitleri:** "Libya alacaklarımızı ödemiyor"*
***İşçiler:** "Müteahhitler ücretimizi ödemiyor, Libya resmi makamları zorluk çıkarıyor, Türk hükümeti bize sahip çıkmıyor"*
***Türk hükümet yetkilileri:** "Libya kardeş ülkedir, iyi niyetlidir. İşadamlarımız gelinler gibi 'hem ağlarım, hem giderim, ama işçilerimiz sorumsuz' diyor"*

ABDURRAHMAN DİLİPAK

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın açıklamasına göre 20 yılda 1 milyon 15 bin 544 yurttaşımız yurt dışına işçi olarak gitmiş. Yirmi yılda işçilerimiz ülkemize 18 milyar 871 milyon dolar (7,5 trilyon lira) döviz göndermişler...

İstatistik veriler incelendiğinde son aylarda yurt dışına giden işçi sayısında önemli bir azalma görülürken, işçi dövizi girdilerinde de önemli düşüşler gözlenmektedir.

Özellikle Almanya'dan başlayan işçi göçü, Libya'daki ve Irak'taki işçi sayısının hızla azalması, Suudi Arabistan'a giden işçi sayısının ise doyum noktasına ulaşması ve giden işçi sayısının, giderek gelen işçi sayısına eşitlenme noktasına ulaşması, önümüzdeki yıllardaki işçi dövizi girdilerinde önemli düşüşlere neden olacağını göstermektedir.

İşçinin işi zor! Almanya'da da olsa, Suudi Arabistan'da da olsa, Fizan'da da olsa zor.

Ama Arap ellerinde daha da zor. Oturma iznini sınırlamaları aileleri parçalamış. 40-50 derece sıcağın altında çalışmak, verilene razı olmak, işverene boyun eğmek zorundasın. Gözleri tutmamışsa, postalarlar gerisin geriye. İşini beğenmiyorsan, çıkıp başka işe giremezsin. Dil bilmezsin. Ne söylenirse yapacaksın. Az konuşup çok dinleyeceksin.

Batı'ya giden işçiler bir alay eşyayla dönüyor, videosundan, süttozuna kadar. Ya Ortadoğu'ya gidenler? Onlar kazandıklarının hemen hemen tamamını ülkelerine gönderme umudundadırlar. Uzun süre kalmayı düşünmüyorlar. Bir ev, bir iş kuracak kadar para biriktirseler, kimsenin *"git"* demesine gerek kalmadan kendileri dönecekler...

Bir işçi ile konuşuyoruz: "Bir yıl önce geldim. İşyerim ücret ödemelerini durdurdu. Burada 500.000'e yakın borç ettim. Köyde de bir o kadar borç var. Ne zaman ödeme yapılacak bilmiyoruz. Yeni bir işe girmek de mümkün değil. İşveren pasaportumuzu vermiyor ki dönelim. Çünkü kimse kalmayacak. O zaman da adam iflas edecek tabiî. Hoş verse de gidecek halimiz yok. Nasıl gideriz ki? Ben bu borcu nasıl öderim. Buraya para kazanmak için geldim, borç etmek için değil. Memlekette nasıl iş bulurum?"

Binlerce işçi aynı durumdaymış. Bakan *Özdağlar*'a sorduk durumu. O da dertli. *"Ne yapayım, müteahhitlerin hepsini geri çekip, işi düzgün 20'sini bırakmak geçiyor içimden,"* diyor. *"İşçilerin de hepsini geri göndermek. Baktım olacak gibi değil. Libya'ya işçi göndermeyi durdurdum, işadamları kapıma yığıldılar"* diyor. Çaresiz izin vermiş. Hem işçi gidiyor, hem geri dönmek isteyenlerin sayısı çığ gibi büyüyor.

Müteahhitlerin, işçi göndermeme kararına niçin karşı çıktıklarını şöyle açıklıyor bir işçi: *"Onlar sürekli yeni işçi getirmeden yana. Bir işçi bir yılını doldurunca zam istiyor. Niye zam yapsın? Daha ucuza çalışacak bir sürü işçi sırada. Sen git, diyor hemen o kadar, yeni işçi istiyor. İstersen bu paraya çalışırsın diyor. Biri en ufak bir itirazda bulunsa, hemen geri gönderiyor. Kime şikayet edeceksin. Çalışmaya mecbursun. Bir sonraki yıl, bir önceki yıldan az alanlar var. İşyerinin sağlam olması da önemli. Çoğu ödeme yapamıyor. Herkes açlık, perişanlık içinde. 'Sorunumuzu çözün, bizi memleketimize gönderin, hiçbir şey istemeyiz' dedik. Başbakan geldi, ona söyledik. 'Devlet sözü, şeref sözü, namus sözü', dedi. Meselemizi halletmeye söz verdi. Gitti, o gidiş, Bakan Özdağlar geldi. O da söz verdi, 'Size uçak gönderip aldıracağım' dedi. Sefaretten, 'dönmek isteyen gelsin' dendi. Yüzlerce kişi sefaretin önüne toplandık, polis çağırıp dağıttılar. Kimse gidemedi, ne uçak var, ne de derdimize çare bulan. İşçinin çoğu yazı bilmez, dil bilmez. Okuması yazması olanlar onların işini takip ediyor. Üç beş kişi biraraya gelip konuşsa, Türkiye'ye rapor edermiş. Solcular örgütleniyor diye. Solcu yok değil. Türkiye'den gelen her çeşit adam var. Duvarlara yazılar yazıyorlar. Ama herkes öyle değil ki. Bakan Bey (Özdağlar) "Buraya solcuları takibe geldim" demiş. İşçi çaresiz, solcu diye bilinen biri onun işini takip ediyorsa o da solcular listesine yazılıyor."*

Adam dertli. Konuştukça konuşacağı geliyor. Bakan Özdağlar ise, *"Türk müteahhitten alacağı olanların alacaklarının kefiliyim, bana yazsınlar"* diyor. Herkes büyük paralarla meşgul müteahhit alacağı, devlet için daha toplu

Farklı rakamlar, farklı ön

Bugün Libya'da 130'dan fazla Türk müteahhit firması bulunuyor.. Türk müteahhit firmalarında, yabancı firmalarda ve Libyalı işverenin yanında çalışan Türk işçilerinin sayısı ise bir ara 130.000'e kadar çıkmış. Şimdi ise 80.000 dolayında.

Libya'da iş yapan müteahhit firmaların da, işçilerin de sayısız sorunları var. İşçilerin henüz sosyal güvenlikleri tam anlamı ile yasal güvenceye kavuşturulmamış. Sayıları 150'yi bulan müteahhit firmalarınsa birkaçı dışında tamamı ekonomik kriz içinde. Durumu şimdilik "iyice" olanların sayısı 20'den az.

Birçoklarının durumu, süresi içinde işi bitirmedikleri için kritik. Bazılarının teminatları tehlikeye girmiş durumda. Sadece gecikme cezalarının toplamı ise 30-40 milyon doları buluyor.

Türk müteahhitler, maddi zorluklar ve ödeme gecikmeleri dolayısı ile, cezaların affını ve kendilerine yeni süre verilmesini istiyorlar.

Halen bu firmaların üstlendikleri işlerin toplam bedeli 8 milyar 657 milyon dolar. Bunların 5 milyara yakın bölümü ise bitme aşamasında.

130 Türk müteahhit firması, toplam 8.5 milyar dolarlık iş alırken, bir tek Güney Kore firması, bir ihalede 25 milyar dolarlık iş aldı. Sun'i Nehir projesi olarak bilinen, son yılların en büyük ihalesini alan Güney Kore firması, bir anda gerilerden gelerek, Türk firmalarının toplamının üç katı düzeyine ulaştı.

Bazı firmalar, ödemelerdeki aksamalar yüzünden işlerini aksatırlarken, birtakım firmalar ise, ödemeleri petrol alımına bağlamış bulunuyorlar. Türk müteahhitleri, alınan petrolün hesabının spot fiyatlardan görülmesini istiyorlar. Ancak Türkiye'nin Libya ile petrol ticareti, resmi fiyatlar üzerinden yapılıyor.

Müteahhitlerin alacakları konusunda, Türk hükümeti ile, Libya yönetimi arasında ciddi ihtilaflar bulunuyor. Her iki taraf da genelde ne kadar mutabakat açıklaması yaparlarsa yapsınlar, alacak-verecek hesabında rakamlar bile tam olarak kesin bir şekilde hesaplanmış değil.

Türkiye, alacak hesabını, genel olarak tahhüt toplamından doğan ya da doğması gereken alacaklar toplamı olarak hesaplarken, Libya bu miktarı, gecikme cezalarının durdurulan işlerin tazminatlarının ve diğer alacakların düşülmesi ile bazı teminatların geçersiz sayılmasından sonra kalan miktar olarak hesaplıyor.

Türkiye'nin, Libya'dan alacakları, belli başlı üç grupta toplanıyor.

a) İşçi ücretleri transferleri toplamı,
b) Müteahhit alacakları,
c) İhracat bedelleri alacakları.

Tüm bunların iyi bir envanteri tutulmuş değil. Her iki taraf da farklı rakamlar ve sorunun çözümüne ilişkin farklı önerilerle masaya oturuyor.

Alacak-verecek hesapları için bir garip örnek...

Geçtiğimiz günlerde, *Cumhuriyet* gazetesinde yer alan bir habere göre, devletin müteahhitlere borcu konusunda çelişkili açıklamalar yapılıyordu. Sanayi ve Ticaret Bakanı Cahit Aral, "Devletin müteahhide tek kuruş borcu yok" derken, 280 yerli müteahhit 6 milyar liralık ala-

bir gelir kalemi, ama, müteahhit alacaklarının büyük bir bölümü İsveç bankalarına gidecek. 33 milyon dolar civarındaki işçi alacağı yurda gelmeye can atıyor ama onun da önündeki engeller dağ gibi.

Başka bir işçi ile görüşüyoruz: *" 'Uçak gönderelim gelin' diyorlar. Bilmiyorlar mı ki müteahhit, işçi ücretini ödeyemeyince vergisini de yatırmıyor. Libya resmî makamları ise, bu borcu işçinin şahsi borcu sayıyor, ödemedikçe de, çıkış izni vermiyor. Biriken borç miktarı 5-600.000 TL'yi bulanlar var. Adam zaten bir o kadar da içeride borçlanmış. Köyde borcu var. Nasıl gitsin. Dönmek isteyene uçak göndermek iş değil. Hani onu da gönderdikleri yok ya, buradaki borçlarını halledebiliyor musunuz? Önce rehin olmaktan kurtarsınlar bizi. Yeni işçi göndermeden, buradaki rehin işgücünü kurtarsınlar. Türk-Libya ilişkileri de gümbürtüye gidecek, Libya'daki Türk işçi ve işvereni arasındaki iş barışı da.*

Bir de transfer meselemiz var. Parayı almak bir dert. Alırsın, ancak yarısını transfer edebilirsin. Şimdi para da alamayınca transfer fiilen yüzde 30'lara düşmüş durumda. İki üç aylık birikirse onu çıkarmak ayrı bir dert. Kazandığın paranın belli bir bölümüyle vergi ödüyorsun, bir miktar da, asgari geçim için zorunlu harcama olarak tesbit etmişler. Türkiye bir yandan transfer yüzdesini yükseltmeye çalışırken, öte yandan fiili durum, bugünkü rakamların da altında kalıyor. Yüzde 90 dense ne çıkar. Kaldı ki adamlar yüzde yükseldikçe şüpheleniyorlar. Bunların vergi dışı kazançları var; 'Vergi kaçırıyorlar diye'."

"Peki sorunun çözümü nasıl olacak" diyoruz bir işçiye. *"Onu biz bilemeyiz, büyükler düşünsün"* diyor. Kendileri ile ilgilenilmesini istiyorlar Libya'da görevli bazı mühendislerle görüşüyoruz: *"Durum gerçekten kötü"* diyorlar. İşçilerin de işverenlerin de durumu kötü. Libya rejiminin özelliklerini bilmek, ona göre hareket etmek gerek. Libyalılar kendilerine göre anlayış gösteriyorlar. Şimdi 10'dan fazla işyerini kapatıp, teminatlarını yakabilirler. Vaktinde iş bitiren kimse yok hemen hemen. Hep ek süre. Bunda Libyalılar'ın da kusuru yok değil. Ama ödemelerdeki en ufak bir aksama her şeyi tepetaklak ediyor. Herkes aldığı paranın azamisini dışarı çıkarma sevdasında. Devlet bir fon oluşturabilir. İşçi fonu, işveren fonu gibi. Bunlara müteahhitlerin, işçilerin katılmaları sağlanır. Tıkanıklıklar bu şekilde giderilebilir. Yarıda kalan işler varsa, bunlar başka gruplar tarafından üstlenilerek tamamlanabilir. İşçi sorunlarını çözmek için, yaygın işçi danışma büroları kurulabilir. Öncelikle de, işçilerin sosyal güvenlik sorunları çözümlenmelidir.

Niçin parasının hepsini göndermek istiyor Türk işçisi?

Ortadoğu'da çalışan işçi, Avrupa ülkelerinde çalışanlardan farklı. Kazancını tüketmiyor. Uzun süre kalmak gibi bir derdi de yok. Bu nedenle de onun öncelikli sorunu, sosyal güvenlik, serbest dolaşım, toplu pazarlık gibi sorunlar değil: Daha çok kazanmak ve daha çok transfer etmek. Orada bir işçinin tüketim imkânı yok. Bu durumda transfer edemediği para elinde kalıyor.

Libya Dinarı pahalı bir para. Bir Dinar 3.3 dolar. Yani bizim paramızla 1.400 TL civarında. Bu parayı dışarı çıkarması yasak. Çıkarsa bile Türkiye'de 10 Dinar 400 liradan çok etmiyor. 14.000 lira yerine 400 lira.

Aslında her şeyin ithal edildiği bir ülkede, para transferinin sorun olması anlamsız. Sonunda, eğer bu para tüketilecekse, başka bir transfer konusu gündemde demektir. Kaldı ki, bu paranın tüketime yansıması ekonomik anlamda bir verimlilik getirmiyor. Libyalılar bununla, geçici de olsa transferi geciktirmiş oluyorlar. Bir başka önemli husus, vergi kaçırmanın önüne geçmek. Asıl sorun da buradan kaynaklansa gerekir.

Başta da belirttiğimiz gibi, bir yandan transfer barajlarını yükseltmek isterken, bugün, firmaların işçilerin ücretlerini ödeyememesi sonucu bu rakam fiilen yüzde 50'lerin altına inmiş durumda.

Türk devleti güçlüdür. Hem de tahmin edemeyeceğiniz kadar

Libya'daki işçilerin sorunları ile ilgilenen bakanların başında *İsmail Özdağlar* geliyor. Bu amaçla üç seferi var Libya'ya, Başbakan *Özal* da aynı amaçla gelmiş ama bir sonuç alınamamış. Bakan *Özdağlar*'ı Libya Devrimi'nin yıldönümü törenlerinde, Kız Harp Okulu'nda bulmuştuk. Törenlerde sonra bir-iki gün daha kalıp *"sorunları çözmek"* istiyordu. Kendisi artık Libya uzmanı olmuştu. *"Halkı, rejimi, müteahhitlerin işçilerin sorunlarını yakından tanıyor"*du kendi deyimiyle. *Kalemli* buraları yeteri kadar bilmiyordu. Kendisi ön görüşmeleri yapıp, gündemi tesbit edip, randevularını alıp Türkiye'ye dönüşünde, özellikle işçilerin sosyal güvenlik hakları konusunda görüşmelerde bulunmak üzere *Kalemli*'yi gönderecekti.

Sayın bakana, sorunları tam olarak bilip bilmediğini sorduğumuzda söze, *"Türk devletinin güçlülüğünden"* girdi. *"Türk devleti güçlüdür. Tahmin edemeyeceğiniz kadar güçlüdür. Ben bile, bakan olmadan Türk devletinin bu kadar güçlü olduğunu bilmiyordum... Gördük ki, Türk devleti son derece güçlüdür. Bugün hâlâ ayaklarımızın üzerinde durabiliyorsak bu gücümüz sayesindedir. Türk devletinin gücüne inanmalıyız. Bu güçle zaman içinde sorunları çözeceğiz. Masama oturduğumda, önüme getirilen dosyada, kimin ne yaptığını görebiliyorum. Kimin ne durumda olduğunu da. Hepsini biliyoruz."*

"Sayın bakan, sizin buradaki sol faaliyetlerle ilgilendiğinizi, bu konuda da bilgi aldığınızı söylüyorlar.. Hatta, *'Buraya solcuları izlemeye geldim'* demişsiniz."

"Hayır öyle bir şey demedim. Onları da biliyoruz. Onları takip eden görevliler var. Benim görevimin ve makamımın işi değil bu. Ama onları da biliyoruz."

Biz döndük, ardından bakan döndü. Anlaşma olduğu açıklanmıştı. Bizim Mısır'dan F-16 alışımız gibi. Ardından gelen haberlere göre anlaşma olmamış. (Bakan *Kalemli* gitti ardından. O da dönüşte iyimserdi. Libya'da 80.000 işçimiz bulunuyordu ama, gazeteler *"130.000 işçimiz sosyal güvenceye kavuştu"* diye başlık attılar. Yeni anlaşma 1976 tarihli sosyal güvenlik sözleşmesini teyid ediyor ve çalışanların sigorta pirimlerinin Türkiye'ye transferi ve SSK'nın sağladığı sosyal güvenlik haklarından Libya'da çalışan işçilerin de yararlanmasını öngörüyordu. Hastalık ve iş kazası gibi konulardaysa, doğrudan işverenin yardım sağlaması öngörülüyordu. Fazla bir yenilik yoktu.

Özdağlar'a göre, konunun kesin olarak halli bugün için zor. Ama, müteahhit firmaları geri çekip, 20 kadarını bırakmak, birinci aşamada yeni işçi göndermeyip, kalanını kademeli olarak çekmek de düşünülebilecek bir yol. İşçilerin geri dönüşleri ise öyle çok kolaya benzemiyor. Bir işçinin dönüş vizesi alabilmesi için, önce işverenin rıza belgesi, yani mukavelesinin sona erdiğini, ispatlaması gerekir. Vergilerinin, sigorta giderlerinin, elektrik, su, telefon paraları, kayıt harçları ve ödeneklerinin tamamının ödendiğini gösterir bir yığın belge gereklidir. Ancak bunları getirdikten sonra çıkış vizesi alabilir. İçeride borçlanmış, memlekette borçlanmış, yarı okur-yazar bir adam için, dil bilmez, derdini anlatamaz bir işçi için, bu belgeleri yalnız başına temin etmek, hele hele, bu karşılıklar ödenmemişse hiç mümkün değildir. Vize alamaz. Sonra hayatını kahreder. Bağırıp çağırsa o olmaz. Sussa olmaz. Birinin peşine takılsa komünist diyecekler. *Davut İnan*lar, *Hasan Çiçek*ler, *Muzaffer Çakır*lar, daha niceleri, kahredip memlekete bile iki satır yazmaz duruma düşecekler. Yazılan mektuplara cevap vermez oluyorlar. Sanki gök yıkılmış, altında kalmışlardır. Birarayа gelip konuştukları zaman, başbakanın namus sözünü hatırlıyorlar. Devletin güçlü olduğunu, elbet üç işçisini, Fizan çöllerinde kendi başlarına bırakmayacaklarına olan inançlarıyla teselli buluyorlar. Türk devleti güçlüdür çünkü. Hem de hayal bile edemeyeceğimiz kadar.

eriler ve geçici bir çözüm

cağını tahsil için bakanlık koridorunu işgal ediyordu. Herhalde bakanlık yetkilileri ve sayın bakan 280 müteahhidin alacağını, alacak dosyalarını unutmuş olamazdı. Bilmiyor da olmamalı idi. 6 milyar lira da çok küçük bir para değildi henüz.

Uzun tartışmalar sonunda, alacaklı müteahhitlere ödenmek üzere 400 milyon lira, ilgili vezneye gönderilerek, tartışma büyümeden ertelenmiş oldu.

Bir başka çelişki...

Türk müteahhid firmaları da gözlerini açmıştır. İşlerini yoluna koymak için devlet desteğini ararken, işini hallettikten sonra devlete rahatlıkla sırtını çevirebilmektedir. Hayali ithalatlar, hayali ihracatlar, bloke edilen işçi ücretleri. İşçilerin ücretlerinin sürekli düşük tutulması gibi daha birçok oyun. Hemen bir iş alıp, onun parasını bankere yatıranlar, başka ülkelerde iş kurmaya başka işlere yatırmaya soyunanlar, birinci işi tamamlamak için ikinci bir ihale alıp, ikincisinin parası ile birinciyi tamamlamaya kalkışanlar. Ve sonra, İsviçre bankalarında biriken 20 milyar dolar civarındaki para. Bu miktar, dünyanın en büyük ihale bedelinin 5 milyar dolar eksiğidir.

İsviçre, kaçan işadamları için, adeta sığınak yeri olmuştur. Ortadoğu'da iş yapan firmaların temsilcileri için uçuş rotası her nedense İsviçre üzerinden geçmektedir.

Devlet zoru ile tahsil edilen alacaklar, daha sonra yurda gelecek yerde, yabancı bankaların yolunu tutmakta, eğer Türkiye'ye gelecekse hayali ihracatla giriş yaparak, doların 250-300 lira olduğu günlerde 4-500 lira karşılık almakta idi.

Henüz bu çarpık ilişkiler düzeni, olumlu bir çizgiye çekilebilmiş değil. Adeta yağmalanan Ortadoğu pazarından yeteri kadar yararlanamadan, yavaş yavaş geri çekilmeye başladık. Bakan Özdağlar'ın gönlüne kalırsa, "Libya'daki müteahhit firmalarının sayısını 20'ye düşürerek, geri kalanların çekilmesi gerekir. Yeni işçi de gönderilmemeli, eskilerin dönüşü teşvik edilmelidir." Zaten, İran-Irak savaşı dolayısı ile, Irak ile ilişkiler sınırlı bir düzeyde kalmaktadır. İran ile de aynı nedenlerle umulan ilişki kurulamamaktadır. Geriye, Ortadoğu'da tek Suudi Arabistan ve Körfez'deki küçük ülkeler kalmaktadır. Onların da sayısız sorunları vardır.

Libya'daki müteahhitlerin sorunlarına çözüm bulmak maksadı ile hazırlanan protokole göre, Türkiye, Libya'dan ham petrol alımını artıracak. 500 milyon dolar tutarında 2 milyon ton ham petrol alımı yanında, TOPRAŞ, ayrıca spot piyasası fiyatları ile 1 milyon ton petrol daha alacak. Böylece, 100'e yakın firmanın halen devam eden işlerinden doğan alacak hesaplarının 800 milyon dolarlık bölümü bu hesaba mahsup edilecek!.

Başbakan *Özal*, Devlet Bakanı *Özdağlar* ve Çalışma Bakanı *Kalemli*'nin arkası arkasına düzenledikleri Libya ziyaretinin ardından sağlanan bu anlaşma ile, soruna geçici bir çözüm yolu bulunduğu açıklanıyordu.

Ödeme güçlüğü nereden kaynaklanıyor?

OPEC üyesi ülke ekonomilerinde, son zamanlarda ciddi bir dalgalanma gözleniyor. Artık petrol, özellikle Araplar için silah olmaktan çıktı. Spot piyasası artık, karaborsa anlamını taşımıyor. Spot piyasasında, her zaman, resmi fiyatların altında petrol bulmak mümkün.

Bir yandan, OPEC üyesi ülkelerin petrol fiyatlarında bir artış olmazken, dolar fiyatlarındaki önemli ölçüde artış petrol alan ülkelerin ekonomileri üzerinde olumsuz baskılarını sürdürmeye devam etti. Türkiye gibi, özellikle doların aşırı derecede etkisinde bulunan ülkelerde, petrol fiyatlarında düzenli artışlar gözlendi. Buna karşılık, petrol üreten ülkeler, üretimlerini artırmalarına karşılık daha önceki gelir düzeyine ulaşamadılar.

Dolardaki değer artışı, OPEC ülkelerini de olumsuz yönde etkiledi. Bir yandan gelirleri azalırken, sanayi ürünlerinin fiyatlarındaki artış devam etti. Dolayısıyla alım güçleri hızla düştü. Bunun sonucu olarak, önceden planladıkları ödemelerde açık vermeye başladılar.

Şüphesiz, petrol fiyatlarının böyle hızlı bir şekilde düşmesinin başta gelen nedenleri arasında, İran-Irak savaşı ve Nijerya'daki darbenin büyük rolü oldu. Bir yandan Nijerya, bütçe açığını kapatmak için daha ucuza, daha çok petrol pompalarken, iki büyük petrol üretici ülke olan İran ve Irak, savaş giderlerini karşılamak için, yangından mal kurtarma heyecanı ile düşük fiyatla, bol miktarda petrolü piyasaya sürdüler. Özellikle Suudi Arabistan'ın da bol miktarda ucuz petrolü piyasaya sürmesi, Libya'ya Amerikan ambargosu ve Libya'nın petrolünü satmak için spot piyasasına açılarak bazı ihale bedellerini petrolle ödemeye başlaması ile petrol piyasası ve buna bağlı olarak OPEC etki gücünü önemli ölçüde kaybetti. Bazı OPEC ülkeleri, ödemeler açısından güçlüklerle karşılaşmaya başladılar.

Petrol piyasasının yakın gelecekte istikrara kavuşması beklenmiyor. Ancak petrol piyasasında istikrar döneminin başlaması, petrol fiyatlarının artmasına yol açabilir. Bu da gelişmiş ülkelerde maliyet artışlarına, dolayısıyla önemli dalgalanmalara yol açabilir.

OPEC ülkelerinin günlük petrol üretimi genel üretimin % 32.5'u dolayında kalmaktadır. Bir yandan resmi rakamlara göre üretimdeki düşüş, öte yandan, Suudi Arabistan'ın 36 milyon varil petrol karşılığı Rols Royce motorlu Boeing 747'ler satın alma projesi, İran'ın Japonya'ya iş karşılığı ucuz petrol satması, petrolün geleceğini de ipotek altına almakta. Petrol giderek, para gibi, iş karşılığı ödeme birimi haline gelmektedir.

Ahî Evran'dan Hüsamettin Tiyenşan'a

TANIL BORA

"Ustalığa destur istersin. Mesleğindeki ehliyetini kendi işinle ispatladın. Yol kardeşlerin, ustan seni övdüler, dünya davranışlarında sana kefil oldular. Âhiret işlerinde de seni hak yolunda yürür, dinini dinayetini bilir söylediler. Memnun olduk, mütehassıs olduk. Yüce Mevlâmızdan cümle mümin kulları ile birlikte seni de dünya ve âhiret nimetlerine kavuşturulmasını niyaz ederiz. (...) Oğul, hak al hak ver. Kimseye dediğinden eksik verme ki, hak sübhane-hu Taâla kazancına ve ömrüne bereket vere... Ve her zaman teraziyi eline alasın, âhiret terazisini anmak gereksin. Yakından bilesin kim, helâle hesap ve şüpheliye hitap ve harama azap olsa gerekir. Haydi oğul ona göre dirlik işin gereksin..."

İki yıl yamaklık, üç yıl çıraklık, üç yıl kalfalıktan sonra, *"Akıl, Ahlâk, Bilim, Çalışma"* ilkelerine uygunluğu ve *"Adalet-Emniyet, Eğitim-Hükümet, yani Devlet"*le *"Hakk ve Sabr"*ın beslediği uyum içinde olduğu saptanırsa, tabii en önemlisi o muhitte esnaflık yapabilmesi için gedikde (loncada) yer var ise, kişi peştemal kuşanır, Ahî Baba'nın bu sözlerini dinler ve usta olarak dükkân açma hakkı elde edermiş. Hele ki, bu öğütlere uymasın, eksik tartsın, komşusu siftah etmediği halde habire satış yapadursun; derhal ustalığı alınırmış elinden. 13. yüzyılın ortalarından itibaren, bu sistem giderek devlet örgütlenmesi ile içiçe geçerek, Osmanlı'nın özgül lonca düzeninin temelini oluşturmuş. Hatta, başlangıçta yöre esnafının kendini savunmak için Ahîlik sistemi içinde filizlendirdiği askeri örgütlenme, yeniçeriliğin kurulmasında önemli rol oynamış. Hatta, *Doç. Dr. İlhan Şahin*'in gururla haykırdığı gibi, *"Bosna'ya, Kırım'a kadar, esnaf teşkilâtı arasındaki meseleleri çözmek için, Kırşehir'den Ahî Babalar gider, devlet de bunu fermanlarla sürekli desteklermiş."*

Yalnızca *İlhan Şahin* değil, 1-2 Eylül'de Kırşehir'de yirminci kez düzenlenen *"Ahî ve Esnaf Bayramı"*na katılan, Türk-İslam sentezine inanmış ilim adamlarının hemep hepsi, Ahîlik kongresinde, *"cihanşümul"* Osmanlı'nın bu köklü geleneğinin Cumhuriyet Türkiyesi'nde nasıl işlevsel hale getirilebileceği üzerine fikirler beyan ettiler. Zaten, *Doç. Dr. Sadettin Kocatürk*'e göre, batışımıza *"esnafımızın içine nifak sokarak, bizi zayıflatırken kendileri güçlenen"* Batılılar sebep olmuştu. Oysa *Doç. Dr. Ahmet Tabakoğlu*'nun anlattıklarına bakılırsa, bizi *"homo economicus'a dayalı burjuva zihniyetinin yarattığı Batı uygarlığından ayıran, kapitalizme geçemeyişimizi sağlayan şey, toplum yararına çalışan, kanaatkâr, siyasetten uzak, ama gereğinde devlet fonksiyonlarını da yerine getiren Ahî zihniyeti"* idi. Duvardaki *"esnaf elinin nasırını ekmeğine katık yapandır"* yazılı afiş desteğinde konuşan *Doç. Tabakoğlu*'na göre, Batı'daki sınıf ayrımının *"aynen"* yansıması olan sendikacılık, *"Türk çalışma geleneği"*nde olmadığı için, Ahîlik felsefesi geçerli kılınarak, *"kitlesel işsizlik demek olan kitlesel üretim"* yerine, *"tarıma dayalı sanayie ve küçük sanayie dayalı iktisat siyaseti güdülmeliydi. Doç. Dr. Mehmet Şahin, "tasfiye değil, dikkat edelim, restorasyon"* yoluyla sanayileşmeye fevkâlade başarılı bir intibak sağlayan Japon modelini hatırlattı herkese. *"Kapitalist ahlâk, sosyalist ahlâk gibi yollar bir yana bırakılarak, sağlam bir iktisadi bünyeye yönelinmesi"* gerektiğini savunan *Doç. Şahin*, iki soru attı ortaya: *"Ahîliğin ahlâkî değerlerinden hiç değilse bir kısmı yaşatılamaz mı?"* ve *"Bazı kavram ve müesseselere yeni işlevler, yeni görevler yükleyerek, Türk milletinin iktisadî dinamikleri orijinal bir mekanizma ile harekete geçirilemez mi?"* Tıpkı Japonlar gibi, yani. Hükümet programında, esnaf ve sanatkârdan *"geleceğin ihracatçısı"* ibaresiyle söz edildiğini hatırlayan bazı esnaf temsilcileri, *Doç. Şahin*'i *"çok enteresan"* sesleriyle alkışladılar. Bir gün önceki Esnaf ve Sanatkârlar Konfederasyonu'nun bölge toplantısında *"Hükümetimizin dediği gibi, esnafın kara gözüne kara kaşına âşık değiliz; onlar Türk toplumunun temel direğidir"*, *"Mülkiyet yaygınlaştırılmalıdır; yoksa Bayan Thatcher'ın dediği gibi, komünizmin tersi olan faşizm belâsına düşülür"* diyen DPT uzmanı *Sabahattin Afacan* ise, dayanamadı, sordu: *"Bugün dünya ticareti rekabet sistemine dayanıyor. Bu durumda, 'benden alma, komşum siftah yapmadı, ondan al' sistemi hâlâ geçerli kılınabilir mi? Bunun formülü var mıdır?"* *Doç. Şahin*'in cevabı sarihti: *"Belli bir konuda şuurlandığımız takdirde, yapamayacağımız şey yoktur!"*. *"Bravo, çok enteresan"* seslerine, şiddetli alkışlar eşlik etti.

İlim adamlarımızı büyük bir saygıyla dinlemekle birlikte, esnaf temsilcilerinin Ahîliğin müesseseleri ve kuralları ile birlikte yaşatılabileceğine pek inandıkları söylenemez. *Türkiye Esnaf ve Sanatkârları Konfederasyonu Başkanvekili Cemal Tercan*'ın vurguladığı gibi *"devletle içiçe olma"* düşüncesi ve Türk toplumunun temel direği, ortadirek hüviyetiyle hüsn-ü kabul ve *destek* görme ihtiyacı daha belirgin. Özellikle, ekonomik koşulların güçleştiği ve tekelleşme eğiliminin güçlendiği bu dönemde. Ahîliğin *"şed kuşatma, ustalık verme, milis gücü oluşturma"* gibi somut işlevlerinin değil, esnafın toplumdaki önemini vurgulayan soyut içeriğinin vurgulanmasını doğal karşılamak gerek. Anayasanın 173. maddesini (Devlet, esnaf ve sanatkârı koruyucu tedbirleri alır), *"orijinal iktisadi sistem"* arayışı çerçevesinde ihmal etme lüksüne, esnaf ve sanatkârları, Türk-İslam sentezinin takipçisi ilim adamları kadar sahip değiller.

- Sanayi sitemizin durumuyla ilgilenin, sayın başkan.
- Bize aktarın ki ilgilenelim, mesela bunu yeni öğrendik.
- Ama bu, 10-12 yılın sorunu, sayın başkan.

Esnaf ve Sanatkârlar Konfederasyonu'nun *Başkanvekili Memduh Üreyen* esnafın örgütlenmesi ve yardımlaşma, dayanışma mekanizmaları konusunda iyimser: *"Kaybolmuş gibi gözüken hiçbir şey kaybolmaz. Ahîliğin devamı Türkiye Esnaf ve Sanatkârları Konfederasyonu'dur. Osmanlı'da kethüdalıklar vardı, şimdi de her ilde Esnaf-Sanatkâr Birlikleri var."*

Evet ama, eskiden aralarında varolan istişari ilişkiler, bugün aynı yoğunlukta değil.. Eski yâran odaları, meclisler.. Haberleşme imkanları gelişti tabii. Herkesi çarşıya toplamanın anlamı ve imkânı yok. Tebligat yaparsın; radyodan, televizyondan. Prensipler kitabî hale geliyor; kaybolan bir şey yok.

Diğer *Başkanvekili Cemal Tercan*, esnaf arasındaki kopukluğu ve istişare eksikliğini bölge toplantıları ile gidermeye çalıştıkları kanısında: *"Hedefimiz, mahallinde çözülebilecek sorunları mahallinde çözmek, diğerlerini mercilerine aktarmak."*

Bu konuşmalardan iki gün sonra, milyarlarca liralık yatırıma rağmen, *"birkaç milyonluk"* eksiklikten dolayı işletmeye açılamayan, *Kırşehir Küçük Sanayi Sitesi* geziliyor. *"Mahalli bir sorun"*, yani. Aldığı alkolün de etkisiyle hem cesaretlenmiş, hem de duygulanmış olan *Kırşehir Seyyar Satıcılar Derneği Başkanı İsmail Polat, Konfederasyon Başkanı Hüsamettin Tiyanşan*'ın yanına yaklaşıp soruyor:

— Sayın başkanım, sanayi sitemizin durumuna neden sahip çıkmıyorsunuz?

— Sizin sahip çıkmanız lâzım...

— Siz bize sahip çıkmazsanız kim çıkacak, sayın başkanım...

— Sizin kendi birliğiniz aracılığıyla bunu bize intikal ettirmeniz lâzım. Biz bunu daha yeni gördük, öğrendik...

— Bu 10-12 senedir olan bir sorun, başkanım...

Madeni Eşya Sanatkârları Federasyonu Başkanı Turhan Sarılar'dan da cevap alamayan *İsmail Polat*, kendi kendine dert yanıyor: *"Bölge toplantılarımız var, kongrelerimiz var, gûya Esnaf Bayramımız bugün. N'oluyor? İki gündür bir esnaf çıkıp, söz alıp konuşabildi mi? Ben bir yazılı metin hazırlamıştım. Bizim kendi toplantımızda çıkıp söyleyemedim. Bizim başkanlarımız kimseye taviz vermiyorlar ki! Onların Ankara'da ayrı mekânları var, oralarda onlar. Hep boş lâf, başka bir şey yok."* *İsmail Polat*, seyyar esnaf; tezgâhından başka hiçbir şeyi yok, "enflasyona" isyan ediyor.

Kâh *"Bize sahip çıkın"* diyor, kâh *"Bunlarınki hep lâfta kalıyor, bizim de tahsilimiz yok, derdimizi anlatamıyoruz"* diyor. Her koşulda, ona esnaf teşkilâtının Ahîliğin devamı olduğunu anlatmak zor.

Daha ılımlı bir tepki, *Kırşehir Ayakkabıcılar Derneği Başkanı Ahmet Mızrak*'tan. Ahîliğin birinci sanatı, bizzat *Ahî Evran*'ın sanatı olan ayakkabıcılık ve dericiliğin Kırşehir'de öldüğünü, Konya'dan, Kayseri'den Kırşehir'e ayakkabı ithal edildiğini anlatan *Ahmet Usta, "Esnaflık ölüp gidecek"* diyor. *"Çok uğraştım, ayakkabıcı esnafını biraraya toplayıp, yeni atölye kurma fikrini gerçekleştiremedim"* diye yakınıyor. Ona göre, konfederasyonun, birliğin falan yapabileceği bir şey yok: *"Esnaf biraraya gelemedikten sonra."* Derici *Bahtiyar Aymelek*, bu konuda hiç kafa yormaya gerek olmadığı kanısında. Ona kalırsa, *"Bir bayramı için biraraya gelemeyen esnaf, hiçbir sorununu da biraraya gelip çözemez."* Kırşehir esnafını dükkânından çıkaran bir tek mekanizma var; kredi almak için gittikleri esnaf kefalet kooperatifi. Ahîliğin toplumsal bir müessese olduğu dönemdeki sıkı iletişim ve çeşitli işlevler gören istişare mekanizması, dernek-birlik-konfederasyon zinciri içinde, çoktan beri başka bir yapıya dönüşmüş durumda. 1949'da *Madeni Eşya Sanatkârları Federasyonu*'nun kurucusu olduğundan bu yana, esnaf teşkilatçısı olan *Mustafa Aslan, "derneklerin, birliklerin, konfederasyonun yapacağı işlerin, aralarındaki işbölümünün çok az kişiye malûm olduğunu"* söylüyor. Sesini alçaltarak ekliyor: *"Biz hep birbirimizi yiyiyoruz. Yemesek aslında çok iş yaparız."*

Esnaf ve sanatkârların istişari ve örgütsel dağınıklıkları, kopuklukları büyük ölçüde işlerinin niteliğinden kaynaklanıyor. Geleneksel üretim sürerken, esnaflığın sıkı bir mesleki dayanışma içinde, özel hayatı bile belirleyen bir hayat bütünlüğüne sahip olması nedeniyle, meslek erbabının kendisini herhangi bir iş sahibinden farklı bir *"müessesenin"* ferdi olarak gördüğünü söylemek mümkün. Ancak, müessese eski karakterini yitirip, diğer işlere benzedikçe, mesleki sorunları ayrı bir bürokratik örgütle çözmek zorunlu hale geliyor. Ama, bu bürokratik örgüt, yeni dernekler-birlikler-konfederasyon da diğer mesleki kuruluşlardan epeyce farklı. *Cemal Tercan*'ın dediği gibi: *"Bizim sendikalardaki gibi profesyonel yöneticilerimiz yok. Bizim yöneticilerimiz aynı zamanda kendi tezgâhını, dükkânını düşünmek zorunda olan iş sahipleri."* Ama, bu kez ortada bir boşluk var. Eski yoğun ilişkiler ve istişari mekanizmalar da yok, -profesyonel örgütler- de. Kimse söylemiyor ama, belki de *"her şeyin lâfta kaldığı"* yönündeki şikâyetlerin esası buna dayanıyor! Belki de, *Ağaçişleri Federasyonu Başkanı Kamil Kabakçı, "Dernek yapımızı yeniden gözden geçirmemiz gerek. Bu kadar çok dernek yerine, çeşitli uzmanlık komiteleri olan bir tek yerel esnaf birliği olmalı"* derken bunu kastediyor. *Turan Sarılar, "Bizim kuruluşumuz, dernekleşmemiz baştan yanlış. Esnafla sanatkâr birarada olmaz. Bunların sorunları ayrıdır. Yoksa, şimdi olduğu gibi kimse ne derdine çare, ne de kredi bulabilir"* yolundaki, *"platformu olmadığı için"* bölge toplantısında ve kongrede gündeme getirmediği görüşüyle, daha ileri bir noktaya götürerek, bundan söz ediyor, belki de.

Ahîlik ve Esnaf Bayramı daha ziyade bir *"devlet töreni"* havasında kutlandı. Kırşehir'de 73-80 arasında 7 sene boyunca, kapatılmış CHP'den belediye başkanlığı yapmış olan *Orhan Baycan, "Nevşehir'den vali, Mucur'dan kaymakam gelmiş, iyi. Ama benim esnafım kendi bayramında nerede?"* diyor soruyor. *Demirciler Derneği Başkanı Mehmet Savaş, Kırşehir Esnaf Birlikleri Başkanı Mustafa Karagüllü*'ye dert yanıyor: *"Başkanım, ben bütün esnafımı topladım getirdim. Ama ön tarafa hep siviller* (protokolü kastederek) *geçiyor!"* Ahîlik üzerine araştırmalarıyla tanınan, *Kore Gazisi* ve eski Belediye Başkanı Refik Soykut, "Hatır için geldim" diyor, canı sıkkın. KIT-HOD folklor derneğindeki Kırşehirli gençler hiç değilse eskiden bayramın coşkulu bir şekilde kutlandığını hatırlatıyorlar. Ama esnaf, *Ahî Bayramı*'na ilgi göstermiyor. Bu ilgisizlik ve kopukluk, mesleki kuruluşları ile olan ilişkisinin de yansıması. Böyle olduğu sürece, sürekli yinelenen *"Türk esnaf ve sanatkârları liderlerini bulmuştur"* da, yeni iktisadî model arayışları da *"mâna ve ehemmiyet"* yönünden epeyce "zayıf" kalıyor galiba...

Yalçın Pekşen'le "dünyanın en basit işi" üstüne

Ben kimseyle dalga geçmiyorum

"Sayın Yalçın Pekşen, Türkiye'de 'magazin' basına nasıl dahil oldu? Nasıl gelişti? Bugünkü duruma nasıl gelindi?"

— Aslında Türkiye'de, gazetecilik Batı'nın bir kopyası olarak gelişti. Batı'da başarıya ulaşmış metodlar Türk gazeteleri tarafından aynen kopya edildi. Çok yakından biliyorum, mesela magazinde bir hamle yapmak isteyen *Günaydın* gazetesi, bir-iki adamını dünyanın çeşitli ülkelerine gönderdi, çok satışa ulaşmış gazetelerin neler yaptıklarını, olayları nasıl verdiklerini incelettirdi. Sonra, edinilen bilgileri aynen uyguladı. Nitekim *Günaydın* çıkar çıkmaz büyük tirajlara ulaştı. *Hürriyet* de bunun benzerini yaptı, yüksek bir tiraj sağladı. Ancak Türkiye'de, Batı gazetelerinden farklı olarak magazinin dozu aşıldı. Doz aşıldıktan sonra da insanlarda bir bıkkınlık başladı. Şimdi gazeteler bu hatalarının karşılığını tiraj kaybederek ödüyorlar.

"Kullandığınız 'doz' kavramını biraz açar mısınız?"

— Gazete bir yemeğe benzer. Gazetecilerin işi, bir nevi yemek pişirmektir. Hatta bu yüzden de gazetelerin yazı-işlerine mutfak denir. Her yemeğin ana bir malzemesi vardır. Bu, et yemeğiyse et, sebze yemeğiyse sebzedir. Bir de yemeğin içine konulan tuz, biber, salça, sos gibi eğlendirici, dinlendirici bölümler vardır. Magazin bunlardan biridir. Sırf ciddi haberlerle çıkmış bir gazete çok iyi bir gazete olabilir, fakat okuyucu bundan tad alamaz; çiğ et yiyen bir adamın yemekten tad alamaması gibi.

"Cumhuriyet'in eski hali gibi mi?"

— Evet Cumhuriyet'in eski hali gibi. Yani, gazete, Resmî Gazete gibi çıkmamalıdır. Ben diyorum ki; magazin her gazetede mutlaka olmalıdır, ama ölçüsünde, dozunda. Maalesef Türkiye'de işin ölçüsü kaçmıştır.

Bir de Türkiye'de Cumhuriyet dışında magazin hep artist magazini olarak ele alındı. Halbuki Türkiye'nin bir şanssızlığı da sanatçısının çok az olması. Bunların toplamı 50 kişi civarında. Buna karşılık haddinden çok magazin dergisi ve günlük magazin gazetesi var. Bu da hiç sanatçılıkla alâkası olmayan, hiçbir iş yapmayan biraz eli-yüzü düzgün hatunların büyük şöhretlere ulaşmalarına neden oldu. Giderek magazin basını, kendi yarattığı bu şöhretlerin cazibesine kapıldı ve onların peşine takıldı.

"Sizce bu gidiş nasıl noktalanacak?"

— Eğer diyalektik diye bir olay varsa; yani, belli bir yerden başlayan her iş mutlaka bir sonuca ulaşacaksa, magazinin dozunu kaçıran gazeteler de tiraj kaybederek kendilerini kötü noktalarda bulacaklar.

Okuyucu, okudukları ne kadar kötü olursa olsun, okudukça bilinçleniyor. Abartma payının çok yüksek olduğunu görmeye başlıyor. Yani en cahil kesimlerde, en geri eğitimin söz konusu olduğu kesimlerde bile magazin olayına artık küçümsenir bir gözle bakılıyor. Olay, entelektüeller, aydınlar arasında zaten küçümseniyor.

"Aydınlar galiba baştan beri benimseyemediler magazini."

— Evet, fakat bu magazinin suçu değil. Bizim aydınlar sapla samanı birbirine karıştırıyorlar. Magazini bugün olayı ucuzlatma anlamında kullanıyorlar hep. *"İşi magazinleştirdi"* deniliyor. Halbuki magazinin işi, ucuzlatmak değil. Magazin de olsa bir kere verilen haber doğru olmalıdır. Bu yapılmadı. Uydurmacılık, bizim deyimimizle asparagasçılık aldı yürüdü, aydınlar da bunu tam anlayamadılar. Magazini küçümser bir havaya girdiler. Halbuki, magazin küçümsenecek bir şey değil. Tersine bir gazetenin en önemli ihtiyaçlarından biri. Magazin, satışı artırır, çok satış da her zaman daha iyi gazete demektir.

Aydınlarla ilgili söylemek istediğim bir de şu var: Bizde *"aydın"*la *"okumuş insan"* birbirine karışmış durumdadır. Bir üniversiteyi bitiren, biraz okuma yazması olanlar kendilerini hemen aydın sanırlar. Halbuki gerçekte, aydın, tutucu olmayandır. Yani *"aydın"*lık okumanın ötesinde, başka bir şeydir. Tutuculuğu olmayan her olaya hoşgörüyle bakmasını bilen insandır aydın. Eğer bir adam bir konu hafiftir diye o konuya karşı tutucu tavır alıyorsa aydın değildir.

"Sayın Pekşen, şimdiye kadar hep nasıl olmaması gerektiğinden söz ettiniz. Biraz da nasıl olması gerektiğinden söz eder misiniz? Bu galiba biraz da kendinizden ve Cumhuriyet'ten söz etmeniz demek olacak."

— *Cumhuriyet*'in magazine olan yaklaşımı, tam olması gerektiği kadar magazin vermek. Magazini doğru olarak vermek, *"eğlendirici, dinlendirici olmak için işin ucuzuna kaçmamak"* gibi bir amacımız var. Demin de belirttiğim gibi bir yemeğin salçası ne kadar olmalıysa o kadar magazin yapıyoruz. Bunu sanıyorum Türkiye'de yalnızca *Cumhuriyet*, biraz da *Tercüman* yapıyor.

Türkiye'de magazin denilince sadece sanatçı-artist magazini, anlaşılıyor. Halbuki biz diyoruz ki: *"Tamam bu da vardır ama, her alanın da kendine özgü bir magazini vardır."* Bu nedenle biz, ekonomi servisiyle de, dış haberler servisiyle de, diğerleriyle de müşterek çalışıyoruz. Adam der ki; *"Şu haberdir, şu da işin magazinidir."* Bir iş adamları yemeğinin içinde, hem ekonomi servisi tarafından ekonomik bir haber alınabilir, hem de bana iş düşer. Yani, her ciddi haberin kenarında mutlaka magazini ilgilendiren bir haber vardır. Yani, biz *Cumhuriyet* olarak, magazini bütün alanlara yaymak istiyoruz. Artist magazininin dışına çıkmak istiyoruz.

Sanatın magazinini de yapmak istiyoruz. Bu da, aydınlar tarafından, yazarlar tarafından küçümseniyor. Mesela ben çok duyuyorum, deniliyor ki, *"Yahu, edebiyatı da magazine soktular."* Mesela büyük bir yazar: Kültür sayfamızda yeri her zaman açık; fakat onun bir de magazin yanı var, özel yaşamı ile tanıtmak da gerekiyor. Bu da aydınlar tarafında küçümseniyor. Neden küçümseniyor, bunu anlamıyorum.

"Sizin özgün bir röportaj tekniğiniz var."

— Hiçbir özgün tarafım yok. Bizde magazin muhabirliği o kadar yanlış anlaşıldı ki, ben doğru bir şey yaptım, doğruları verdim diye özgünmüşüm gibi geliyor.

Türkiye'de ilk kez ben, kişilere sorulması gereken soruları soruyorum. Şimdiye kadar yapılan iş, bu adamlara klasik otuz tane soruyu sormaktı: *"Özgeçmişinizi anlatır mısınız?" "Sevdiğiniz renk?" "Sevdiğiniz çiçek?"*... İlk defa ben bir güzellik kraliçesini karşıma alıp, *"Niye girdiniz bu yarışmaya?", "Ne olur siz Türkiye güzeli olursanız ya da olmazsanız?"* dedim. Bu sorulara verilen cevaplar ilgi uyandırdı. Dünyanın en basit işini yapıyorum. Bu tür soruların neden sorulmadığını da hâlâ anlamış değilim.

"Herkes özgünlüğünüzün üslûbunuzdan kaynaklandığını söylüyor. Eğer röportaj yaptığınız ünlünün konumu ile kültürel birikimi arasında bir uçurum varsa, bunu teşhir etmek üzere atmosferi ve ünlünün sözlerini hiçbir tasarrufta bulunmadan aktarmayı seçiyorsunuz. Bunun nedeni ne? Acaba ufak yorumlarla, insanların aşağılanmalarına neden olmadan sözünü ettiğim uçurumları göstermek mümkün değil mi?"

— Bunları çok şuurlu yapmıyorum. Yılların getirdiği bir deneyle, birikimle, nasıl yazılırsa güzel olur, etkili olur, bunu hissediyorum. Mesela *İbrahim*'i sizin dediğiniz gibi bir yorumla anlatmaktansa, o yoruma getiren olayları aktarmayı tercih ediyorum. *"İbrahim'in yaşamıyla gerçek kişiliği arasında uçurumlar var"* demektense, kendisini ve çevresini olduğu gibi ortaya koyuyor, yorumu okuyucuya bırakıyorum. O zaman daha etkileyici oluyor.

"Ajda Pekkan röportajında da aynı yönteme başvurdunuz. 'İsterseniz röportajı İngilizce yapalım, sonradan çevirirız' gibi laflar ettiniz. Bu arada Pekkan'ın İngilizce cümlelerini banttan aynen verip karşılarına parantez içinde Türkçelerini yerleştirdiniz. Bu yöntem, yani banttan kelime kelime verme yöntemi aslında kullanılmayan bir teknik de değil. Geçtiğimiz dönemde Turgut Sunalp'le yapılan röportajlar hatırlandığında, bu tür röportajları okuyanların bant çözümleri karşısında tebessüm etmeden geçemedikleri düşünüldüğünde, insan ister istemez soruyor: 'Acaba insanlarla alay etmek mi istiyor?' diye."

— Benim söylediklerime dikkat ettiyseniz eğer, *"Gördük. Konuştuk"* köşesinde yaptığım konuşmalarda —ki eleştirilerin büyük bir kısmı bunlar dolayısıyla geliyor— ben iki tür insanla konuşuyorum: Bir; çok ünlü kişilerle, iki; ilginç kişilerle. Sözünü ettiğiniz türde eleştirileri sadece ünlü kişilerle yaptığım röportajlar nedeniyle alıyorum. Mesela, bir *Ustura Kemal*'le dalga geçmiyorum. Onun hiç üstüne gitmiyorum. Ama, bir *Ajda Pekkan* olmuş, bir *İbrahim Tatlıses* olmuş, zirvenin en tepesine ulaşmış bir kişiyi artık ben silahlı bir kişi olarak düşünüyorum. O insan silahlı olmalı.

Ünlü kişi ne demek? Bir şey yapmış adam demek. O adam, toplumda, artık herkese karşı silahlarıyla, silahı elinde olmak zorundadır. Ben, karşısına geçince o kişiyi silahlı bir kişi olarak kabul ediyorum. Alay etmiyorum, benim laflarımda hiçbir zaman alay yoktur. Ama kişi kendisiyle dalga geçiyorsa, yahut laflarıyla böyle bir hava yaratıyorsa, bu onun bileceği bir şeydir. Bence bu adam artık karşısına geçecek gazeteciden, gelebilecek soruları hesaplamalı, kendisini ona göre ayarlamalı, düzeltmeli ve sorulara başka türlü cevaplar verebilmelidir. Önceden bir hazırlıkta bulunmalıdır. Ne bileyim, belki *İbrahim Tatlıses*'in böyle bir yere ulaşmasına imkân yok, ama ben *İbrahim*'in karşısına geçtiğim zaman ne istersem yapabilirmişim gibi geliyor. Ne istersem sorabilirim ve o da nasıl isterse cevap verebilir. Sonuç olarak ortaya dalga geçilecek bir durum çıkmışsa bu benim suçum değil, *İbrahim Tatlıses*'in suçu. Nasıl ki o adam şöhretinin meyvelerini parayla, ilgiyle topluyorsa, şöhretinin getireceği olaylara da katlanmak zorunda.

Bir *Ajda Pekkan* gecede 1.5 milyon lira almasını bildiği gibi, iki tane soruya cevap vermesini de bilmelidir. Ama, bir *Ustura Kemal* garibân bir adamdır. Onun, içinde bulunduğu durum toplumun suçudur. Eğitilmemiştir. Ama, *Ajda Pekkan* bugün, en azından okuyabilir. Siyasetten söz ediyor, siyaseti bilmiyor. Oturup öğrenebilir. Parası var, her şeyi var. Okuduğu kitaplarla ilgili olarak beni kandırmaya çalışıyor. Halbuki okuyabilmek için her türlü olanağı var. Mesela bana, *"Ben Erich Fromm okuyorum"* diyor. Ama, okumadığı hemen anlaşılıyor. Okumuyorsa cahilim desin. Ben çok bilgiliyim havasına girip bir de okumuyorsa, *Ajda Pekkan* kendi kendisiyle dalga geçmiş oluyor. Ben kimseyle dalga geçmiyorum. Ben *Ajda Pekkan*'ı tanıtmaya çalışıyorsam, onu olduğu gibi vermeliyim. *Ajda Pekkan, Erich Fromm* okuyor desem sizde yanlış bir kanı uyandırmaz mıyım?

"Peki Sayın Pekşen, üslûbunuz nedeniyle röportaj yapacak ünlü bulmakta zorluk çekiyor musunuz? Ajda Pekkan, İbrahim Tatlıses röportajlarından sonra kendileriyle görüşmek isteyip reddedildiğiniz ünlüler oldu mu?"

— Evet. Benle röportaj yapmaktan kaçanlar çok oluyor. Röportaj yapacak adam bulmakta çok zorluk çekiyorum. Sanatçılar dışında —edebiyatçı, şair, ressam...— röportaj tekliflerim sürekli olarak geri çevriliyor.

"Teşekkürler."

OSMAN BALCIGİL

Heidegger'in faşizmle ilişkisi "akıldışı" mı?

İSKENDER SAVAŞIR

"Akıl düşüncenin en inatçı düşmanıdır"

Heidegger
The Quetion corcerning technology

Yeni Gündem'in 8. sayısında *Oruç Aruoba Heidegger*'in faşizm ile ilgisi (ya da ilgisizliği) üzerine yazdığı yazıda, faşist olmak için 'belirli bir anlamda kafasız' olmak gerektiğini, faşist olmakla akıllı olmanın bağdaşamayacağını öne sürdü. 9. sayıdaysa *Serhat Öztürk* cevaben *Aruoba*'yı böylesi sonuçlara sürekleyen anlayışın 'yaşamdan soyutlanmış... garip' bir mantık anlayışı olduğunu söyleyip *Aruoba* ya da *Öztürk*'le doğrudan bir polemiğe girişmek değil; onların işaret ettiği sorular/ sorunlar yumağını biraz daha olsun açmaya çalışmak. Çünkü gerçekten de *Heidegger* açısından bakıldığında faşizm ile akıl arasında beklenmedik bazı ilişkiler bulunabileceğine, *Heidegger*'in düşüncesi bağlamında mantığın gerçekten garip bir kılığa büründüğüne inanıyorum. *Heidegger*'in faşizmle ilişkisinin bugün Türkiye'de niçin önemli olabileceğiniyse yazının sonunda açıklamaya çalışacağım.

Aklın özellikleri

Her şeyden önce şunu belirtmekte yarar var: *Heidegger* için akıl yalnızca fikirlerin, inançların değerlerin değil aynı zamanda nesnelerin, ilişkilerin ve giderek dünyanın da belli bir düzene göre örgütlenmesidir. Kısacası ister kuramsal ister pratik düzeyde olsun, akıl nesnelerle belli bir ilişki kurma *tarzı*dır. Nedir 'akıllı' ya da "akılcı' sıfatlarıyla niteleyebileceğimiz ilişkilerin özellikleri? *Aruoba* yazısında bu özelliklerden birini anıyor: gerçekliğin 'adım adım kavranması'. Böylesi bir ilke her şeyden önce kavranacak gerçekliği, sonradan birbirlerine belli bir yöntem çerçevesi içersinde ulanacak 'adım'lara, yani birbirlerinden bağımsız olarak tanımlanan 'en küçük unsurlara' ayrıştırmayı gerektirir. Beşeri bilimlerde belli kuramların sık sık kullandıkları türden bir örnek verelim: Çoğumuz edindiğimiz belli bir *görgü*den ötürü büyüklerimize karşı saygılı davranırız; böylesi bir tavır akılcı değildir. Ancak 'saygıdeğerliği' belli bir kavramsal çözümlemeye tabî tutar ve bu çözümlemenin sonunda saygıdeğerlikle yaş arasında zorunlu bir ilişki olduğunda karar kılarsak o zaman davranışımızın akılcı olduğunu söyleyebiliriz.

Bu örnek aklın bir başka özelliğine daha dikkati çekiyor: kendisiyle akılcı bir ilişki kurulabilecek şeye dışardan bakılabilmeli, o şey belli bir anlamda dışlanabilmeli.

Dünya ve başka insanlarla akılcı ilişkiler kurma olanağı kaynağını eski Yunan'da ve özellikle *Platon*'da bulmakla birlikte, *Heidegger*'e göre aklın yaşamın tümüne egemen olması ancak 17. yüzyıldan sonra gerçekleşti. Ne demişti Yeniçağ felsefesinin (ve hatta kimine göre hâlâ çağdaş felsefenin) kurucusu *Descartes? Aklını doğru kullanmak isteyen her insan, hayatında hiç değilse bir kez, o güne değin edindiği bütün kanaatlerden, yargılardan kuşkulanmalı, bu kanaatleri açık-seçik, doğrulukları düşünülmeleriyle birlikte algılanan fikirlere varasıya ayrıştırıp sonra bu açık-seçik fikirleri belirli bir yöntem çerçevesi içersinde birbirine ulayarak dünyayı yeniden kurmalıdır.* Bu düsturların kuramsal düzeyde benimsenmelerinin, topluca 'bilimsel devrim' diye andığımız modellere yol açtığını biliyoruz. Ancak diğer yandan gündelik yaşamı oluşturan çeşitli davranış biçimleri ve ilişkiler de geleneksel dünya görüşlerininkine benzer bir ayrışma ve yeniden kurulma sürecine maruz kalıyorlardı. Yeni oluşmakta olan merkezî devlet aygıtları vergi gelirlerini çoğaltmak, uyrukların kendilerine olan sadakatlerini garantiye almak vb., kısacası kendi güçlerini artırmak için mevcut toplumsal örgütlenmeleri (feodal birimleri, belediyeleri ve hatta aileleri) tek tek bireylere varasıya ayrıştırıyor ve bu yalıtılmış bireyler arasındaki ilişkileri daha akılcı bir çerçeve içersinde yeniden kurmaya çalışıyorlardı. Aydınlanma akılcılığında doruğuna varan süreçtir bu. Ancak daha 18. yüzyılın sonunda bile akıl, artık merkezî devlet aygıtının edilgin bir toplum üzerindeki faaliyetlerine özgü bir örgütlenme/düzenleme tarzı olarak değil de, gerçeklikle kurulabilecek mümkün her ilişkinin bir ön-koşulu sayılmaya başlandı. Yani artık akılcı olan devlet değil, toplumsal yaşamın kendisi olmuştu. Sanayii devrimi de nesnel dünyayı (ve mekânı ve zamanı) ayrıştırıp, zihinsel modellere göre yeniden kurmayı, yani çağdaş teknolojiyi mümkün kılınca, aklın insan yaşamının bütün alanlarına egemen olmasının önünde hiçbir engel kalmadı. Bu açıdan bakıldığında çağdaş teknoloji için aklın maddeye sinmesi, aklın tecessümü diyebiliriz.

İmdi, üç beş cümleyle hatırlatmaya çalıştığım, kendi tarihimizden daha iyi bildiğimiz ve hatta adına kendi tarihimiz yadsıyageldiğimiz bu süreç *Heidegger*'e göre giderek dünyaya yayılmakta olan bir çıkmaz, bir tehlikedir. Neden?

Heidegger'e göre insan

Heidegger, hiç değilse bir döneminde, varoluşcu bir düşünür; yani insanın bir doğası, bir özü olmadığına inanıyor. Ona göre insan kendi özünü, kendisini içinde bulduğu tarihsel koşullarda nesneler ve diğer insanlarla girdiği ilişkiler doğrultusunda kuruyor. Kabaca örnekleyelim: eğer adam birtakım hammaddelere biçim vermekle yaşayan bir zanaatçıysa, kendisinin de Tanrı tarafından biçimlendirilmiş bir yaratık olduğuna inanıyor (inanmakla da kalmıyor, bir ölçüde madde ve biçimden oluşan bir yaratık oluyor); yok en önemli uğraşı hasadı gözlemek olan bir köylüyse kendisinin de bir zaman gelip, başka bir mevsim doğmak üzere, toprağa dönecek bir ürün olduğuna inanıyor.

Ancak *Heidegger*'e göre çağdaş Batı toplumlarından önceki bütün toplumlarda insanlar yine de kendilerinin, üzerinde uğraştıkları diğer nesneler gibi birer nesne olmadıklarının bilincindedirler. İnsanla dünyayı dolduran nesneler arasındaki fark hakkındaki bu örtük bilinç genellikle dinler çevresinde örgütlenen törenlerde dile gelir. Böylesi törenler kişilere hem kendi toplumsal varoluşları tarafından biçimlendirilmiş dünyanın (ve dolayısıyla kendi kişiliklerinin de) indî niteliğini, yani dünyanın *başka türlü de olabileceğini*, hem de varolan dünyanın oluşmasında ve sürmesindeki kendi yaratıcı paylarını sezdirir. Bu törenlerde kişiler, şairin deyişiyle, kâinatta kendilerinin de biraz ilah olduklarını duyarlar.

Çağdaş dünyadaysa piyasa mekanizmalarına, devlet aygıtlarına ve teknolojiye içkinliğiyle aklın evrensel bir nitelik kazandığını söylemiştik. Artık akılcılık belirli toplumsal ilişkilerce üretilen bir yaşama biçimi olarak değil de yaşamın tümünü kuşatan bir çerçeve (Gestell) olarak görünür. Bu çerçeve içersinde hem insanlar hem nesneler yalnızca güç (son çözümde enerji) boyutuna indirgendiklerinden aralarındaki fark da kaybolur. Dolayısıyla insanın ve dünyanın daima olduğundan daha *başka türlü olabileceği* hakkında bilinç, olsa olsa temeldeki güç boyutunu zedelemeyecek bir biçimde, 'daha az/fazla', 'daha zengin/yoksul' gibi yoksullaştırılmış kavram çiftleriyle ifade edilir. Aklın egemen olduğu bir dünyada akla alternatif tanınmaz.

Böylelikle *Heidegger*'in uzun ve verimli düşünsel serüveninin ana sorununa varmış oluyoruz: aklın egemenliği, akılcılık çerçevesi nasıl aşılır?

Başka bir mantık

Sosyalizm, tam da *Aruoba*'nın dediği gibi, 'tutarlı ... bir bütün oluşturduğundan' *Heidegger* tarafından benimsenemez. Akılcılığı aşmadığından, akılcı bir çerçeve içersinde üretilen bütün diğer düşünce sistemleri gibi o da son çözümde insan-insan, insan-dünya ilişkilerini güç boyutuna indirgeyecektir. Faşizmse *Aruoba*'nun da belirttiği gibi sürü sepet akıl dışı unsur barındıran bir toplumsal/düşünsel örgütlenme; bu unsurlardan hangilerinin *Heidegger*'e çekici gelmiş olabileceği hakkında bir şey söyleyebilir miyiz?

'Soy', 'ulus' değil ama *Heidegger*'in düşüncesinde değişik dönemlerde değişik adlarla adlandırdığı bir dizi kavram var- gelenek, miras, tarih, yazgı. İmdi, insanın ve dünyasının kaçınılmaz olarak indî olduklarını, yani her zaman olduklarından başka türlü olabileceklerini söylemiştik. Akıl içinse bu başka türlü olabilirliğin olsa olsa son çözümde güç boyutuna indirgenebilecek bir 'kâr-zarar' (fizibilite) hesabı olarak ifade edilebileceğini de. Oysa her tarihsel miras, aklın algıladığı soyut olanakların tersine, somut bazı olanaklar sunar; ya da, aklın algıladığı olanakların bir kısmını somutlar. Somutluk şurdan kaynaklanıyor: bu olanaklar belli bir tarihsel öznenin, onu biçimlendirmiş olan tarihsel süreçlerden ötürü edindiği olanaklar. Dolayısıyla kendi dışında algıladığı olanaklar değil, kendi kimliğine içkin olanaklar.

İşte *Heidegger* bu olanakları tarihsel içeriklerinden soyutlamadan değerlendirebilecek, *Serhat Öztürk*'ün deyimiyle 'yaşamdan soyutlanmamış' bir mantık geliştirebilmek için çalıştı durdu. Yaşamının her döneminde böyle bir akıl-alternatifiğin düşünce düzleminde gerçekleştirilemeyeceğine, olsa olsa şahsi iradenin bir cemaat iradesi içersinde eritilerek somut bir olanak doğrultusunda harekete geçirilmesinin aklın çerçevesini kırabileceğine inanmış olabilir. İleri yıllarında sarfettiği, iradenin toptan bir biçimde harekete geçirilmesinin (mobilizasyon) yanlış olduğunu anladım mealindeki sözünü, *Heidegger* yorumcuları genellikle Nazizm hakkında bir özeleştiri olarak yorumlarlar.

Peki neden durup dururken bu konu üzerinde **Yeni Gündem**'de bir sürü yazı yayınlansın? Sanırım, hem günümüzde aydın olmanın içerdiği dayanılması güç bir paradoksa hem bir tehlikeye işaret ettiğinden. Bugün Türk aydınının kimliği çok yönlü bir tehdit altında: Bir yandan Batı'nın üzerimizde kurmuş olduğu tahakkümün çok boyutlu bir mesele olduğunu, bugüne dek aydın kimliğimizi tanımlamakta en önemli unsur olagelmiş düşünce biçimlerinin de (sözgelimi aydınlanma akılcılığının) bu tahakküme aracı olmuş olabileceğini sezmeye başladık. Diğer yandan, aydın olmanın neredeyse tezahürü olarak algılayageldiğimiz mevkilerden dışlanır olduk. Kısacası artık aydın olmanın ne demek olduğunu, gerek kuramsal olarak gerek pratik/toplumsal düzeyde bilmiyoruz. Bu koşullarda, aydın olmanın ne demek olduğunu bilmeye bilmeye aydın olmayı, aklı bile sorguya çekerek ve de üstelik düşüncenin etkili olacağına dair kuramsal/pratik hiçbir garanti olmadan düşünmeyi sürdürmek çok güç kuşkusuz. *Heidegger*'in faşizmle ilişkisinin bir önemi alternatifin, vazgeçmenin, teslimiyetin bedeli hakkında bir fikir vermesi. □

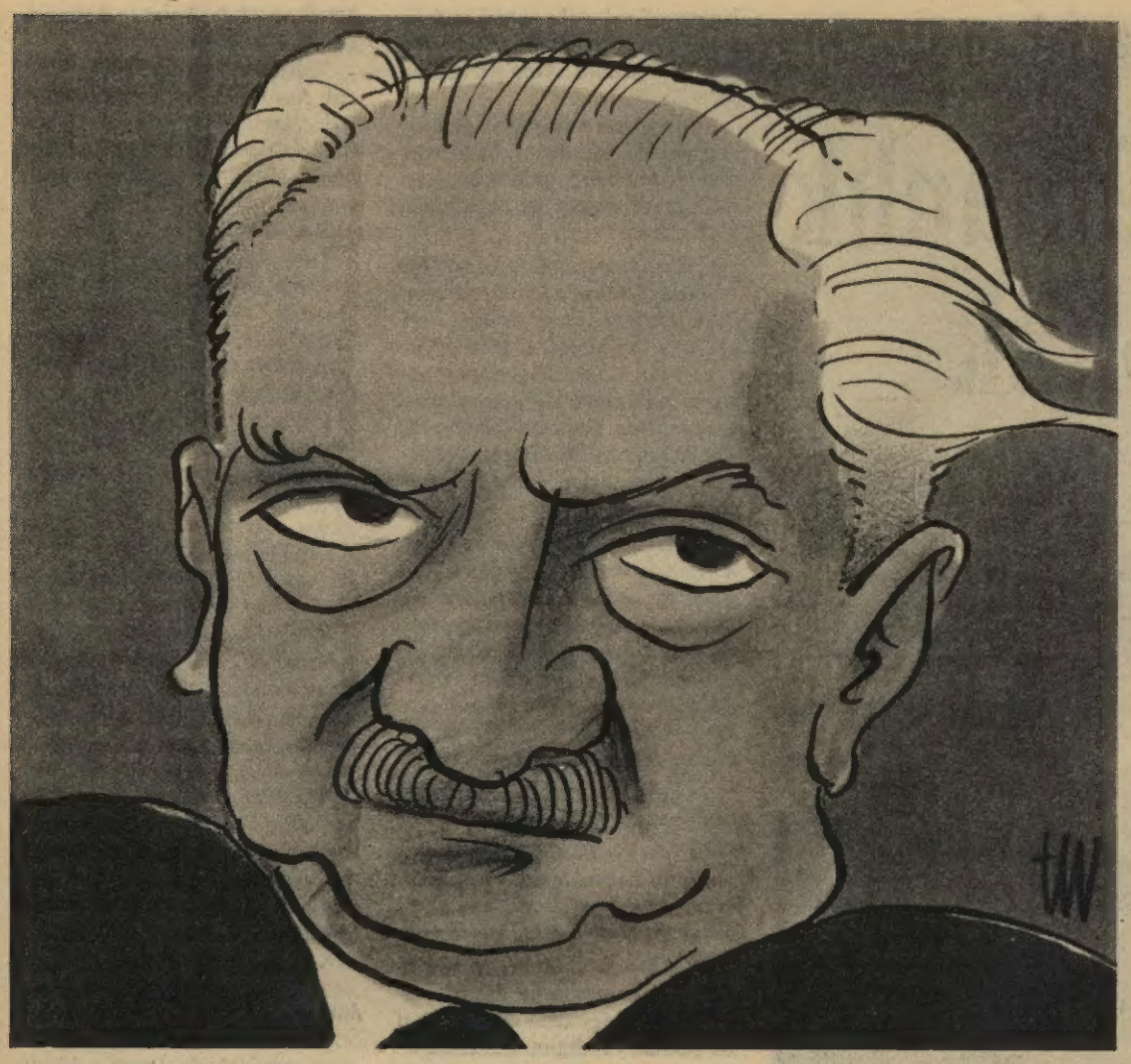

Elektrik ampulü üfleyerek söndürülmez

Heidegger'in Naziliği "farklı"

"Heidegger'in Nazizmi Hitler'inkinden farklıdır. Ama aradaki fark bir mahiyet farkı değil, bir derece farkıdır. Her ikisi de aynı yere varan merdivenin farklı basamaklarında konuşmaktadır."

İSMET ÖZEL

Oruç *Aruoba* ile konuştuğumuza göre anlaşmış olmalıydık. Çünkü birbiriyle anlaşmak isteyen insanların sahip oldukları en geniş imkan konuşmadır. Konuşurken telâffuz edilen kelimeler kadar, belki onlardan daha çok ses tonu, vurgular, el, yüz, beden hareketleri anlatılan şeyi ortaya döker. Anlamı tamamlayan anlaşmak isteyen iki insan arasındaki tavırlardır. Bu yönüyle konuşma bir raks, bir danstır. Birbirleriyle konuştukları halde bir anlaşma sağlayamayan insanların birlikte raksetmeyi başaramadıklarını, aynı türden oyunu oynamadıklarını kabul etmemiz gerek. Konuşmamız sırasında birbirinden çok farklı havalara uyarak raksettiğimiz belli olduğu için yazı aracılığıyla bir bildirişim deniyoruz, okurların gözü önünde. Bunun anlaşmayı kolaylaştırmaktan çok, zorlaştırması daha büyük ihtimal, yine de denenmeye değer.

Konuşma dediğimiz raks farklı havalara uyularak yapıldığında, karşımızdakinin hangi adımı attığına dikkat etmeyiz. Kendi işittiğimiz müziğe uygun adımı atması gerektiğini düşünürüz yalnızca. Nitekim, *Aruoba* benim hangi kelimeyi, nasıl ve ne anlamda kullandığıma dikkat etme gereğini duymamış ve benim *"Heidegger faşisttir"* dediğimi sanmış. Bilindiği gibi faşist kelimesini günümüz dünyasında insanlar özel anlamından kopuk olarak bir *"cins isim"* gibi kullanıyorlar. Artık faşizm *"Duçe" Mussolini*'nin korporasyonlara dayalı totaliter milliyetçiliğine özgü bir deyim sayılmıyor. İnsanlar nerede merkezî otokratik bir hükümet görseler, nerede bir liderin diktatörlüğü farkedilmişse, nerede iktisadî veya sosyal denetim sert, sıkı tedbirlerle yürütülüyorsa, nerede siyasî muhalefet kuvvet kullanılarak susturuluyorsa orada faşizm olduğunu söylüyorlar. Bir karalama, sövme ve hakaret kelimesi bu, o kadar ki faşist sıfatının suçlu anlamına gelmesinden en büyük ideolojik rantı temin eden Sovyet yönetimi bile hasımları tarafından faşistlikle nitelenmekten yakasını kurtaramıyor. Çizilen bu geniş çerçeve içinde sertlik gösteren her kişiye faşist diyebilirsiniz, böylece faşist babalar veya öğretmenler sık sık karşınıza çıkar. Eğer *Heidegger* faşisttir demişseniz, onun bir hödük olduğunu söylemiş olursunuz. Ben kelimenin ifade ettiği sınırlar içinde kullanılmasına dikkat ederek *Heidegger*'in Nazi olduğunu söyledim. Bununla *Heidegger* düşüncesinin Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'nin ideolojisiyle uyum içinde olduğunu, *Heidegger*'in *Führer* yönetimini onayladığını dile getirmek istedim. Yazdığı kadarıyla (**Yeni Gündem**, sayı 8) *Aruoba Heidegger*'in Nazi olmadığını değil, olamayacağını anlatmaya çalışmış. Başvurduğu akıl yürütme yolu şöyle: *Heidegger* çok büyük bir düşünürdür, oysa Nazizm (gerçi o faşizm diyor) boş, aptalca bir palavradır, bir düşünce bile değildir. Öyleyse *Heidegger* Nazi olamaz. Yani yazar olaylardan yola çıkmayı reddediyor. Nazizm ile *Heidegger* düşüncesi arasındaki farkları açığa çıkarmaktan geri duruyor ve yalnızca o ayıp işi o ağırbaşlı kişi yapamaz diyor.

Bu tutum beni çocukluğuma götürdü. Dokuz yaşımda bebeklerin dünyaya gelmesinin erkek-dişi yakınlaşmasıyla mümkün olduğunu öğrendiğim zaman *"olamaz"* demiştim, annem ve babam için böyle bir şey söz konusu *"olamaz"*. İçinde yaşadığımız çarpık toplum insanın temel etkinliklerinden birine neden sövgü ve hakaret anlamı yüklemişti? Yaşım ilerleyince bu sorunun cevabını buldum: Herhangi bir toplum yozlaştığı zaman insanlar arasındaki en geçerli bağlantı yenen-yenilen ilişkisi olarak anlaşılmaktadır. Hükümdarın tebeayı, zenginin fakiri, erkeğin kadını yendiği ve yediği farzedilmektedir. *Vae victis! Veyl mağluba!* Almanlar, İtalyanlar, Japonlar savaşı kaybettiler, bunlar zaten faşistti. Kazanan haklıydı ve kaybedenlerden Avrupalı olmayanlar üzerinde nükleer deneme yapma hakkına sahipti. Savaşın son yıllarında ve daha sonra doğmuş bulunan herkes, ister Sovyet blokunda ister Batı blokunda doğsun, Gestapo'nun bir gece kapılarını çalacağı, kıpırdayan dalların arkasından kaniçici bir Japon'un çıkıvereceği korkusunu tanıdı. Tuhaf olan şu ki, savaş suçları mahkemelerinden biri Nürnberg'te diğeri Tokyo'da kurulduğu halde bütün suç İtalyanca bir kelimenin üzerinde kaldı: Faşizm. Bunun sebeplerinden biri totaliter milliyetçi rejimleri ilkinin 1922 yılında İtalya'da Faşizm adıyla kurulmuş olmasıdır. Bu rejimin Avusturya'ya, Romanya'ya, İspanya'ya gerekli uyarlamalarla ihracı mümkün olmuştur. Dolayısıyla İngiliz, Fransız faşistleri gibi tabirler savaştan önce de kullanılabiliyordu. Ama faşist kelimesinin yaygınlaşmasında en büyük pay Sovyet yetkililerinin ve bağlı odaklarınındır. Çünkü bu kamp kendilerine karşı bütün politikalara muhafazakâr da olsa, sosyal demokrat da olsa faşist demekten geri durmamıştır. Bununla birlikte dünyadaki kitle iletişim araçlarını ellerinde tutanlar karalama ve sövgü sıfatı olarak Nazi kelimesini seçebilirlerdi. Böyle yapmayışları Nazizmin Avrupa medeniyeti için gerçek bir kâbus olmasına karşılık, Faşizmin aynı medeniyetin gözünde tatsız bir şaka oluşu yüzündendir. Faşistler faşistliklerinde bile hezimete uğramışlardır. Bir insanı faşistlikle suçlayarak yenmek ve yemek eskiden de kolaydı, şimdi de kolay.

Biz insanlar hasımımızı damgalayarak *"yeriz"*. Faşist! Komünist! Siyonist! Mason! Bir damgalama faaliyetinin başarıya ulaşması için iki şart gereklidir: Önce hakaret olarak fırlattığımız sıfat kimin üzerine yapışmışsa, onu toplum dışı bırakmalıdır. İkinci olarak sövgü sıfatının gerçek anlamı çoğunluk tarafından bilinmemeli veya olduğundan farklı bilinmelidir. Ben *Martin Heidegger* Nazi' dir derken onu yenmek veya yemek düşüncesini taşımıyorum. Düşündüğüm şey gündelik şartlanmaların ve çıkar ilişkilerinin gerçekleri açık seçik görmemize alabildiğine engel olduğudur. Ama *Aruoba Heidegger*'i *"temize çıkarmak"* istediğine göre işporta malı düşüncelerin ağırlığını üzerinde taşıyor demektir. Üstelik Faşizm ve Nazizm arasındaki ciddi farkları görmezlikten gelerek bugün de içinde olduğumuz birçok meselenin kavranılmasını güçleştiriyor. Bu haliyle yazar ya çarpık toplumun kavramları çarpıtma, gerçekleri perdeleme tuzağına kıskıvrak yakalanmıştır veya bizzat kendisi bazı düşünce sansürlerinin kalkmasından korkmakta, bulanık bir düşünce ortamından yarar ummaktadır.

Heidegger'in Nazizmi *Hitler*'inkinden farklıdır. Ama aradaki fark bir mahiyet farkı değil, bir derece farkıdır. Her ikisi de aynı yere varan merdivenin farklı basamaklarında konuşmaktadırlar. Bu tıpkı *Theodor Herzl*'in Siyonizmi ile *Martin Buber*'in Siyonizmi arasındaki fark gibidir. *Oruç Aruoba*'nın *Buber* hakkındaki kanaatlerini bilmiyorum, ama büyük bir kafa olduğunu sanırım teslim edecektir. Eğer öyle ise siyonizmi övgüye değer mi bulacak acaba? Ya İsrail'in ikinci cumhurbaşkanı olmayı idari işlerden anlamadığı mazeretiyle utanarak reddeden *Albert Einstein*'in 1920'lerdeki militan siyonizmini nasıl açıklayacak?

Bir şeyi, bize aşikâr görünen hususların biz o hususta düşünmediğimiz için bize aşikâr göründüğünü anlayabilirsek, şartlanmalarımızı aşabilir, bir üst basamakta düşünmeye geçebiliriz. Düşünmenin en alt basamağı karşılaştığımız nesne ve olayları halihazırdaki bilgi dağarcığımız ve düşünce mekanizmamızla sabit (sandığımız) bir yere koymamızdır. Petrol lambasını bildiğimiz için ilk defa gördüğümüz elektrik ampülünü söndürmemiz gerektiğinde ona üfleriz. Yanılmamızın sebebi elektrik ampülünün de nihayet bir lamba olduğunu aşikârane bilişimizdendir. Nitekim svastikayı gören Avrupalı ona kendi kültürel şartlanması içinde bir ad vermiş, Yunan alfabesindeki majiskül gamma harflerinin bitişmesinden meydana gelen bir haç sanmıştır. Birçok ırkçı Nazi svastikanın aryan ırka ait bir sembol olduğunu sanarak, onu anti-semitizmin bir belirtisi saymıştır. Halbuki svastika neolitik çağdan beri mevcut olduğunu bildiğimiz, Uzak Doğu'da olduğu kadar Uzak Batı'da raslanan, Tibet'te, Litvanya'da, Amerika yerlileri arasında, Mezopotamya'da çeşitli biçimlere bürünen, evrenin yaratılışına ilişkin bir açıklama taşıyan *"primordiale"* bir simgedir. Daha kullandığı simge hakkında pek çok insanın ve pek çok Nazinin açık seçik bilgilere sahip olmadığı bir harekete *Heidegger*'in niçin bağlandığını anlamak elbet kolay değil. Kolay olan ortalama yargıların, empoze edilmiş değerlerin gücünden yararlanarak toptancı sonuçlara varmaktır. □

İngiliz Müslüman Hamit Algar'la İslam üzerine

Türkiye'de Müslümanlık fazla geçmişe dönük

Necip Fazıl, ziyarete gelen bir Afgan heyetine, "Büyük İslam devleti kurulacaksa bizde kurulur", demiş. Türk Müslümanlarında milliyetçilik ağır basıyor.

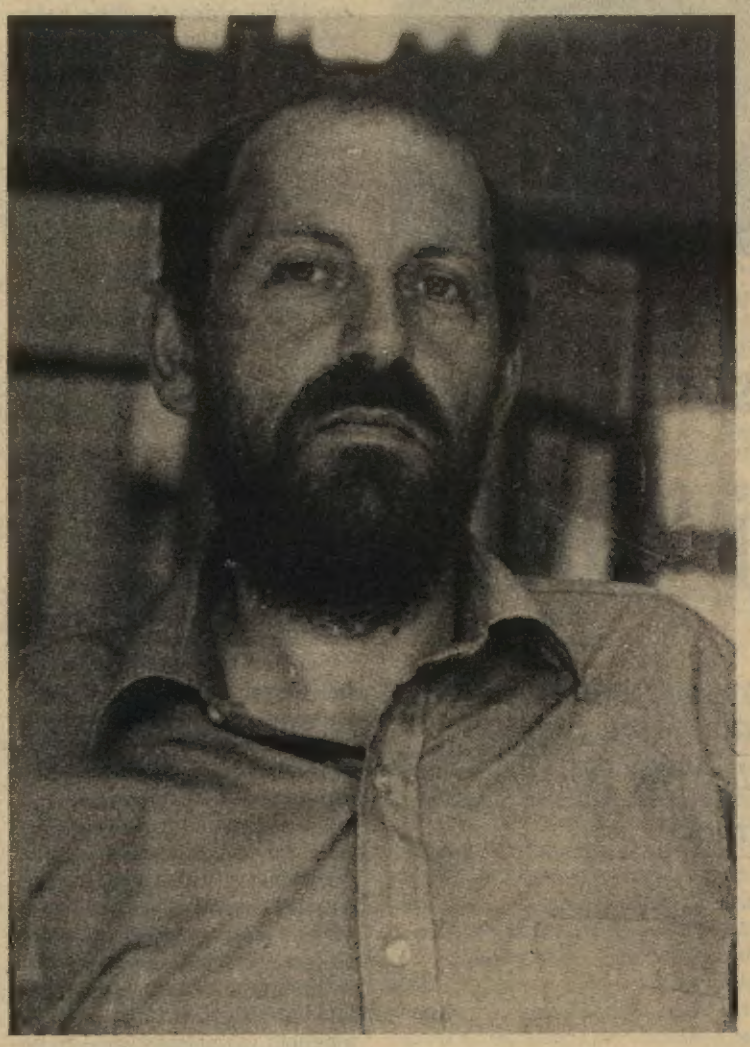

Son zamanlarda Avrupa'da, Amerika'da, Hıristiyan doğmuş insanlar arasında Müslüman olanlar çoğaldı. *Garaudy* bunların en tanınmışlarından biriydi. *René Guénon, Martin Lings, Ian Dallas* gibi başkaları da var ve bunların çoğunun yazdıkları, özellikle İslam'ı nasıl kabul ettiklerini anlattıkları kitaplar Türkçeye de çevriliyor. Amerika'da zenciler arasında kitlesel boyutlarda gerçekleşen böyle bir olayın anlaşılır sosyo-politik nedenleri var. *"Aydın"* kategorisinde kabul edeceğimiz tek tek bireylerde bu gibi gerekçeler de daha bireysel olabiliyor. Ama herhalde Batı dünyasında yaşanan *"değer buhranı"*nın bu bireysel seçimlerde de payı olsa gerek.

İslamiyet'i kabul eden ve sonra İslam dünyasında önem verilen entelektüel ürünleriyle yeni inancını sürdüren bir İngiliz asıllı Müslüman da *Hamit Algar*. Eskiden küçük adı *Rodney* olan (Türkçe gibi ses veren *"Algar"* eski soyadıymış) *Hamit Algar* Ağustos ayında Türkiye'de bulunduğu için kendisiyle tanışmak ve bu mülakatı yapmak fırsatını bulduk. Devon'da doğmuş, Londra'da büyümüş ve Cambridge'de Şarkiyat bölümünden mezun olmuş olan *Hamit Algar*'la İngilizceye hiç başvurmadan yapabildik bu konuşmayı. Ama onun en iyi bildiği dil Farsça imiş, Arapçayı da Türkçeden iyi biliyormuş. Türkçeden daha az bildikleri Urdu ve Malay dilleri.

"Mezuniyetten sonra, 1959'da, bir yıl İran'da kaldım" diyor *Hamit Algar*. *"1960'da Müslüman oldum, İngiltere'ye döndükten sonra. Türkiye'ye ilk gelişim de 1963'tür."*

Bu son tarihte Cambridge'de doktoraya başlamış, 1965'te bitirmiş. O tarihten beri Amerika'da, Kaliforniya'daki ünlü Berkeley Üniversitesi'nde hocalık yapıyor... Tahmin edilebileceği gibi Şarkiyat bölümünde.

"Daha çok İran konularında ders veriyorum. Ayrıca biraz tefsir ve hadis."

— Peki, tefsir ve hadisin ne olduğunu mu anlatıyorsunuz, yoksa bildiğimiz İslami anlamda tefsir ve hadis dersi mi veriyorsunuz?

"Şimdi, tam bir Amerikalı profesör gibi, sosyoloji öğretir gibi değil; ama medresede müderris gibi de değil. İkisinin arasında bir şey."

— Öğrencileriniz Müslüman mı?

"Çoğu öyle, ama hepsi değil. Müslüman doğmuş olanlar da var, ABD yurttaşıyken İslam'ı benimsemiş olanlar da. Üniversite olduğu için bunların çoğu beyaz. Örneğin son yıl altı öğrencim vardı, dördü Amerikalı Müslüman öğrenciydi."

İslamiyet başından beri politize bir din olduğu için, *Algar*'ın İngiltere'de daha *"zahit"* sayılabilecek *"non-conformist"* kiliselerden birinden gelebileceğini düşünmüştüm. Oysa hiç de böyle değilmiş.

"Ailem Anglikan kilisesindendi. Çok fazla bir iç disiplini yoktur bu kilisenin. Örneğin yakınlarda, Durham piskoposu, çarmıha gerilmeye ve Meryem'in gebe kalma biçiminin açıklanışına inanmadığını söyledi. Böyle, öğreti bakımından oldukça gevşektir Anglikan kilisesi."

— Peki siz bir Hıristiyan olarak yaşadığınız yıllarda daha doyurucu bir dinî inanç ihtiyacı duymuş muydunuz? Böyle bir şeyin bilincinde miydiniz?

"Hayır, onaltı yaşımdan sonra aşağı yukarı dinsiz olmuştum. Arapça öğrenince Kur'an okumaya başladım. Bu beni etkiledi. Şu soruyu sormak zorunda kaldım: ya bir insanın yazdığı bir kitap olmalıydı, ya da bir vahiy. Bu soruya hemen cevap bulamadım. Bir, birbuçuk yıl geçti. Müslümanlarla, özellikle Pakistanlı öğrencilerle uzun uzun konuştum. Sonunda vahiy olduğuna inandım.

Müslüman oluşumun nedenlerini şimdi çok daha tutarlı ve kapsamlı açıklayabilirim. Sonradan öğrendiklerimle. Ama ilkin, o sırada bu kadardı."

— İslam dini en geniş anlamıyla politik bir dindir. Sizin Müslümanlık öncesinde politik bir geçmişiniz var mıydı? Bu bağlılık devam etti mi?

"Müslüman olmadan önce, öğrenciyken, solcu, sosyalist sayıyordum kendimi. Aşağı yukarı Labour Party tipi bir solcu. 1956'da Süveyş olayı çıktığında lisede bir tartışma yapılmıştı. Burada saldırıyı kınamıştım. Batı'nın Müslüman dünya karşısında emperyalist politikasını o zaman da şiddetle reddediyordum.

Amerika'da Berkeley'e geldikten sonra orada Siyonistlerle karşılaştım. Amerika İngiltere'den daha fazla açıktır Siyonizme. Berkeley de böyleydi, bu hava esiyordu. Dışarıdan davet edilmiş öğretim üyelerinin yüzde sekseni Kudüs'tendi. Gayriresmi olarak bölümün ikinci diliydi İbranice."

— Sizin bu ortamda ilişkileriniz nasıl gelişti?

"Onlar bir Batılının Müslüman olmasını hazmedemiyorlar. Müslüman doğmuş, Doğu'dan gelen birine ses etmiyorlar. Hele liberalse."

Yakın zamanlarda *Hamit Algar*'ın Berkeley'deki evinin tuhaf bir şekilde yandığını, bu arada sekiz dokuz bin cilt kitabının da yok olup gittiğini duyduğumu hatırladım. Bu bir sabotajsa, belki Şah taraftarı Iranlıların da işi olabilirdi.

— Adınız ne zaman değişti?

"Berkeley'e geldikten sonra resmen değiştirdim."

— Dünyada İslamiyet üstüne düşünceleriniz, kısaca?

"Laiklik ilkesiyle İslamiyet'in bağdaşıp bağdaşmayacağı konusunda olumsuz tavır takınan pek çok İslam yorumcusu vardır. Bu yorumculara göre, her Müslüman, bir İslam devletinin kurulmasını en azından istemelidir. Bana sorarsanız, en başarılı şeriat devleti İran. Bütün İslam alemi için büyük anlam taşıyor. Bu başarısının nedeni de İslam dini. İran iki süper güce de karşı; ve İslam dünyası içinde ilk tam bağımsız devlet her alanda "tam bağımsız" olamasa da. Örneğin tarımda, teknolojide tam bağımsız sayılamaz, ama siyasette öyle."

Başka ülkelerde 'Muhafazakâr/Reformcu' arasında sürüp giden anlamsız ve boş tartışma İran'da yok. Batı'dan ne alacağız, eskiden neyi koruyacağız demeden, olumlu bir yolda yürüyebiliyor."

— Hamit bey, Batı'da doğmuş, belirli bir yaşa kadar Batılı bir formasyon almış bir insansınız. Özellikle gündelik hayat düzeyinde kendinizi İslam ülkelerinde yaşayan Müslümanlarla karşılaştırdığınızda bunun farklı sonuçlarını görüyor musunuz?

"Yaşadığım çevrede İslami kurumlar yok. Mescit bile yok. Çocuklarımızı (sekiz yaşında bir oğlum var) istediğimiz gibi yetiştiremiyoruz tabii.

Hanımım Türktür. Gene de hayatımız geleneksel Türk aile hayatından farklı olabilir. Örneğin çocuğumla daha çok meşgul olduğumu söyleyebilirim."

Hamit Algar'ın Almanya'da bir seminer için hazırladığı, *Türkiye'de Nakşibendilik* üstüne yazısını hatırlayarak bu konuda değerlendirmesini sordum.

"Nakşiler arasında, Türkiye'de, çok fazla bir entelektüel canlılık yok. Baskı olmasaydı da bu durum değişmeyebilirdi gibi geliyor bana. Gerçi bir potansiyel var, ama ondan da yeni bir şey çıkacağını sanmıyorum.

Türk Müslümanları arasında devrimci bir gelenek yok. Hatta "devrim" sözü hoş karşılanmıyor. Çoğu Türk Müslümanı kendine 'sağcı' diyor. Bir Müslüman ülke çerçevesinde bakıldığında yapay bir ihtilaf var ortada ve Müslüman birey de tereddütsüz 'sağ'da yer alıyor. Oysa İran'da böyle bir ayrım kabul edilmiyor, geçersiz bir ayrım."

— O halde 'sağ' ve 'sol' evrensel kavramlar değil. İslami toplumlar için hiç geçerli değil.

"Ama Türkiye'de Batılılaşmaya karşı duyulan tarihi reaksiyon var, bu da entelektüel canlılığı köreltiyor. Ayrıca, Osmanlı toplumuna ve onun tarihine duyulan özlem de var. Onun için Türkiye'de Müslümanlık fazla geçmişe dönük. Bir kere dünya Müslümanlarıyla az ilgileniyorlar, milliyetçilik ağır basıyor. 'Büyük İslam devleti kurulacaksa bizde kurulur' Necip Fazıl, ziyarete gelen bir Afgan heyetine böyle demiş."

— Böyle eğilimler başka Müslüman ülkelerinde de yok mu?

"Başka ülkelerde de yok denemez. Suriye'deki İhvan-ı Müslimin Arap milletlerini birleştirmek istiyor. İran bütün dünya Müslümanlarına sahip çıkmak istiyor, ama asırların zihniyetinden de kurtulamıyor. Bir miktar Şiilik propagandası yapıyor, hiç bunun yapılmaması gereken bir zamanda.

Öte yandan İslam'daki uyanış belirtileri Batı'yı çok korkutuyor. Keşke Batı'nın bu korkuları haklı olsa. Ama bence o kadar ciddi bir akım yok. İşin tuhafı Müslümanlar da, herhalde biraz kendilerini avutmak için, Batı'nın bu propagandasına inanıyorlar. Oysa gerçekçi gözle bakılırsa, İran Devrimi hariç, Müslüman dünyanın başarıları ehemmiyetsiz. Örneğin Suudi Arabistan çok menfi rol oynuyor Amerika'nın emrinde. Bir yandan da İslam dünyasının önderliğine kalkışıyor. Müslüman bilim adamlarını seminer, toplantı diye ikide birde toplayıp önemsiz işlerle oyalıyor."

Abdallah Laroui adlı Faslı bilim adamının Arap aydınının tarihî misyonu üstüne yazdığı kitabı nasıl değerlendirdiğini merak ettim. Burada *Laroui* Islamiyet, Arap milliyetçiliği ve Marksizm arasında kendine göre bir senteze girme çabası göstermişti (*Toplum ve Bilim*'in 24. sayısında *Kemal İnan* bu kitabı tanıtmıştı). Ama tanıdığım Müslümanlar pek tutmuyordu bu çabayı. *Hamit Algar* da öyle çıktı.

"Laroui kendi kültürüne yabancılaşmış bir yazardır. Örneğin İslam'da, Peygamber zamanında bile devlet olmadığını, bunun bir kavramı bile olmadığını ileri sürmüştür. Bu olumlu anlamda değil, devlet kurmaktan aciz olmak anlamında söylenmiş. Dolayısıyla böyle bir tez doğrudan doğruya İsrail'in işine gelir. Çünkü onlar da Arapların bağımsız devlete layık olmadıklarını iddia ediyorlar."

MURAT BELGE

Mehmet Ali Birand'la "12 Eylül. Saat 04.00" Üzerine

"Ordu müdahalesi ilk kez tartışmaya açıldı"

12 Eylül. Saat 04.00'da ***M.Ali Birand*** *1979 ile müdahale tarihi arasındaki dönemin siyasî olaylarını inceliyor. Bu inceleme, aynı zamanda, günün siyasî şartlarında askerî bir harekâta yol açan unsurların, parti liderlerinin tutumlarının irdelenmesi anlamını da taşıyor. Kısacası, kitap, 12 Eylül müdahalesi üzerine ilk defa bir tartışma başlatıyor.* ***Birand,*** *kendisi ile yaptığımız söyleşi sırasında, dış politika konularından biraz uzaklaşmak istediği için, bir iç politika konusu olarak özellikle 12 Eylül'ü seçtiğini belirtti. Kitabını, yayınlanmadan önce, olayla birinci derecede ilgili üst düzey yetkililere gönderdiğini, eğer varsa maddî hatalar'ın kendisine bildirilmesini istediğini, gelen cevapların kullandığı malzemede köklü bir değişiklik yapmasını gerektirmediğini; yorumlarına ise karışılmadığını sözlerine ekledi. Kitabın* ***"ABD'nin gönderdiği sinyaller"*** *ile ilgili bölümü, başta Amerikan yönetimi olmak üzere belli başlı Batılı başkentlerin "İstikrarlı bir Türkiye" istediklerini ve bu nedenle de müdahaleyi onayladıklarını ortaya çıkarıyor.* ***Birand,*** *12 Eylül sonrasında, Batılı devletlerin resmî görüşünün "Türkiye'ye istikrar avdet etti"; bu çizginin dışındaki çeşitli baskı gruplarının bakışlarının ise,* ***"Türkiye'ye istikrar geldi ama çok pahalıya mal oldu"*** *şeklinde belirlendiğini ifade etti.*

Aşağıda bu mülâkatın ana bölümlerini aktarıyoruz.

12 Eylül. Saat 04.00, Mehmet Ali Birand, Karacan Yayınları, 320 sayfa, 800 TL.

"Sayın Mehmet Ali Birand, yürürlükteki yasal sınırlamalar nedeniyle, yurt dışında görevli olmanızın sizi daha bir korunaklı kılacağını düşündünüz mü?"

— Hayır, dışarıda olmam, konuya ilgimi değiştirmezdi. Şunu değiştirdi: o çevresel paranoyadan kurtuldum.

"Halkımız genellikle siyaseti, 'bilenlerin yaptığı bir iş' olarak görür. Bu kayıtsızlık, sanırım, 12 Eylül'den sonra daha da arttı. O zaman, kitabınızın normal okurun dışındaki kalan kitlelerin ilgisini çekeceği kanaatinde misiniz?"

— Vallahi, ben onun için yazdım. Bizimki gibi, kitap tirajlarının pek bir garip olduğu bir ülkede, istedim ki, öyle bir şey bir, sokaktaki adam rahatlıkla anlasın; iki, kolaylıkla anlasın. Yani, kitabı almasını istedim, belki ısınır...

"Peki, hafif serüvenvari üslûbunuz (özellikle kumandanların tayinleri ile ilgili bölümlerde) da bununla mı ilgili?"

— Tabiî, tabiî. Mahsus yaptım. Ben Ortak Pazar ile kitabıma da, Fatin Rüştü Zorlu'nun bu konudaki kararı verdiği toplantı ile başlamıştım. O, kapmak için okuru. Yoksa ben bunu size, Dolar'la Mark arasındaki ilişkinin Yen'e etkisi şeklinde de anlatabilirdim.

"12 Eylül'e ilişkin tüm tartışmalarda, ülkedeki siyasî gelişmelerin orduya davetiye çıkardığı, yapılan onca hata karşısında askerin müdahale etmek mecburiyetinde kaldığı ifade ediliyor. Şu ünlü 'yol kazası' edebiyatı... Ama, 'Siyaset ordunun işi değildir' yahut 'Askerî yönetim bir askerî alternatif olarak düşünülmemelidir' gibi, meseleyi ilke düzeyinde tartışan yok. Ordu bu meseleye nasıl yaklaşıyor?"

— Tamam. Benim de iddiam, kitapta ilk defa ordunun müdahalesinin tartışmaya açılması. Evet, 12 Eylül'de ordunun müdahalesinden başka çare yoktu. Kesinlikle yoktu. Bunda kimsenin şüphesi olmasın. İç ve dış koşullarla öyle bir zemin oluşmuştu ki...

"Bu noktada bazı şeyler sormak istiyorum. Mekanizmanın gerçekten tıkanıp tıkanmadığını ortaya çıkarabilmek için... Uyarı mektubunun muhatabı neden bulanamadı bir türlü? İçinde neden belirsizlikler vardı? Belirsizlikler olduğunu siz söylüyorsunuz. Madem kumandanlar durumu böylesine vahim görüyorlardı, niçin daha açık bir metin kaleme almadılar? Dahası, Demirel'in şu sözü bence çok ciddi bir laf: 'Siz ordunun savaşa hazırlanmasından sorumlusunuz, ben de Meclis'e karşı hükümetten sorumluyum.' Yani, kafasında bir işbölümü var, ben de 'Siyaset ordunun işi değil,' derken bunu kastediyorum."

— Son derece net bir şekilde ben size, ordu müdahale etmeyecekti diyorum. Ecevit'le —zaten kitapta çıkıyor— Demirel'in öyle bir beklentisi yoktu. Şimdi bu neden? Toplum terörden öyle bir atropiye uğramış, vidaları öylesine gevşemiş ki, bu ortamda sadece önünü görüyor adam, daha ötesini göremiyor. Ve en kötüsü, kimse çıkıp da "Yahu, öteyi göremiyorsunuz" diyemiyordu. Tek tük diyen vardı tabiî, ama siyasileri yönlendirecek mekanizma işletilemiyordu. Oy, yani. Millî irade ile politikacıya çeki düzen verecek, demokrasiye sahip çıkacak bir toplum söz konusu değildi. Yani, 12 Eylül'e yalnız politikacıların hataları yüzünden varmadık. Hep birlikte vardık: basın, üniversite, bürokrasi ve halk. Durum böyle olmasaydı, Türk ordusu müdahale etmezdi. Çünkü, siz düşünebiliyor musunuz, elindeki oy gücü ile siyasi mekanizmaya yön verebilen bir topluma karşı ordu müdahale edecek? Iıhh, ben buna inanmıyorum. Ha, sualinizin bir başka yönü: efendim, asker müdahalenin şartlarını hazırladı mı? Herkesin kafasını meşgul eden, acaba sıkıyönetimle bu işin üstesinden gelinemez miydi?

"Birand bu noktada, siyasiler ile ordu arasındaki diyaloğun AP döneminde bile harika olmadığına; CHP döneminde ise, ordunun diyalog kurmama niyetinden ziyade partinin yapısından ileri gelen bir iletişimsizliğin mevcudiyetine değindi. Birand'a göre, Bülent Bey'in İnönü'den tevarüs ettiğini söylediği "Ben asker ile siyaset konuşmam!" tavrı, bir miktar kopukluk yaratmış. Ve, Türkiye'nin özel şartlarını pek gözönüne almayan bu tutum pek çok yanlış anlama ve alınganlığın kaynağı olmuş. Birand, sıkıyönetim komutanlarının "Yetkimiz yoktu. Polis bölünmüştü, istihbaratımız çalışmıyordu. Üstelik de ben, bu iş için hazırlanmış bir güç değilim. Yetki de verilmezse, gerekeni yapamam." yollu itirazlarına, siyasilerin "Nasıl yetkileri yoktu? Bütün yetkiler ellerindeydi. İsteseler di anarşiyi durdurabilirlerdi" şeklinde cevap verdiklerini belirttikten sonra, Millî Güvenlik Kurulu' nun işletilip işletilmediği meselesine geldi. Birand'a göre, MGK müzakerelerinin zaptı olmadığından, kimin gerçekte ne dediğini belgelemek mümkün değil. Bu durumda yapılabilecek tek şey, siyasilerin "MGK çalıştırılmadı" iddialarına karşılık, komutanların "Hayır, ben orada her şeyi açıkça söyledim, anlamak istemediler," şeklinde verdikleri cevapları sergilemekten ibaret. Birand, bu konudaki sözlerini şöyle sürdürdü:

— Tabiî, çoğu kimse şu noktadan hareket ediyor: "Efendim, nasıl oldu da, o dönemde durdurulamayan şey, 12 Eylül'den sonra hemen bitti?" Komutanların görüşü şu: "O zaman biz bütün yetkileri aldık, tüm mesuliyeti aldık, kimse elimizi tutmadı. Ben durdurdum." Sivil politikacı ise apayrı kanıda. Hangi fikrin doğru olduğunu bulmaya imkân yok. Üstelik de, bunları söyleyenler, ülkenin en saygın insanları; biri başbakan, öbürü de bir kuvvet komutanı. Yani, her iki tarafa da inanmak zorundasınız.

"Siyasilerin basireti nasıl böylesine bağlanabildi peki?"

— Bu dediğiniz çoğu zaman pek çok ülkede olur. Resmen gözlerinin önünde cereyan etmekte veya gelmekte olan bir şeyi, bazen siyasiler görmeyebiliyorlar. Bunu 12 Eylül öncesinde Türkiye yaşadı. Hoş bunu siyasiler görmüyor da, başkaları görüyor muydu sanki? Siz bakmayın şimdi çıkıp *"Ben biliyordum"* diyenlere... Çok az kimse görebildi aslında.

"Önceki iki tecrübeden sonra, ben hiç ihtimal vermiyordum."

— Ben katiyen ihtimal vermiyordum!

"Evren'in muhtıradan bir şey çıkmayacağı şeklinde bir beyanı var. Neden böyle düşünüyordu acaba? Muhtıra ile gerçekten bir değişikliğin olması beklenmiyor muydu?"

— Hayır, şöyle: *"Bir mektup verelim. Bunları açık bir şekilde tekrar uyaralım. Biraraya gelip şu işi halletsinler."* Yaklaşım bu. Ancak, kendi içlerinde, bu mektupla dahi, mevcut aritmetiğin değişemeyeceği inancı vardı. Şimdi, belirsizlikler... Mektuba, *"Siz şunları yapmazsanız, müdahale ederiz,"* şeklinde yazılamaz ki...

"Şurada bir tarih var. Çok ilginç, hatta inanılmaz. 9 Ağustos 1980'de müdahale tarihi 12 Eylül olarak tespit ediliyor. Bir aydan fazla var."

— Evet.

"Sağır sultan da duyardı bu arada normal olarak. Öyle değil mi? Üstelik, Evren'in 30 Ağustos'taki sert konuşması da var..."

— Ama zaten o beyanatlar o kadar fazlalaşmıştı ki... Mesela, Süleyman Bey'in dediğine göre, *"Genelkurmay Başkanı bu beyanatlarla devlete sahip çıkmak istiyor"*du. İnancı oydu. Ve, *"Ben de devlete sahip çıkmak istiyorum, demek ki aynı kaygıyı paylaşıyoruz,"* diyordu. Şunu söyleyebilirim size: 12 Eylül'ün nasıl hazırlandığını orduda hâlâ çok az kimse bilir. Bu son derece kısıtlı, en üst düzeyde tutulmuş harekâtın istihbarat örgütlerine sızmaması için çok titizlik gösterilmiştir. Buna rağmen, birinci harekât emri verildikten sonra dağıtılan bayrak planı toplatıldığında, bu arada emekli olan birtakım paşalar tarafından Genelkurmay'a iade edilmiştir. Bu, bize toplumun çok bunaldığını ve herkesin bunu ister hale girdiğini gösteriyor. Bir de tabiî, Türk ordusunun ketum yönünü.

"Yine de inanılır gibi değil. Evren 'Eşlerimizin bile haberi yoktu,' diyor. Halbuki, geçenlerde, 11 Eylül günü sokaklarda bunun lafının edildiği yazıldı."

— Ama söyleyeyim, siz bir ülkenin başbakanı olduğunuz zaman dedikoduya dayanamazsınız. İstihbarata dayanırsınız. İstihbaratta olmadığı anda, daima bir şüphe vardır. O tabiî garip bir şey; nasıl olmaz istihbaratta? Ama, olmamış!

"Aradan geçen dört seneden sonra, küçük partilerin bertaraf edilerek, iki büyük partinin geniş tabanlı bir hükümet kurmada başarısızlığa uğrayışlarını iki lider nasıl yorumluyor?"

— Süleyman Bey, başından beri, AP-CHP geniş tabanlı koalisyonunun yürüyemeyeceğine inanmıştı; hâlâ da inanıyor. Bülent Bey, o zamanki görüşünde, yani "Varılacak bir uzlaşı ile sonuca varılabilirdi" diyor. Ama, tutumlarında şu yok: *"Hay Allah şurada hata ettim. Başka türlü davranabilirdim."* Her ikisinin de geriye baktıklarında, *"Canım keşke şuradaki konuşmayı yapmasaydım, yanlış anlamalara neden olmazdı"* türünden ufak tefek konularda özeleştirileri var. Ama, bu temel konuda yok.

"Demirel, böyle bir koalisyonun başarısız olacağını söylerken, başarıdan kastettiği nedir?"

— Şu var: bir kere Demirel bunu söylerken bir askeri müdahaleyi falan düşünmüyor tabiî...

"Ya bugün?"

— Haa, bugünden bahsediyorsunuz...

"Evet."

— Hayır, olamazdı. Demirel şu noktadan hareket ediyor: *"AP-CHP koalisyonu en zor şeydi. Çünkü, yaklaşımları temelde birbirine çok aykırı. Eğer böyle bir şey yapılıp da başarısızlıkla sonuçlansaydı, son şans da elden gitmiş olacaktı."* Hâlâ da aynı görüşte.

"Çok teşekkür ederim Sayın Birand."

J. ERGÜDER

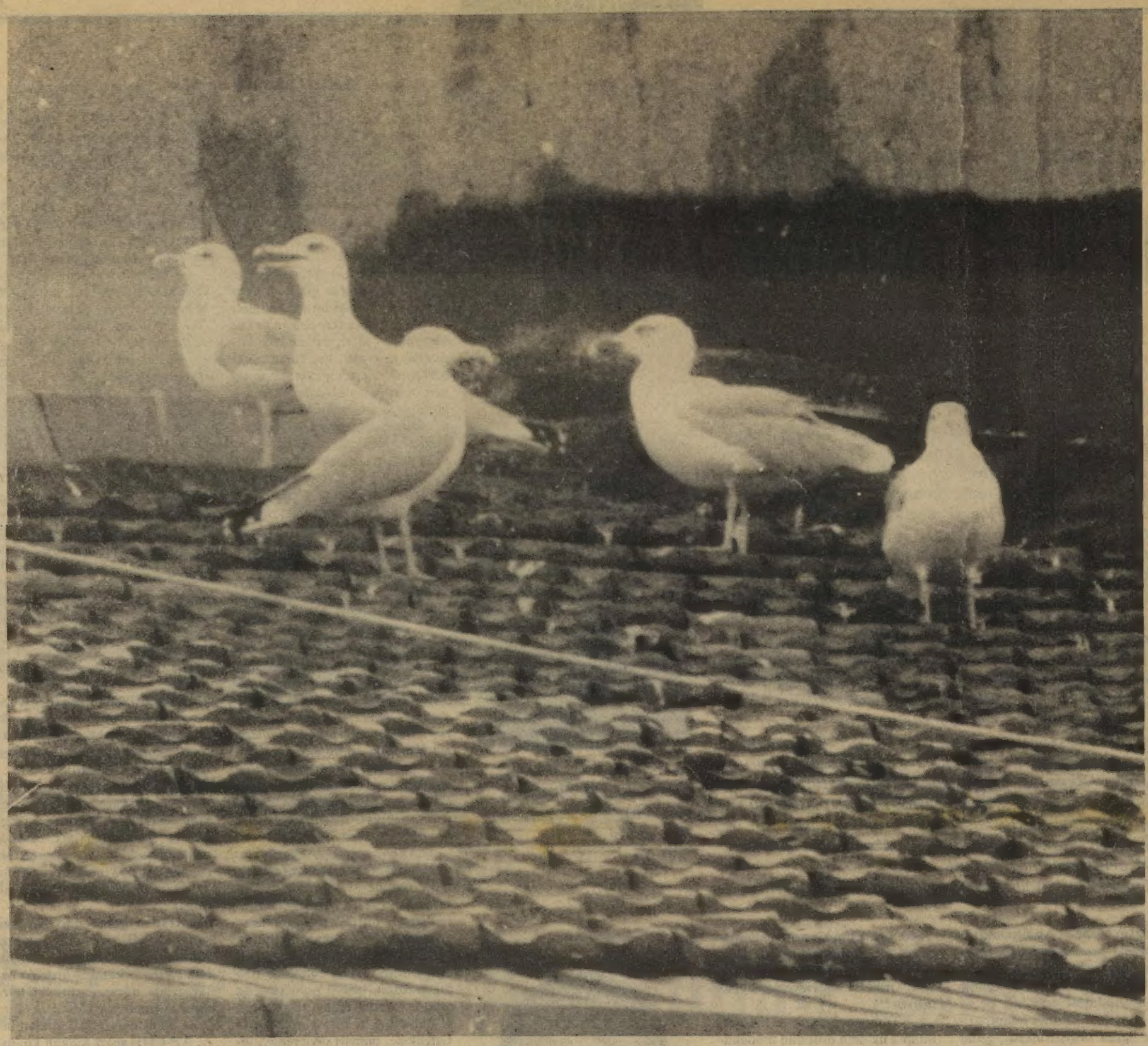

Martının kentte işi ne?

MURAT BELGE

Hitchcock'un *Kuşlar*'ını bu yakınlarda görmüş değilim, ama nedense, bir süreden beri, "kuşlar"dan daha daralmış olarak, bir "martılar" saplantısına yakalandım. Yıllanmış bir İstanbullu için martının saplantı haline gelmesine neden yok gibi, bir anlamda. Ama siz hiç dikkat etmiyor musunuz, bir süreden beri bu hayvanların oldukça kalabalık bir bölümü şehir içinde yerleşmeye, yuvalanmaya başladı. Denizden bir hayli uzak binaların çatılarında, bacalarında martılar yaşıyor. Neden acaba? İlk akla gelecek açıklama, kıyılarda, özellikle adalarda bu kuşlara yer kalmaması. Bir yandan martı nüfusu artarken, bir yandan da Pavli Adası, Tuzla'daki az çok ıssız bilinen adaların tersane ya da başka şeylerin içine katılıp "meskûnlaşması" ile martılar şehre göçmeye başlamış olmalı. Şimdi bunların yuvalarıyla birlikte beslenme alışkanlıkları da değişiyor mu acaba?

Bu martı çok bildik bir sakiniydi İstanbul'un da, her zaman hafif ürkütücü bir yanı vardı. Hayırsız gibi ıssız adalara çıksanız, kazara yumurtalarına yaklaşsanız; boğuk çığlıklarıyla alçalmaya, bazen sürüler halinde tepenizde halkalar çizmeye başlardı. Şimdi düşünüyorum, yeni kentlileşen martılar da böyle vahşi davranışlara girerler mi diye? Daha uzun vadeli bir ihtimal kente göçen martıların örneğin güvercinlerle evlenip yeni bir kırma soy meydana getirmeleri. Böylesi Türkiye'nin arabesk kentleşmesine daha uygun bir süreç olurdu.

Söze Hitchcock'tan başlamıştım. Sinemanın bu gerilim üstadının önemli bir inceliği vardır. Filminin ana geriliminin gerisine, mitolojik denebilecek motifler yerleştirerek bu simgelerle olay örgüsünün gerginliğini dolaylı yoldan destekler. Örneğin, *Kuşlar*'da, oğluna düşkün annenin oğlunun sevgilisini dışlar tavrı, çok hafif de olsa, doğallığın dışına taşan, böylece günahın alanına girmeye başlayan bir "insest" çağrışımıyla yüklüdür. Nitekim anne ve sevgilinin ilişkisi düzelirken kuşlar da saldırıyı keserler.

Mitolojik düşüncenin ezeli motiflerindendir bu: İnsanlar arasında ilişkiler "doğallık" dışına kayınca doğa da kendi dışına çıkarak insanları cezalandırır. Evrenin, kozmozun temel düzeninin sarsılmaması gerekir.

İşte çatılarda, bacalarda yuva kuran martılara baktıkça ben de bunu düşünüyorum. İnsanların doğaya genel saldırısı içinde biz İstanbullular da kendi hesabımıza hiç geri kalmıyoruz. Kimbilir belki Hitcock'un filmindeki gibi İstanbul'un martıları da doğaya karşı işlediğimiz günahları cezalandırmak üzere saldırıya geçerler bize. □